

ధర్మము

విచారణ

నీతి వాక్యామృతం

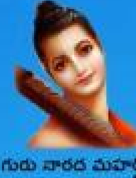

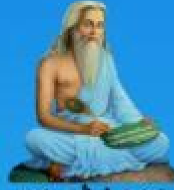
సదాశివ సమారంభాం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు శుక మహర్షి

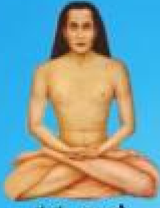

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శ్రీకృష్ణ

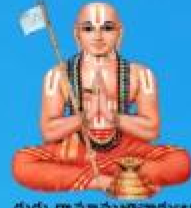
శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాబాజీ

గురు గౌతమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

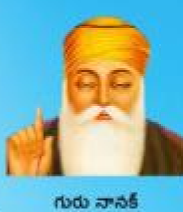

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతాం

గురు త్రైలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయ

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయి బాబా

గురు అరబిందో

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య

వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను "నేను" తెలుసుకోవటానికి

నన్ను "నేను" మార్చుకోవటానికి

"నేను" గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంధాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంధాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంధాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంధాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకి దాదాపు **5000** పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా http://www.new.dli.ernet.in), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(https://archive.org), గూగుల్ వెబ్ సైట్(https://www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(http://www.microsoft.com) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంధాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటే, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంధాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in లేక http://www.dli.ernet.in
2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: http://www.sairealattitudemanagement.org
3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంద వీడియోలు: https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020050018520

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం **ఉచితంగా eBook** రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంధముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Sai**R**eal**A**ttitude**M**anagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India: Inc

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home | Vision | Mission | Goals | Benefits | Content Selection | Current Status | People | Funding | Copyright Policy | FAQ | RFP

Books Journals Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title: Ramayanam
Author:
Year: to
Subject: Any Subject
Language: Telugu
Scanning Centre: Any Centre
Clear | Search

Presentations and Report
Statistics Report
Status Report
Feedback | Suggestions | Problems | Missing links or Books

Click here for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

DLI

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

Click Here to know More about DLI New!

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
Rashtrapati Bhavan, CMU-Books, Sanskrit, TTD,Tirupathi, Kerala Sahitya Akademi	INSA	Times of India, Indian Express, The Hindu, Deccan Herald, Eenadu, Vaartha	Tamil Heritage Foundation, AnnaUniversity NEW!

Title Beginning with.

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Author's Last Name

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...

Language

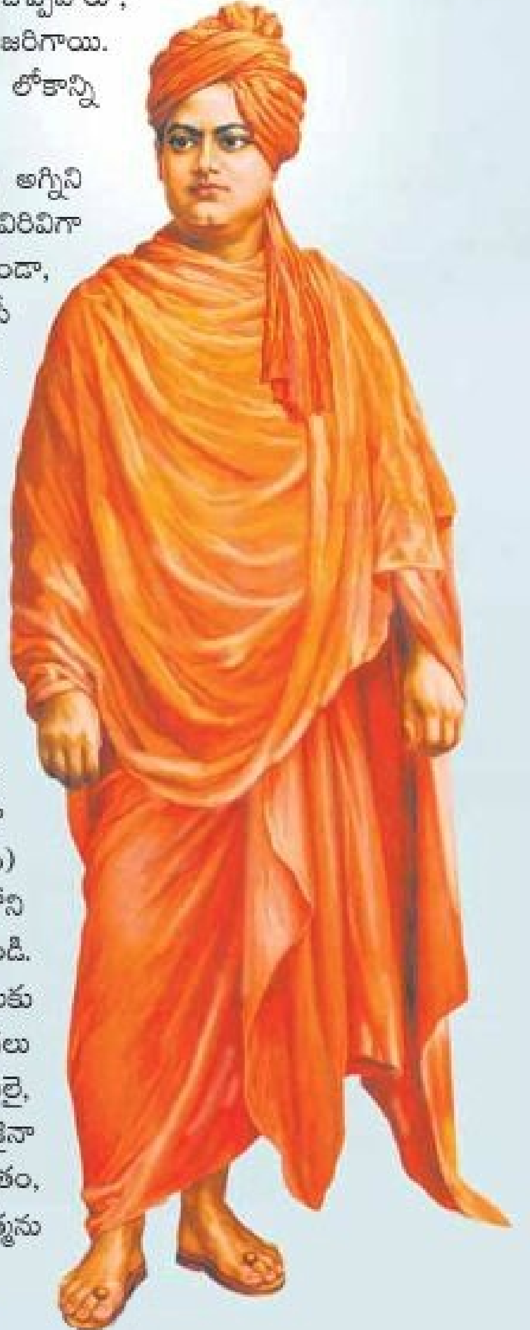
Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

శ్రీమదుమారమణాయనమః.

నీతివాక్యామృతము.

ఇది,

క్రొత్తపల్లి సూర్యారావుచే

మహాకవి సోమదేవసూరి సంస్కృతరచనమునుండి

తెనుఁగుచేయఁబడినది.

మొదటికూర్పు 700.

కాకినాడ:

శ్రీసావిత్రీముద్రాక్షరశాలయందు

బొక్కి పినసూర్యారావుచే సరస్వతీపత్రికాధిపతులకొఱకు

ముద్రించి ప్రకటింపఁబడియె.

1911.

వెల 4 అణాలు.

శ్రీమన్నారాయణాయనమః

నీతివాక్యామృతము.

ధర్మార్థఫలసాధనమైన రాజ్యమునకు నమస్కారము.

ధర్మసముద్దేశము.

దేనివలన సుఖమును కల్యాణమును కలుగునో యది ధర్మము. దీనికి విపరీతఫలమిచ్చునది యధర్మము. తనకువలెనే పరులకును సకలవ్యాపారముసందలి తలంపును, శక్తికొలఁదిఁ ద్యాగమును, దపస్సును, ధర్మము లభించుట కుపాయములు. సర్వసత్త్వములయందును సమబుద్ధి యుంచుట యన్ని యాచరణములలో శ్రేష్ఠమైనది. భూతద్రోహికి వ్రతములందే కార్యమును శ్రేయోదాయకము కాదు. హింసచేయునివాఁడు ప్రవక్తుఁడయినను వానిచరితము స్వర్గసాధనముగాను. ఏపని చేసినఁ దనకు దుస్థితి వచ్చునో యది విడిచిపెట్టుటయే దేశత్యాగము చేసినట్లు. ఎదుటివాని దుస్థితి నెఱింగియుండియు ధనమును యాచించు నర్థియే శత్రువు. శరీరమును మనస్సును సందేహాతులయం దెక్కని ప్రవర్తనదియో దాని నాచరింపవలయును. ఐహికాముష్మిక ఫలార్థమై చేయు ధనవ్యయము త్యాగమనఁబడును. అపాత్రున కిచ్చినయర్థము బూడిదలో హోమముచేసినట్లు. ధర్మపాత్రము, కార్యపాత్రము, కామపాత్రము నని పాత్రములు మూఁడుతెఱఁగులు. కీర్తిపాత్రమొక్కటి నిట్లె కొందఱు వక్కాణించుచున్నారు. ఆశ్రితులను రక్షింపనిదియు ధర్మాటంకముఁ జేయునదియు నగు కీర్తితో నేమిపని. భాగీరథ-శ్రీ-పార్వతి యనినట్లు పండితుల ప్రసిద్ధికిఁ గారణము వేఱుగాని త్యాగము గాదు. వారు ప్రతిగ్రహించువారును వ్యాపకులును సనాతనులును గారు. శరణాగతుల కాశాభంగము చేయుధన మెవ్వరియొద్దనుండకుండుఁగాక! అర్థులకుఁ బంచిపెట్టుటయుఁ దాననుభవించుటయునే యర్థసిద్ధికి ఫలము. కేవలలుబ్ధున కౌచిత్యము లేదు. దానముచేతను బ్రియవచనములచేతను నితరులకు సంతోషము గలిగించుటయే యౌచిత్య మనఁబడును. ఏవాఁడు సత్పురుషులకై ధనమును వినియోగించి జన్మాంతరములందుఁ గూడ ధనమును దనతోఁ గొనిపోవుచున్నాఁడో యాతఁడే భంగ్యంతరమున లబ్ధుఁడు. పెట్టనివాఁడు ప్రియాలాపము లాడుట యర్థి కెండవపోటికిఁ జని గడించుకొనకుండ నాటంకమునకే. ఎల్లప్పుడు దుఃఖించువానికి బంధువెవ్వఁడు? నిత్యమును యాచించువానిం గని

రెవ్వఁడు కలఁతపడఁడు? తపస్సనఁగా నింద్రియములను మనస్సును నియమించుటయే. నియమమనఁగా విహితమైనదానిం జేయుటయు నిషేధింపఁబడినదానిం ద్యజించుటయునే. విధినిషేధములు రెండును నైతిహ్యాయత్తము లయినవి. (ఐతిహ్యమనఁ బారంపర్యముగ వచ్చు నుపదేశము.) అందును స్వప్రమాణబాధయును బూర్వాపరవిరోధమును లేని యైతిహ్యమునందు సజ్జనులు శ్రద్ధకలిగియుండు టొప్పు. అనియమితేంద్రియమనోవృత్తిగలవాఁడై యొనర్చునాతని సర్వానుష్ఠానములును గజస్నానమువంటివి. తా నాచరింపనివాని జ్ఞానము అసహ్యించుకొనఁబడువాని కార్యములువలెనే కేవల శరీరాయాసకారణమే. లోకము కథోపజీవివలెఁ బరులకు ధర్మోపదేశము చేయుట సులభము. దినదినమును నియమముగాఁ గొంచెమైనను దానముచేయువానికిని దపస్సుచేయువానికిని దివ్యమైన పరలోకములు లభించును. పరమాణువులనయినఁ బోగుచేయ మొదలిడినచోఁ గాలక్రమమున మేరువంతయగును. ధర్మము, శ్రుతము, ధనము వీనిని బ్రతిదినమును సంగ్రహించినచో సముద్రముకంటె నధికమగును. ధర్మమునెడల నజాగ్రత్తగా నుండుటకంటె నాత్మవంచనము మఱియొకటి లేదు. ఒక్కసారిగాఁ బుణ్యరాశి నెవ్వఁడు గడించినాఁడు? స్వయముగా నాచరింపనివాని మనోరథములు స్వప్నములో దొరకిన రాజ్యముతో సమానములు. ఔషధమువలె నాత్మహితమైన ధర్మమును బరులనిరోధమున బుద్ధిమంతుఁ డనుష్ఠింపకుండును. ధర్మానుష్ఠానమునందుఁ బ్రార్థింపకుండఁగనే లోకవ్యవహారక్రమము ననుసరించుచున్నది. అధర్మకర్మలు చేయువాని కెవ్వరైన గురువులు గాని పురశ్చరులు గాని కలరా? కుశలబుద్ధిగలవారు కంఠగతప్రాణులైనపుడు నశుభకార్యముం గావింపరు. తమవ్యసనంబును దీర్చుకొనుటకై ధూర్తులబోధలచే శ్రీమంతులు దురీహితవృత్తు లగుచున్నారు. దుష్టుల సంపర్క మేమి చేయుటలేదు? అగ్నివలె దుర్జనుఁడు తానాశ్రయించినవానినే తగులఁబెట్టును. తాత్కాలికస్వల్పసుఖమునకయి యడవియేనుఁగువలె నాపదలపాలు గానివాఁ డెవ్వఁడు? ధర్మాతిక్రమణముచే ధనము పరులకుఁ జెందుచున్నది, మఱియుఁ గరిం జంపిన సింహమువలెఁ బాపము సంభవించుచున్నది. (సింహ మేనుఁగుం జంపినపుడు దానితలలోని ముత్యము లితరులకుఁ జెందుచున్నవి.) తనకు సరిపడిన ధాన్యముం దాఁచుకొనిన సంసారికివలెనే యధార్మికున కుత్తరకాలఫలము లేదు. అర్థకామములు రెంటిని వీడిచి యెవఁడు ధర్మమునే యుపాసించుచున్నాఁడో వాఁడు పండినచేనును విడిచి చాటినేల దున్నునట్టి వారికి సమానుఁడు. ఆముత్రికసుఖవిరోధము కాకుండునట్లు సుఖము ననుభవించువాఁడే సుఖియగును. అన్యాయసుఖలవమువలన నరుఁడు రెండులోకములయందును మేరువంతటిదుఃఖ మనుభవించు

టమీఁద మిగులఁ జిత్రముగా నున్నది. ప్రాణుల కీజన్మమునందలి సుఖదుఃఖములచేఁగలుగునుత్కర్షాపకర్షలు వారిధర్మాధర్మములం దెలిసికొనుటకు సాధనము లగుచున్నవి. అదృష్టాధిదేవతయొక్క యధికారము లేనిచోట నొక్కవస్తువును గలుగదు.

2. అర్థసముద్దేశము.

దేనివలన సర్వప్రయోజనములు సిద్ధించునో యది యర్థమనఁబడును. అర్థానుబంధముగా నెవ్వఁడనుభవించునో వాఁడే యాయర్థమునకుఁ బాత్రుఁడు. అలబ్ధలాభము, లబ్ధపరిరక్షణము, రక్షితవివర్ధనమునని యర్థానుబంధము మూఁడువిధములు. ఫలసాధనమున కర్థానుబంధమని పేరు. తీర్థులను ధనముచే సంభావింపకున్నచోఁ దేనైనవలె నన్ని విధములం జెడును. ధర్మసంబంధులు (లౌకిక) కార్యసంబంధులును దీర్థులని పిలువంబడుదురు. తాదాత్విక, మూలహర, కదర్యుల విషయమై ప్రత్యవాయము సులభము కాదు. గడింపకుండ లభించిన ధనమును దుర్వ్యయము చేయువారు తాదాత్వికులు. తాతతండ్రులనుండి వచ్చు ద్రవ్యము నన్యాయ్యముగా ననుభవించువారు మూలహరులు. సేవకులను బీడించియుఁ దాము పీడింపఁబడియు ధనార్జనము చేయువారు కదర్యులు. తాదాత్వికమూలహరులయుత్తరకాలఫలమునందు శుభము కలుగదు. కదర్యునిగడించిన యర్థము రాజులు జ్ఞాతులు చోరులుఁ గానివారికి నిధియగును.

3. కామసముద్దేశము.

తనకభిమానజనకమైనయేరసమునందు సర్వేంద్రియంబులును బ్రీతిగలిగియుండునో యది కామము. ధర్మమునకు నర్థమునకు బాధకలుగనిరీతిని గామము ననుభవింపవలెను. అసుఖకరము కాఁగూడదు. త్రివర్గమును (ధర్మకామార్థములను) సమానముగా సేవించుట యుక్తము. ఒక్కదానినే యత్యాసక్తితో సేవించువాఁడు తక్కిన రెంటిని దన్నుఁబరులను బీడపెట్టువాఁ డగును. తనసుఖమును గట్టిపెట్టుకొని ధనార్జనము చేయుట యితరులకొఱకు బరువు మోయుట వంటిది. ఇంద్రియములు మనస్సును సంతసించునట్టి ఫలము నిచ్చునవియే సంపత్తులు. జితేంద్రియుఁడు కానివాని కొక్కకార్యమును సిద్ధింపదు. ఇష్టమైనదానియం దాసక్తియుఁ దద్విరుద్ధవస్తువునం దనాసక్తియు నింద్రియజయమనఁబడును. అర్థశాస్త్రాధ్యయనము కారణముగా దేనిచేతనర్థసంబంధజ్ఞానము కలుగునో యదియు నింద్రియజయమనఁదగును. ఒడలు లేని మన్మథుని జయింపజాలనివాఁడు పుష్టిగల శరీరధారులగు నరాదులను జయింపఁగలఁడా? కామాసక్తునకు మందు లేదు. అత్యంతవనితాసక్తునకు ధనము, ధర్మము, శరీరమును లేవు. శాస్త్రవిరుద్ధ

కామోపభోగాసక్తుఁడు కలిగినవాఁడైనను చిరకాలము సుఖపడఁ జాలఁడు. ధర్మార్థకామములు మూఁడు నొక్కసారి ప్రాప్తించినపుడు పూర్వపూర్వము బలీయము. ధర్మకామము లర్థమూలము లగుటచేఁ గాలాంతరమున కర్థమే ముఖ్యమైనది.

4. అరిషడ్వర్గసముద్దేశము.

అయుక్తిక ప్రణీతములైన కామ, క్రోధ, లోభ, మద, మాన, హర్షములు రాజుల కాంతరంగిక షడ్వర్గము. పరగృహీతలైన కన్యలయందుఁ గాని స్త్రీలయందుఁ గాని దురుద్దేశము కలుగుట కామము. విచారింపకుండఁ బరునకుఁ గాని దనకుఁ గాని పాపహేతు వగుట క్రోధము. దానవిషయమున స్వధనమీకుండుటయు, నకారణముగఁ బరవిత్త గ్రహణమును లోభము. తనకులబలైశ్వర్యరూపవిద్యాదులచే నహంకారము గాని పర తిరస్కారము గాని మద మనఁబడును. దురభినివేశము గాని మోక్షోపయుక్తవాక్య నిరాకరణము గాని మానమనఁదగును. నిర్నిమిత్తముగ నితరులకు దుఃఖము కలిగించుటచే గాని తనకు ధనాదివృద్ధిచేఁ గాని కలిగిన యాత్మరంజనమే హర్షము.

5. విద్యావృద్ధసముద్దేశము.

అనుకూలురకింద్రునివలెఁ బ్రతికూలురకు యమునివలె నుండువాఁడె రాజు. దుష్టనిగ్రహము శిష్టపరిపాలనమును రాజధర్మములు గాని శిరోముండన జటాధారణములు కావు. భూమిఁ బాలింప నుచితమైన రాజకర్మకు రాజ్యమని పేరు. వర్ణాశ్రమవంతమై, ధాన్యము, బంగరు, పశువులు, లోహాదులతోఁ గూడినది భూమి. బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులు నాల్గువర్ణములు. బ్రహ్మచర్య, గృహస్థ, వానప్రస్థ, యతియనునవి యాశ్రమములు. వేదముం జదివి స్నాతకము (స్నానము) చేసికొనునట్టియతఁ డుపకుర్వాణకుఁడు. స్నానమనునది వివాహదీక్షావిశేషము. గురువునొద్ద వేదముం జదువుకొని ధనాదికముచే గురువుం బూజించి యాతని యనుజ్ఞపై గృహస్థాశ్రమమును స్వీకరించువాఁడు ఉపకుర్వాణకబ్రహ్మచారి. ప్రాణాంతకమందును దారపరిగ్రహము చేయనివాఁడు నైష్ఠిక బ్రహ్మచారి. జన్మించి వంశమును బవిత్రము చేయువాఁడు పుత్రుఁడు. అపుత్రకుఁడగు నరుఁడు పితరుల ఋణమున వేదముంజదువని యాతఁడు బ్రహ్మర్షుల ఋణమున, యజనాదులు చేయని యతండు దేవతలఋణమునఁ జచ్చియు జనులచే నక్కటా! యనిపించుకొనని వాఁడు జనులఋణమునం బడియుండును. తానే పుత్రుఁడు. ఈయాత్మయే యాత్మచేఁ దన్నాత్మయందు ధరించిన నైష్ఠికునకుఁ బూతీను బొందించును. నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠానరతుఁడు గృహస్థుఁడు. బ్రహ్మయజ్ఞ, అమరయజ్ఞ, పితృయజ్ఞ, అతిథియ

జ్ఞ భూతయజ్ఞములే నిత్యానుష్ఠానములు. దర్శపూర్ణమాసాదులందుఁ జేయునది నైమిత్తికానుష్ఠానము. గ్రామములు నాహారము సంసారవ్యవహారములును విడిచిపెట్టి సభార్యుఁడై కాని యొక్కఁడే గాని యథావిధిగా వనమునందు వసించు వాఁడు వానప్రస్థుఁడు. విద్యయను నోడఁగొని తృష్ణాసాగరమును దాఁటఁదలఁచువాఁడు యతి. క్రమవిక్రమములు రెండును రాజ్యమూలము. ఆచారము కలిమియే క్రమసంపత్తిం బుట్టించును. ఉద్ధతి లేకయుండుటయే విక్రమమున కలంకారము. క్రమవిక్రమములకంటె నితరమును బరిగ్రహించినచో రాజ్యమునకు దుష్కరపరిణామమగును. బుద్ధిమంతుఁడే క్రమవిక్రమములఁ బోషించుటకు నెలవు. విద్యావినీతమతియే బుద్ధిమంతుఁడు. సింహమువలెఁ గేవలపౌరుషము నవలంబించినవానికిఁ గుశలము చిరకాలముండదు. శాస్త్రము చదువనివాఁడు ప్రజ్ఞావంతుఁడయినను శస్త్రము ధరింపని శూరునివలె వండజెకిఁ గనఁబడును. ఆలోచించిన నగపడు వస్తువులను గాంచుటకుఁ బురుషులకు శాస్త్రము మూఁడవకన్ను. శాస్త్రము చదువనివాఁడు కన్నులుండియు నంధునివంటియతండె. అజ్ఞానికంటెఁ బశువు వేఱొండులేదు. మూర్ఖప్రభువుం బొందియుండుటకంటె భూమి యరాజకమై యుండుటమేలు. సానందీర్పని రత్నమువలె సుజాతుఁ డగునంతనె శాస్త్రాది సంస్కారములేని రాకొమరుని సాధుజనులు నాయకునిఁగా సన్మతింపరు. దుర్వినీతుఁడగు నేలికను మించి ప్రజావినాశకారియగు నుత్పాతము మఱియొక్కటిలేదు. యుక్తాయుక్తములు, యోగవియోగములుఁ దెలియనివాఁడె దుర్వినీతుఁడు. ఎందు సజ్జనశిక్షచే సద్గుణములు చేరియుండునో యదియే ద్రవ్యము (వస్తువు). ద్రవ్యమే క్రియలను గావించును. అద్రవ్యము కాదు. ద్రవ్యాద్రవ్యప్రకృతిపురుషుఁడు సంకీర్ణగజముంబోలును. శుశ్రూష, శ్రవణము, గ్రహణము, ధారణ, విజ్ఞానము, ఊహ, అపోహ, తత్త్వాభినివేశము విద్యయనునవి బుద్ధిగుణములు. వినుటయందిచ్ఛ శుశ్రూషయనంబడు. శ్రవణమనవినుట. శాస్త్రార్థములను గ్రహించుట గ్రహణము. కాలాంతరమందును మఱపుఁజెందకుండుటకు ధారణమనిపేరు. మోహసందేహ విపర్యాసములం దగులుకొనని జ్ఞానము విజ్ఞానమనఁబరఁగు. తెలియఁబడినదాని నవలంబించి యుత్తరవిషయముల విధివితర్కము నూహయందురు. విరుద్ధార్థప్రత్యవాయములనుండి, ఉక్తిచేతను యుక్తిచేతను మరలుట యపోహ. కాకున్న సామాన్యజ్ఞానము నూహయనియు విశేషజ్ఞానము నపోహయనియుం జెప్పవచ్చును. విజ్ఞానోహాపోహానుగమ విశుద్ధమైనయిదమిత్థమనునిశ్చయమునకుఁ దత్త్వాభినివేశమని నామము. ఏది నరుని తెన్నుఁగఁబొంది హితముం గూర్చి యహితముం దొలంచునో యది విద్య.

ఆన్వీక్షకి, త్రయి, వార్త, దండనీతి యనునాల్గును రాజవిద్యలు. ఆన్వీక్షకిం బ

దివినవాఁడు కార్యాకార్యముల బలాబలంబుల నహేతుకముగ విచారించును. వ్యసనములప్పుడు శోకింపఁడు. ఐశ్వర్యములబ్బినపుడు వికారము నొందఁడు. ప్రజ్ఞావంతుఁడు దానివలన మిక్కిలి విశారదుఁడగును. త్రయిం దెలిసిన యతఁడు వర్ణాశ్రమాచారములయందతి ప్రగల్భుఁడగును. ధర్మాధర్మములస్థితిని సమస్తముం దెలియును. వార్తను యుక్తియుక్తముగఁ బ్రయోగించినరాజు జీవలోకము నశేషమును సంతోషపెట్టును. తాను సర్వకామములను బొందును. అపరాధులయెడ యమునివలె దండమును నరపాలుఁడు ...నా ప్రజలు స్వమర్యాద నతిక్రమింపరు. ధర్మార్థకామములను త్రివర్గఫలములనిచ్చునవియే విభూతులు. సాంఖ్యము, యోగము, లోకాయతము (చార్వాక) ఆన్వీక్షికి యనంబడును. బౌద్ధ జైనశాస్త్రములు వేదవిరుద్ధములగుట నివి యిందుఁ జేరవు. (లోకాయతమును వేదవిరుద్ధమైనదే యైనను శరీరపోషణాదులలో దానికుపకారియగుటచేఁ జేర్పఁబడినది) ప్రకృతిపురుషులం దెలిసినరాజు సత్త్వావలంబకుండగును. రజోగుణమువలని ఫలాఫలములను విడుచును తమస్సుచే నభిభవింపఁబడఁడు విద్యావృద్ధులసంసేవకై యుత్సహించును. విద్యావృద్ధసేవయెఱుంగని పాలకుఁడు నిరంకుశంబగు వనగజమువలె సద్యోవినాశముం బొందును. ఆన్వీక్షికిం జదువకపోయినను పెద్దలసాంగత్యమున్నచో జలసమీపమునందలి వృక్షచ్ఛాయవలె(జలాశ్రయముకతన) మిగుల శీతలుఁడును వ్యుత్పన్నుఁడునగును. వంశము, వృత్తము, విద్య, అభిజనము, వీనియందు విశుద్ధుఁడు రాజునకుపాధ్యాయుఁడు గాఁదగును. శిష్టజనులయెడ నమ్రుఁడై రాజహితపరముల మహోజ్జ్వలుఁడగును. నృపాలుఁడే పరమదైవతము, (ఏమన) ఈతఁడెవ్వరికిని మ్రొక్కఁడు (కావున). మ్రొక్కవా గురువులకే. పండితసేవలేని విద్యకంటె నజ్ఞానము మేలు. విషముతోఁ గూడిన యమృతమును విడువఁదగును. (విద్య యమృతమువంటిదైనను శిష్టజనసేవలేనిది విషతుల్యమనుట) తఱచుగా శిష్యులు గురుజనుల యాచారముల ననుసరింతురు. క్రొత్త పాత్రమున కంటుకొన్న సంస్కారమును బ్రహ్మయైనఁ దుడిచివేయఁజాలఁడు. అంధునివంటి యప్రాజ్ఞుఁడగు పుడమిఱేఁడు మేలుగాని జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధుఁడుండరాదు. నల్లని యొఱ్ఱని వస్త్రమునందువలె దుర్విదగ్ధుఁడగు రాజునం దెవ్వనికనురాగముండును? నృపుఁడు గుణగ్రాహియైనచోఁ బండితులకు యథార్థవాదిత్వము శ్రేయస్కరము. తన స్వామికి హితోపదేశములు చేయుటకంటెఁ దాను జచ్చుట మేలు.

6. ఆన్వీక్షికీసముద్దేశము.

ఆత్మ, మనస్సు, మరుత్తు, ప్రాణము వీనికిఁ దుల్యమైన సంయోజనయే లక్షణగాఁ గలది అధ్యాత్మయోగము. అధ్యాత్మజ్ఞుఁడగు నరపాలుఁడు సహజ (భీరుత్వాదులు)

శారీర(వ్యాధిమున్నగునవి) మానస (చింతాదులు) ఆగంతు (శత్రుకృతాపకారములు) దోషములచే బాధింపఁబడఁడు. మనసు, ఇంద్రియములు, విషయములు భోగించు నిలయమే యాత్మారాముఁడు. "నేను" అను ప్రత్యయమున కెచ్చట నుపచారము కలుగుచున్నదో యది యాత్మ. ఆత్మలేదను పక్షము స్వీకరించు విద్వాంసుల సర్వానుష్ఠానములు (పరలోకమునకై చేయునవి) విఫలములు. దేనివలన స్మృత్యవమర్శనము, ఊహాపోహనము, శిక్షాలాపగ్రహణముం గలుగుచున్నవో యది మనస్సు. ఆత్మకు విషయానుభవద్వారము లింద్రియములు. శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములు విషయములు. సమాధీంద్రియములద్వారా దూరార్థములయు సమీపార్థములయు నవబోధనమునకు జ్ఞానమని పేరు. ప్రీతియే సుఖము, మనోనిర్వృతి లేనిసుఖము సుఖమే కాదు.

అభ్యాసము, అభిమానము, సంప్రత్యయవిషయములు సుఖమునకుఁ గారణములు. క్రియాతిశయ పరిపాకహేతు వభ్యాసము. అనునయ సత్కారాదిలాభములచేత నాత్మకుత్కర్షసంభావనమే యభిమానము. అతద్గుణవస్తువులందుఁ దద్గుణత్వాభినివేశమునకు సంప్రత్యయమని పేరు. ఇంద్రియమనస్సులనుఁ దృప్తిపఱచు భావమునకు విషయమని నామము. అప్రీతియే దుఃఖము. మనస్సును క్లేశపఱపని దుఃఖము దుఃఖమే కాదు. దుఃఖము సహజము, దోషజము, ఆగంతుకము, అంతరంగజమునని నాల్గుతెఱఁగులు. ఆఁకలివలన దప్పికవలన మన్మథవశంవదుఁడగుటను గలిగినదుఃఖము సహజము. తిరస్కారమున నవమానమున నిచ్ఛావిఘాతమువలనఁ గలిగినది యంతరంగజము. క్లేశాయాసములకు విక్లబముం జెందు ప్రకృతిగల మనుజున కైహికాముష్మిక ఫలములు రెండును లేవు. ధనుస్సువలెనే మహాయోగమునప్పుడును బలాధిక్యముం జూపలేనివాఁడు కింపురుషుఁడు. వాంఛయన ముందు కాఁబోవుపనులయందలి యభిలాషము. తన ప్రత్యవాయముల నితరులపైకి మరలించు నూహ ద్వేషము. అభిలాష ముడుగుటకును హితాహితప్రాప్తి పరిహారమునకు నుత్సాహమని పేరు. ప్రకర్షయత్నముతోఁ గూడినదగుట సాతిశయలాభముం జేర్పునది సంస్కారము. అప్పుడు పుట్టినపిల్లలు స్తన్యపానమునకు యత్నించుట యనేకకర్మాభ్యాసవాసనావశమునఁ గాన నదియు సంస్కారమే. శరీరము భోగాయతనము. ఐహికవ్యవహారప్రసాధనపరమగునది లోకాయతము. లోకాయతమతము నేర్చినరాజే రాష్ట్రకంటకుల నున్మూలించుటకు యత్నించును. యతుల కేకాంతము కంటె ననవద్యమగునది లేదు. కేవల దయాళువు కరతలగతమగు నర్థమును రక్షించుకొనఁ జాలఁడు. ప్రశాంతచిత్తు నెవ్వరు పరిభవింపలేరు. అపరాధము చేసినవారిపై క్షాంతివహించుట యతులకు భూషణముగాని భూపాలురకుఁ గాదు. ఎవ్వనికోపప్రసాదము లా

తని శక్త్యనుసారముగ నుండనో యట్టిపురుషుఁడు వ్యర్థుఁడు. విరోధులపై విక్రమింపని వాఁడు బ్రదికియుండియు మృతుఁడు. ధనమునఁగాని యగ్నిలోఁగాని నిశ్శంకముగా నెవ్వఁడు కాలియాడఁడు? మేటిధర్మమున కర్మబంధము కాని పాపము పాపమే కాదు. మతి యొంపుతెలఁగిన రాజ్యము రెండవనరకమే. ఖలమైత్రి విపదంతముగలది. బంధముకంటె మించినశిక్షలేదు. స్త్రీలను విశ్వసించిన మరణాంతము.

7. త్రయీసముద్దేశము.

వేదములు నాలుగును, శిక్ష, కల్పము, వ్యాకరణము, ఛందము, జ్యోతిషము, నిరుక్తము ననుషడంగములును, ఇతిహాస, పురాణ, న్యాయ, మీమాంసలు ను బదునాల్గును విద్యాస్థానములు. త్రయివలన వర్ణాశ్రమాచారముల ధర్మాధర్మవ్యవస్థ తెలియును. స్వకర్మానురాగప్రవృత్తులందఱును లోకవ్యవహారములయం దధికారులగుదురు ధర్మశాస్త్రములుస్మృతులు నివి వేదార్థసంగ్రహముగల వగుటచే వేదములే. అధ్యయనము, యజనము బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులకు సమానధర్మములు. ఈమూఁడు వర్ణములవారికి నుపనయనసంస్కారముండుటచే ద్విజాతులని పేరు. వేదము చెప్పుట యజ్ఞములు చేయించుట, దానముఁ బ్రతిగ్రహించుట బ్రాహ్మణులకు, భూతసంరక్షణము, శస్త్రోపజీవనము సత్పురుషోపకృతి, దీనోద్ధరణము, రణమునఁ బాఱిపోవమి, యనునవి క్షత్రియునకు, వాణిజ్యము వైశ్యులకు, శిల్పము, నాట్యము, బండితోలుట శూద్రులకు ధర్మములు. స్త్రీలకొక్కమాఱు పెండ్లిచేయు నాచారము గలశూద్రులు సచ్ఛూద్రులు. ఆచారానవద్యత్వము శుచి, సంభారములు, శరీరశుద్ధి యివికలశూద్రులను గూడ దేవద్విజతపస్వి పరిచర్యయందు యోగ్యులనుగాఁ జేయును. దయాళుత్వము, సత్యభాషిత్వము, పరధనవిముఖత యిచ్ఛానియమము, స్వజాతిస్త్రీలతో వివాహము, నిషిద్ధస్త్రీయెడల బ్రహ్మచర్యము నివి సర్వవర్ణములవారికిని సమానధర్మములు. సూర్యదర్శనమువలె ధర్మ మన్నిజాతులవారికిని సాధారణమే. విశేషానుష్ఠానమున నియమము. నిజశాస్త్రోక్తప్రకారమనుష్ఠించుటయె యెల్లయతులకు స్వధర్మము. ధర్మవిరుద్ధము జరిగినపుడు యతులకు స్వశాస్త్రానుసరణమే ప్రాయశ్చిత్తము. (కాని రాజదండనము లేదు.) ఎవ్వని కేదైవమునందు శ్రద్ధకలదో యతఁడా దేవుని బ్రతిష్ఠింపవలయును. భక్తిలేనివాని పూజాదికము సద్యశ్శాపకారణమగును. వర్ణాశ్రమాచారచ్యుతి యొదవినపుడు వేదోక్తప్రకారముగ శుద్ధి కావలయును. స్వస్వధర్మములందు సంకరము లేక యుండెనా యది ప్రజను రాజును ధర్మార్థకామముల నొందించును. ప్రజను గాఁపనియాతఁ డెట్టిరాజు? స్వధర్మమునతిక్రమించు నెల్లరకును రాజే (శిక్షించుటకుఁగాని, యుపదేశమునకుఁగాని నియమిం

చుటకు(గాని) గురువు. తెన్పగాఁ బాలించు ప్రభువులే సమస్త ధర్మములలో నాఱవపాలు నందుదురు. దీనింగూర్చి వైవస్వతమనువు "ఉంఛవృత్తి చేత తెచ్చికొనిన గింజలలోఁ గూడ షష్ఠాంశప్రదానముచే వనస్థులగు తపస్వులు రాజును సంభావించుచున్నారు. అట్టితపస్వులను రక్షించినరాజునకు వారు కావించు తపస్సునందలి యాఱవపాలు చేరును" అని చెప్పెను. ఆత్మయందు భక్తికలిగినయెడల నది యమంగళము కాదు. అగ్నిని విడిచి, యగ్నిని పరిగ్రహించినవారిని స్పృశింపకుండ ధ్యానము చేయవలయును. స్నానము చేసి దేవోపాసనము చేయకుండ రెండవదానిం దాఁకఁగూడదు. దేవాలయములోనికేగి యక్కడిపూజరులను దనసంబంధులైన వృద్ధులను గౌరవింపవలయును. దైవాకారముం బొందిన (పూజ్యమైన) రాయియైన నవమానింపఁబడుటలేదు. అట్టిచోఁ బూజ్యులగు మనుష్యులయెడఁ జెప్పవలయునా. రాజశాసనమునకు వ్యతిక్రమయందుఁ బలెనే చిన్న విచారముండదు. తెలకపిండి నల్లనిదైనను దానిందినటువలన నావులపాలు తెల్లగానుండుటయేకాదు పాలెక్కువయగును అట్లే రాజశాసనము రాజసత్వసాదులచే స్పష్టముగా మలినమయినదయినను ధర్మమర్యాదాస్థాపనరూపమగు శుద్ధకార్యముంజేయును. పరమతాచారములవలన స్వమతాచారములభింపదు, మనశ్శుద్ధియును గాదు. శౌచము, దయ, దాక్షిణ్యము యజనాధ్యాపనాదిప్రకృతియుఁ దఱచుగ బ్రాహ్మణులకును, బలాత్కారస్వభావము క్షత్రియులకును, కపటగుణము వణిజులకును, ఋజువక్రశీలత శూద్రులకు సహజగుణములు. బ్రాహ్మణునికోపము దానముతోఁదీఱును. గురులకులకు నమస్కారావసానముగలది; క్షత్రియునకుఁ బొడమిన క్రోధము ప్రాణాంతముదనుక నుండును. వాణిజ్యము చేయువారికోపము (కేవలవైశ్యులకుఁగాదు) ప్రియాలాపములచే నశించును. జాతిచే వైశ్యులకుఁ బొడమిన కినుక పుచ్చుకొనిన మూలవృద్ధులిచ్చివేసిన నడఁగును. ఇండ్లు భూములుగలవారితోడను, పరిచితులతోడను వ్యవహారము వణిజులకు నిధివంటిది. నీచులను వశము చేసికొనుటకు దండమును భయముచూపుటయు నుపాయములు.

8. వార్తాసముద్దేశము.

కృషి, పశుపాలనము, వాణిజ్యమునను ప్రజల జీవనసాధనములే వార్త యనఁబడును. ఈవార్తాసమృద్ధియే రాజులకు సర్వసమృద్ధియును. ఎవనికిఁ గృషియుఁ, బశుగణమును, గూరనారలు పండు కోఁటలు, నింటియావరణలో మంచినీళ్ళబావియును గలిగియుండునో వానిదే సంసారములో సుఖము. రాజునకుఁ గార్యాలోచనాదులలో బహుసేవకులను బెట్టుకొనుట సంతోషముఁ గలిగించును. దానివలన ధనవ్యయమగును. అ

యినను వారికానందమే జనించును. కావున నవశ్యకార్యమునకుఁ దక్కఁ ద్రవ్యవ్యయసం గ్రహము చేయవలయుం గాని వ్యయమెక్కుడగురీతిని సేవకులం జేర్పరాదు. ప్రతిదినము గొంచెముగా బంగారు తీయుచుంటిమా మేరుపర్వతమైన నశించును. అట్టిచో రాజకోశము లెక్కయేమి? విశేషవ్యయము చేయు రాజుగలదేశమున నెల్లపుడును గఱవు పట్టును. (వ్యయమునకై జనులవలనఁ బన్నులు గ్రహించుచుండును గాన దుర్భిక్షము పట్టు ననుట) సముద్రమునకు దాహమెత్తిన నీ రెక్కడ దొరకును! తనకు జీవనప్రాయమైనధనము లేనియపుడు రాజునకు గొప్పహానియు మనస్తాపమును బుట్టును. జనులయాఁకలిదప్పులను దీర్పలేనికతన వారార్తులయి పాపము సంభవించును వృద్ధులను, బాలురను, వ్యాధిగ్రస్తులను, నీరసులను, పసులను బంధువులనువలెఁ బోషింపవలయును. ఎక్కుడు బరువు మోయించుటయు మిగులదూరము నడపించుటయును పశువుల కకాలమరణమునకుఁ గారణములు. సుంకము వృద్ధిచేయుటయు, బలాత్కారముగఁ బన్నులు పుచ్చుకొనుటయు, నితరదేశవస్తువులు మనదేశమునకు రాకుండఁ జేసికొనుటకు హేతువులు. ధాన్యాదులు కొలుచుటకుఁ గట్టితోఁ జేసినపాత్రలు లుపయోగింపవలయును. తక్కెడలు తూనికరాళ్లును రాజు నడుమనడుమ పరిశోధించుచుండవలయును. దానివలన వ్యవహారదూషణమడఁగును. వర్తకులేర్పఱచెడు వెలల హెచ్చువలన నక్కడివారికిని బైనుండి వచ్చువారికిని బాధకలుగును. దేశమునుబట్టి కాలమునుబట్టి సామగ్రినిబట్టి దరలు తగ్గుచు హెచ్చుచుండును. అంగడులయందలి తక్కెడలుఁ, గొలపాత్రలు ననియమము చేయుటకు రాజుస్వయముగా జాగ్రత్తపడవలయును. వర్తకులకంటె బశ్యతోహరులు (చూచుచుండఁగనే దొంగిలించుదొంగలు) వేఱుగలేరు. వర్తకు లితరులపైఁ గ్రోధమున వెల యెక్కువచేసి విక్రయించినవస్తువులయెక్కుడువెల రాజునకుఁ బోవును. నిజమయినమూల్యమే యమ్మినవానిదగును. సొమ్ముకొంచెమిచ్చి కపటమున నెక్కుడు వస్తువు లెవ్వఁడైనఁ దీసికొనెనా యది యన్యాయోపార్జితమగుటచే రాజునకే చెందును. ఒకయన్యాయము నుపేక్షించినయెడల సర్వమును నశించును గావున రాజులు న్యాయదృష్టికలవారుగాఁ దగును. చోరులు, చరటులు, (గూఢచారులు) చారణులు, రాజునకుఁ బ్రియులు, అరణ్యపాలకులు, తలారులు, కిరాతులు, జూదమాడువారు, నియోగులు, గ్రామకరణములు, అప్పులిచ్చువారు, (పెట్టుఁబట్టి పెట్టినవారు) వీరు పదుగొండుగురు రాష్ట్రకంటకులు. అధికారిపరితాపవంతుఁడై కంటకశోధనము చేయువాఁడైనచోఁ బైవారు నశింతురు. వీరిలో నప్పులిచ్చువారు విశేషించి యుపద్రవకారులు. అన్యాయముగా ధాన్యాదు లెక్కుడుగాఁ బుచ్చుకొని రాజశత్రులను ధనమును బుచ్చుకొని దేశమును నశింపఁజే

యించున్నారు. వారికిఁ గార్యాకార్యములయెడల దాక్షిణ్యము (సరళత్వము) లేదు. కావున వారిని రాజు నిగ్రహింపవలయును. రోగమువచ్చినప్పుడు మందివ్వవలెను పాముకఱచిన తన వ్రేలునుగూడఁ (ఇతరావయవములమేలుకొఱకు) గోసికొనవలయును

9 దండనీతిసముద్దేశము.

వ్యాధిఁగనిపెట్టి శరీరము నిర్దోషము చేయుటకు వైద్యశాస్త్రమువలెనే నరులను నిర్దోషులను జేయుటకు హేతువైనదిదండము. దోషమునతిక్రమింపకుండ దండముం బ్రయోగించుటయే దండనీతి. ప్రభువుదండమును బ్రజలమేలుకొఱకు బ్రయోగించును గాని ధనాదులకై కాదు. తనపొట్టకై ప్రజలయందు దోషములువెదకు రాజైనను వైద్యుఁడైనను ఎట్టివారు? (కుత్సితులనుట.) దండించి గణించినది, జూదమువలనలభించినది, యుద్ధమున మృతినొందిన వారి యొద్దనుండి దొరకినది, దారిలోన నరులయొద్దున నంగడిలో నితరులు మఱచిపోయినది, దొంగయొద్దనుగ్రహించినది, సుతులుపతులుమున్నగువారు లేనియువిధవల నుండియు, కన్యలనుండియు గ్రహించినది, రాజు స్వోపయోగమునకుఁ బెట్టుకొనరాదు. అన్యాయముగా విధించినదండము కామక్రోధములవలనఁగాని యజ్ఞానమునఁగాని జనద్వేషమును బుట్టించును. దండము విధింపకున్నచో జనులయందు మాత్స్యన్యాయ ముద్భవించును బలవంతములగు మత్స్యములు దుర్బలములగువానిని మ్రింగివేయుట మాత్స్యన్యాయము.

10. మంత్రిసముద్దేశము.

మంత్రిపురోహిత సేనాపతులచే, దేశకాలముల యుపరోధమంట్టి తగినట్లుఁ జెప్పఁబడినట్లునడచు రాజు రిపులచేఁ గూడఁ నహార్యబుద్ధియగును. పరిమళములేని దారము కూడఁ బుష్పముల సహవాసముచే నలభ్యమగు దేవతాశిరస్సు నారోహించుచున్నది; పెద్దలచేఁ బ్రతిష్ఠింపబడినఱాయియే దేవుఁడగుచుండఁగా మనుష్యునిగూర్చి చెప్పవలయునదేమి? చూడరాదా! విష్ణుగుప్తుని (చాణక్యుని) యనుగ్రహమున నధికారహీనుఁడగు చంద్రగుప్తునకు సామ్రాజ్యము ప్రాప్తించినది. బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులలో నొక్కని, స్వదేశవాసిని, జన్మము, నాచారము, పొగడ్త, వీనియందు శ్రేష్ఠుని, వ్యసనరహితుని, వ్యభిచారహీనుని, నఖిలవ్యవహారయోగ్యమగు మంత్రతంత్రములు నేర్చిన వానిని, సమస్తోపాధులుగల వానిని, పరిశుద్ధునిమంత్రినిగాఁ జేయవలయును. పక్షపాతములన్నిటిలో స్వదేశపక్షపాతము గొప్పది. విషబిందువులు చల్లినట్లు దురాచారము సకల సుగుణములను బాడుచేయును. దుష్టసేవకులు గల రాజెప్పుడైన సత్కార్యములు చేయుట

సేవింపఁడు. ద్యూతపానాది వ్యసనరహితుఁడగు మంత్రిగలరాజు దప్పక శుభముగా నధిక సుఖముం బొందును. విషతుల్యమగు నన్నము దప్పైనను దనదగ్గఱ నిలవని వాఁడెంతకాలము? భోజనార్థ మెంతట్లో చేయుదురు. (వితర్కలో రాజు) రాజాను భవింపు. సేవకుఁడు తనస్వామికి హితోపాయమును సహితప్రతికారముం జూడని వాఁడు నిష్ఫలుఁడు. అశ్వారోహణమునకే యశ్వము పట్టుకొనలేనివానివలన యుపయుక్తము. ధర్మార్థకామభయము (వలన) వ్యాజమునఁ బరుచిత్తముం బరీక్షించుట యుపధయనఁ బడును. కులహీనుల కుపకారమువలన ధనము లేదు. కుక్కకఱచిన వెంటనే దానివిషమెక్కి బాధపెట్టుచున్నను గాలాంతరమున బాధించునట్లు, హీనజాతివారు కాలాంతరమున వికారముం బొందెదరు. ఎట్టిదైన శత్రుకీనుని యందు దోషగుణములు గల్గియుండక యమృతము విషమయినట్లు తొలంగవలెను. (అమృతమైనను విషముగనా యాసిన 'అమృతంవాపి విషంవా' యని యున్నట్లు యాపవాదతుల్యమనుట) ఇతరులకు లోభమును గల్గింపని జ్ఞానమున్నచో నది కుండలోని దీపమువంటిది. ఇతరులకు కుండలోని దీపముగ బడదు. అటుండను జూడవలయునని నేలకొక దీపము కావలసినట్లు తనకుఁ గూడ నెనుపయోగము. ప్రతిపక్షులను (విరోధులను) జూచినంతనె గుండెలదరు జనుని చేతిశస్త్రమువలెనె ప్రతిపక్షులవాదమును విని భయంపను విద్వాంసుని శాస్త్రమును నిరర్థకము. మూర్ఖుని పెరిగియున్న (మొదలఁగని) స్వపథమున బడిపోయుట కన్నది నుపయోగింపని ఆసరాగా రాజకార్యములయందుఁ బక్వబుద్ధిలేని మంత్రిని వినియోగింపఁగూడదనుట.) భూపతులన్నిప్రయత్నములను ముందు మంత్రాలోచనము గావించి చేయుదురు. ఎఱుఁగనివాని నెఱుకయు (నేరకనిది దొరకుట) ఎఱిఁగినదాని (దొరకినదాని) స్థిరము చేయుట, స్థిరమైనదానిం బుష్టి చేయుట, అర్థములయు (భూమి మొదలగునవి, శబ్దార్థములు) సంధికాలనములయు సంశయవిచ్ఛేదమును, గొంతకాలము పడిన చోటఁ బూర్ణముగాఁ జేయుటయు ననునివి మంత్రిసాధ్యములు. ప్రత్యేకవి ప్రారంభించుట, ఆరంభించిన దానిం జేయుట, చేసినదానియుపయోగము, నిట్టివనులు చేయువారు మంత్రులు. కర్మలు చేయనారంభించు నుపాయము, పురుషద్రవ్యసంగ్రహము, దేశకాలవిభాగము, వినిపాత (నాశనము) మునకుఁ బ్రతీకారము, కార్యసిద్ధి యనునవి యైదును మంత్రాంగములు. సాకారముగాఁ బైపై మాటలాడినప్పుడు ప్రతిశబ్దము లేనిచోట మంత్రాలోచనము చేయవలెను. ముఖవికారము చేతను, హస్తాద్యభినయముల చేతను, బధిరులపలుకులలోని ధ్వనులను బట్టియు నేర్పులైనవారు మనస్సులోని యభిప్రాయముల నుగ్రహింతురు. కార్యము సిద్ధించువఱకు మంత్రమును రక్షింపవలయును. (బైలు చేయరా

డు.) రాత్రిగాని పగలుకాని స్థలశోధనము చేయకుండ నాలోచనము గావించినచో గూఢచారులు గాని మత్తులుగాని మంత్రభేదమును జేసెదరు. ఒకరాత్రియందు ప్రచ్ఛన్నముగా వరరుచి యను వి *"అప్రశిఖ" యను ప్రశ్నకు పిశాచములవలన రహస్యముం దెలిసికొని యానాలుగక్షరములు చరణముల మొదట నుండునట్లు శ్లోకమును జేసినట్లు వినుచున్నాము గదా!

అశ్లోక మెట్లన:— అనేన తవపుత్రేణ | ప్రసుప్తస్య వనాంతరే
శిఖామాక్రమ్య పాదేన | ఖడ్గేనోపహతం శిరః. అని.

పరాంతరమున నపకారము చేయువారితో (మంత్రిభేదనము చేయువాఁడును సందేహముగలవారితో) నాలోచనము చేయరాదు. ఆలోచనసభ వారితో సంబంధములేనివాఁ డప్పుడక్కడ నుండఁగూడదు. చిలుకలు గోరువంకలు మున్నగు తిర్యగ్జంతువులే యొకప్పుడు రహస్యము వెల్లడిచేసినట్లు వినుచున్నారము గదా. మంత్రిభేదమువలనఁ గలిగిన వ్యసనము తీరనిదిగా నుండును. ఇంగితము, ఆకారము, మదము, ప్రమోదము, ప్రమాదము, నిద్ర, యీయైదును మంత్రిభేదమునకుఁ హేతువులు. అన్యథావృత్తి (అభిప్రాయమును వ్యక్తీకరించు నవయవచేష్ట) యింగితము. ఆకారమనఁ గోపప్రసాదాదులచేఁ బుట్టిన శరీరవికారము. పానము, స్త్రీసంగము మున్నగువానిచేఁ బొడమిన హర్షము మదమగును. చేయఁగూడనిది చేయవచ్చునని గాని చేయఁదగినదానిం జేయరాదని

* నందుని పుత్రుఁడైన హిరణ్యగుప్తుఁడు వేఁటకుఁబోని రాత్రివేళనొకచో సంత్రిత్వమునఁ జేరి తనయొద్ద నిద్రించు నొకపురుషుని జంపెను. ఆపురుషుఁడు మ్రాతినొందుచు "అప్రిశిఖ" యనిపలికెను. మిత్రద్రోహము వలనఁ గలిగిన దోషముచేఁ దత్క్షణమే బుద్ధిచెడి నందపుత్రుఁడు "అప్రిశిఖ, అప్రిశిఖ" యని పెట్టివానివలెఁ బలుకుచుఁ దిరుగఁజొచ్చెను. క్రమముగాఁ దండ్రియొద్దకిఁ దీసికొనిరాఁబడెను. వేఱుమాటలులేక "అప్రిశిఖ" యనిపలుమాఱుపలుకుచుండ నందరాజు సభలోని కవులను దిక్కు-నవారినడిగినఁ గారణమెవ్వరును జెప్పలేకపోయిరి. వరరుచి సేమాహించిచెప్పెదనని రాత్రి మఱ్ఱిచెట్టుమీఁద రహస్యముగఁ గూర్చుండి పిశాచములు చెప్పకొను నీసంభాషణమును వినివచ్చి శ్లోకము చేసినాఁడు. ఈశ్లోకమునకర్థము. నీకుమారుఁడనైనవాఁడు అడవిలో నిద్రించువానిని సిగకాలితోఁద్రొక్కి-పట్టి తలనఱికెను." అని యీరహస్యము జనులకు వెల్లడికాఁగానే విష్ణుగుప్తుఁడు మరల జ్ఞానముకలవాఁడయ్యెను. (కథాసరిత్సాగరము, కథాపీఠలంబకము 5 తరంగములోఁగలదు.)

గాని తలంచుట యట్లు చేయుట ప్రమాదము. తలంచినది వేఱుగాఁ బరిణమించుటయుఁ బ్రమాదమె. గోత్రస్ఖలనాది హేతువును నదియే. ఆలోచించినకార్యమును గావించుట యందాలస్యము తగదు. చేయుటయందిష్టములేని పనులంగూర్చి యాలోచన చేసియు లాభము. తగినమందుం దెలిసికొన్నంతనే వ్యాధినివారణమగునా, అవివేకముకంటె శత్రుఁడు లేఁడు. తానుశక్తుఁ గలిగినపనిని బరునిచేఁ జేయించువాఁ డౌషధముయొక్క విలువ తెలిసికొనినంతనె రోగము నివారింప నూహించును

ఎవఁడెట్టివానితో సంబంధము గలిగియుండునో వాఁడు వానితోడి యుత్కర్షాపకర్షలు గలవాఁడగును. అధికారిచేఁ బ్రభుత్వమీఁబడిన మేఁకయును సింహమగును. మంత్రిసమయమున మంత్రులతోఁ గలహించి స్వేచ్ఛాలాపములాడఁగూడదు. లఘూపాయముచే మహాకార్యము నెఱవేర్చుట మంత్రిముఖ్యుని ఫలముగానుండవలెను. మంత్రములేకుండ నల్పాయాసమున గొప్పపనిజరగదు. భూమిపైనున్న పెద్దఱాయి కఱ్ఱతో పెడ్డిగించిన లేచినట్లు చేతితో లేవదుగదా. రాజునిష్టమునకు విరోధముగాకుండ నకార్యమును గార్యమువలె జరపించు మంత్రిశత్రుఁడు. అకార్యము నాశనహేతువు. ఇచ్ఛావిరుద్ధముచేసిన నధిపతి కోపించినపుడు మంత్రి చచ్చుటమేలుగాని యాకార్యమొనర్చి దానిని నశింపఁజేయరాదు. త్రాఁగఁగూడనియపుడు పాలు త్రాగఁబోయినను బిడ్డలను దలిదండ్రులు గొట్టుచున్నారు. మంత్రి యద్వితీయమగు రాజాభ్యుదయమే కాననతఁడెవ్వరితోను సంబంధము గలిగియుండఁ జనదు. రాజొక్కరిపైనిగ్రహానుగ్రహములు చూపిన మంత్రియు నట్లే చూపవలయును. (పైనఁజెప్పినట్లు మంత్రి యితరులతోనైన సంబంధస్నేహాదులు గలిగియున్నచో రాజు కోపగించినపుడు తాను దయచూపును. దానివలన రాజాభ్యుదయమునకు విరోధియగును) చక్కఁగ నాలోచించిచేసిన పని ప్రతికూలమైనచో నది దైవప్రతికూలమున నయినదిగాని మంత్రిలోపముఁ గాదు. మంత్రిని గాదని సంచరించునాతఁడు రాజశబ్దమునకుఁ దగఁడు. నరపాలునకు దురాగ్రహములేకుండినతోఁ బరబలాబలవిమర్శనముచేసి కావించిన మంత్రమువలన కార్యసిద్ధి తప్పకయగును. పరాక్రమము గనఁబడని నృపుని నీతి కోమటి చేతిలోని కత్తివంటిది. నీతియే సాధ్యాసాధ్యముల స్వరూపముం దెల్పును. హితాహితముల ప్రాప్తియుఁ బరిహారమును పురుషప్రయత్నాయత్తములై యుండును. ఆలస్యము చేయుటకు వలనుపడని పనులు అశక్యమగునాతఁడు శీఘ్రముగ నొనర్పఁదగును; కాలమతిక్రమించినచో నకార్యము గోటితోఁబోవునదియైనను గొడ్డలి కావలసివచ్చును. బ్రదికియుండిన యెవ్వండేని సులభసాధ్యమగు కార్యము నసాధ్యమగునట్లు చేసికొనునా! ఒక్కమంత్రి పనికిరాఁ

ము. ఒక్కఁడైనచో నిరర్గళముగఁ జరించును, ఇతరకార్యములయప్పుడు సందిగ్ధుఁడగుచు న్నాఁడు. ("జ్ఞాతసారోఽపి ఖల్వేకః సందిగ్ధే కార్యవస్తుని" యని చెప్పినట్లు జ్ఞానవంతుఁ డైనను నసహాయుఁడు సందిగ్ధమునం జిక్కుకొనును.) ఇరువురు మంత్రులు గూడదు. ఇద్దఱుం గూడి ధనాదులపహరించుచు రాజును జెఱచెదరు. ముగ్గురుగాని యైదుగురుగాని యేడుగురుగాని యుండవలయును. వేఱుగానున్న జనులకైకమత్యము దుర్లభము. ఎక్కుడుగానున్న యెడల నొకరికంటె నొకరు నిపుణులు కావలయునని యుత్కర్షఁ జూపింతురు. స్వేచ్ఛాసంచారము వారికి వలనుపడదు. బహులాభము ననపాయమునగు కజ్జము నొనర్పఁదగు. పండినఫలమును భుజించినచో జీర్ణమగును. యథోక్తగుణసమవాయముగల మంత్రులిద్దఱైన నొకఁడైన దోసములేదు. గ్రుడ్డివారు పెక్కుఱు గూడినను దేనిరూపమునుగాని చూడఁజాలరు. అవార్యవీర్యములగు రెండెద్దులను బెద్దబరువులాగుటకు నియోగించుటలేదా. బహుసహాయములగల రాజు సర్వజనుల మనోరథములం దీర్చును. ఏకపురుషుఁ డనేకకార్యములలో నెట్లు తన్ను విభాగించుకొనును. ఒక్క కొమ్మగల చెట్టు పెద్దనీడ నిచ్చునా? కార్యము సమీపించినప్పుడు పురుషులను బోగుచేసికొనుట దుర్లభము. ఇల్లంటుకొనినప్పుడు నూయిత్రవ్వుటయెట్లు. పురుషసంగ్రహముకంటె ధనసంగ్రహము గొప్పదని తలఁపరాదు. సుక్షేత్రమునఁ జల్లినబీజములవలెనే కార్యపురుషులయెడ నుపయోగించిన ధనము నూఱురెట్లుఫలించును. పదసద్వ్యవహారమునకు, ధనమునకు, యుద్ధమునకు సహాయులగువారు కార్యపురుషులు. భోజనసమయమున నెవ్వరికెవ్వరు సహాయులుగారు? శ్రోత్రియుఁడు గానివానికి శ్రాద్ధసమయమున బలిమూర్ఖునకు మంత్రాలోచనసమయమున నధికారములేదు. గ్రుడ్డివాఁడెట్లు చూడఁగలఁడు. అంధునిచే నడపింపఁబడు నంధునకు దారిసరియైనది దొరకదు. మూర్ఖులమంత్రమునను నొకప్పుడు కార్యసిద్ధి † కాకతాళీయమువంటిది. మూర్ఖుఁడొకవేళ కార్యమునకుఱ్ఱేఁగినను నది ‡ ఘుణాక్షరన్యాయమువంటిది. చూపులేని కన్నువలెనే శాస్త్రములేని హృదయము దేనినిఁ జూపలేదు. ప్రభుకరుణయే సంపదలు తెచ్చునుగాని సత్కులముగాని

---

† కాకతాళీయము. తాటిపండుపడుటకు సిద్ధముగానున్నప్పుడు కాకిదానిమీఁద వాలును: కాకిదానిపై నెక్కకపోయినను రాలుటకు పండు సన్నాహముతోనే యున్నది. అయినను కాకివాలుటచేఁ బడెనని యొకకారణ మగుపడుచున్నది.

‡ ఘుణమనునది కఱ్ఱలు మొదలగునవిదొలుచుపురుఁగు. కఱ్ఱలలో గీఁతలుగీఁతలుఁగా దొలుచుచుండ నాగీతలొకప్పుడొక యక్షరమగును. దాని నాపురుగెఱిఁగియే వ్రాసెనా? కాదు.

పాండిత్యము గాని చేర్పదు. కేవలింతము గాఁగిలించుకొన్నను గాలకూటము కాలకూటముగా నేయున్నది. (పథ్యకరుణలేకయే. ఉన్నయెడలనది పాలసముద్రమునం బుట్టినకలన (పర్యాలోచనచే) నమృతమువంటిది కావలసినది) మూర్ఖులయందు రాజ్యభారము నిల్పుట తన్ను జంపుకొనుటకై యాభిచారిక మంత్రము జపించుటవంటిది. ఆచార్యవాదులకు శాస్త్రములతోఁ బనిలేదు. నారిలేనిధనుస్సు దూదేకువిల్లుకంటె హీనమైనది. కన్నులున్న వారికివలె మంత్రులకును యథార్థదర్శన మాత్మ గౌరవహేతువు. శస్త్రపండితులు మంత్రిపండితులు కారు. (కేవలశూరులు మంత్రిత్వమునకుం దగరనుట) యుద్ధము చేయు రాజపుత్రునకు గౌరవము కలుగును. కత్తిపట్టి జీవించువానికి గలహమే యన్నము. కలహమన్నము లేకున్న పక్వాన్నము జీర్ణింపదు. మంత్రాధికారము, స్వామిప్రసాదము, శస్త్రోపజీవనము నివి యొక్కొక్కటియే పురుషుని గౌరవనీయుం జేయును. అన్నియు నొక్కచో నున్నయెడల నడుగవలయునా.

స్త్రీధనాదిలోభముగలవాని కధికారమీయరాదు. అర్థగ్రహణలాలసులగు మంత్రులున్న రాజకార్యములు సాగవు. ధనమును జేరదు. వివాహము నిమిత్తము కన్యను జూచిరమ్మని పంపఁబడినయతఁడే పెండ్లియాడిన నిఁక దిక్కేది? వండెడుపాత్రమే యన్నమంతయుఁ దినిన జనులకెక్కడియన్నము? కావున నందఱును కృశులు నిస్పృహులు నగుదురు. పరస్త్రీదర్శనమును ధనసంచయమును గాదు. అతికాముకులవారు చేయనిపనిలేదు. కామవశుఁ డగుప్రజాపతి కూఁతురందును శ్రీపతి గోపవధువులయందును, హరుఁడు శంతను భార్యయందును, నింద్రుఁడు గౌతముభార్యయందుఁ జంద్రుఁడు బృహస్పతి యిల్లాలియందుఁ దగులము చేసి రని వినుచున్నారము గదా! అర్థమువందు (ధనమువందు) తినని, కుడువని, చెల్లె యభిలాషపడుచుండఁగా మనుష్యుల కభిలాషమెట్లుండదు? లాభము వచ్చుపనిలో లోభ మెవ్వరికిఁ గలుగదు? ఎవనికిఁ బరస్త్రీ పరధనములయందు నిస్పృహ కలుగునో వాఁడు ప్రత్యక్షదైవమే. కార్యపురుషుని దూషించుట నిద్రపోవుచున్న సర్పమును లేపుటకు సమానము. ఎవనివలనఁ జిత్తవికారము కలుగునో వానిని దరిఁ జేర్పరాదు. మనసుగాని పటికంపు ముసుగుగాని విఱిగినచో నేజేర్పుఁడు మరల నతుకఁ గలఁడు? అల్పాపరాధమున్నయెడల గొప్పయుపకారము చేసినను జిత్తానురాగము కలుగదు. నూఱుశుభకర్మములవలె నొకయపరాధముం బొందినవా రపకృతి చేయుదుండ్రు నిజముగా. పెద్దలచేఁ దగినదిగఁ గార్యారంభము చేయువారి యాదాయవ్యయములు సమముగా నుండును. అతికష్టపడి యల్పఫలమును మహామూర్ఖులు గడింతురు. కాపురుషులు దోషభయమునఁ బ్రారంభమే చేయరు. వ్యసనములబాధయుండునని సేవ్య

ముచేయకుండురా? అజీర్ణభయమున భోజనము మానుకొందురా? భూతభవిష్యద్వర్తమానములలో నెవ్వఁడు నెవ్వరికిని బ్రత్యవాయము లేకుండఁ గార్యారంభము కాదు. కరివక్త్ర ప్రాసయాలుకానివారిదిఁ దగునా కాదా యనుసందేహముతోఁ బ్రారంభింతురు. దూరమేఁగవలయునను భయమున నార్తులపై కూరత్వమును హీనలక్షణము. స్వతస్సిద్ధముగ నీరుమృదువైనదైనను నెత్తుమండిపడుచుఁ బర్వతములను భేధించునట్లు సహజమార్దవులగు రాజులు సమర్థులనుగూడ భేదించి చంపుదురు. ప్రియంవదుఁడగు ఖలపాలుఁడు చెమిలివలెనే పరసర్పముల హింసించును. (చెమిలి తనశబ్దమునందిచ్చపడి వచ్చినసర్పములను దినునఁట) విపత్తులలో ధైర్యమవలంబించువాఁడు గొప్పవాఁడు. పరులకు భయము కల్గించుటయే సర్వకార్యసిద్ధులకు మొదట నాటంకకారణము. అకులీనులు శరత్కాల మేఘములవలె వృథాగర్జనముం జేయుదురు. మహానుభావులు పని చేయకుండ మనస్సులోని యర్థానర్థములను వెల్లడి చేయరు. పాలుగలచెట్లవలెనే మహాత్ముల పలుకులు సఫలములగును. (పాలుగలచెట్లు తప్పక ఫలించునఁట) కడిమిచెట్టువలె (నెక్కుటకు వలనులేని చెట్లవలెఁ) దండింపక (కఱ్ఱతోఁ గొట్టివఁగాని) నీచుల ప్రకృతి ఫలము నివ్వదు. ఏవస్తువుగాని స్వభావముచేతనే సుందరమైనది లేదు. ఎవ్వరిప్రకృతి యెట్టిదో యట్టివస్తువును ప్రేమించుచుండును. అదియే వారికి సుందరవస్తువగుచున్నది. పిణ్యాతిమాలయందువలె మక్షికాదులకుఁ గర్పూరరేణువులందును మొంగలిపువ్వులమీఁదను బ్రీతి యుండదు. అతిక్రోధముగలవాని ప్రభుత్వము నిప్పులలో వేసిన యుప్పురాయివలె ననేకవిధములభిన్నమగును. యుక్తాయుక్తవివేకశూన్యుఁడు సర్వగుణములను జెఱచును. ఇతరులకు రహస్యమును జెప్పుట వానికిఁ దన్ను నమ్ముకొనుటయే. పరులను నమ్ముట యజాకృపాణీయము వంటిది. (కత్తినినమ్మిన మేక భేదింపఁబడుచున్నది.) చంచల చిత్తుఁడు కించిత్తైనను సాధింపలేఁడు. స్వతంత్రుఁ డంపతికి నొక్కసారి సహాయము చేసి యున్నివసమలం జెఱచుచున్నాఁడు. మందుఁడేపనికిని దగఁడు. ప్రమాదవంతుఁడు నిశ్చయముగ విరోధులకు దొరకును. తనకుఁ బ్రతికూలానుకూలములను జేసికొనలేఁడు.

ప్రత్యవాయసహితమైనను బ్రాణరక్షకొఱకుఁ బ్రయోగించినకార్యమును ముఖ్యముగాఁ జేయవలయును. తనశక్తిఁ దా నెఱుంగనివాఁడు బలవంతులతో వైరమువూనుట చచ్చువేళకుఁ బురుగులకు రెక్కలువచ్చినట్లుండును. (రెక్కలు వచ్చినపురుఁగు దీపముమీఁదికి నెగిరి మృతినొందును) తనకనుకూలకాలము దొరకుదాఁక వైరితోస్నేహముపూనియుండవలెను. తగులఁబెట్టవలసినవయినను గట్టెపుడకలను మొదట నులు నెత్తిపైఁబెట్టికొని మోయుటలేదా? నదీవేగము మొదట తీరమునందలి వృక్షముల పాద

ములుకడిగి విడవఁ బెకలించుచున్నయది. తొందర (గర్వము) గలయతఁడు చేతిలోనికివచ్చినదానిం జెఱచికొనును. కోపశాంతి యుపాయ మెఱుంగనివానికిఁ గొంచెము గొప్పయనితెలియదు. ఒడ్డులుమించఁ బాఱు నదిమంచిచెట్టునుజెడ్డచెట్టునుగూడఁ గూల్చినట్లు కోపపూర్ణుఁడైనవాఁడందఱిం జెఱచును. జ్ఞానవృద్ధులులేనియపుడు యుక్తమైన వాక్యమును బాలుఁడు చెప్పినను గ్రహింపఁదగును. సూర్యుఁడు లేనియపుడు దీపము కాంతినిచ్చుటలేదా! చిన్నకిటికీలోనుండి వచ్చువెలుఁ గిల్లంతను బ్రకాశింపఁ జేయును. పెండ్లికాఁబోవుకన్యలవలెనే వాక్యములును పరార్థ్యములు. (ఇతరుల కొఱకు నియమింపఁబడినవి, శ్రేష్ఠమైనవి.) అయినను నిరర్థకప్రయోజనము కావింపరాదు. అట్లయి వచో నవశ్యము నవి జనకులను (తల్లిదండ్రులను, వాక్యములనుచ్చరించిన వారిని) తపించును. పలికినపలుకుల విశేషార్థము నెఱుంగనివానిపలుకు పలుకనిదానితో సమానమగును. పరులకనర్థదాయకమగుమాటలాడు నాతఁడు పిశాచసముఁడుఁ బాపాత్ముఁడును. విద్యానిలయుఁడైనను నీతిలేనివాని ప్రతిభ స్వల్పప్రకాశముగల దీపమువలె నిష్ప్రయోజనము. అప్రియముఁదలఁచినవాని ప్రాణముతీయుటయే మేలు. అధికదోషములుగలవానికి క్షణకాలదుఃఖదాయకమగు శిక్ష యనుగ్రహమువంటిదగును. స్వామిదోషమువలన స్వదోషమువలన వృత్తిచ్ఛేదులైన సేవకాదులు క్రోధముచేతను లోభముచేతను భీతిచేతను అవమానము చేతను కృత్యసమానులగుదురు. (కృత్యమనఁగాఁ జారణమారణాది మంత్రములచే నిర్మింపఁబడిన యొకశక్తి) అట్టివారిని వశము చేసికొనుటకు వారియిష్టానుసారము మెలఁగుటయు, నభయంబొసఁగుటయు, దానము చేయుటయు, సత్కృతి యొనర్చుటయు నుపాయములు. నాశనముగాని, ధనాదిలోభముగాని, వైరాగ్యముగాని మంత్రులు వారియెడఁ దలంపరాదు. అందఱికోపముకంటెను మంత్రులకోపము పెద్దది. (రాజ్యమూలమైన మంత్రికోపమువలన రాజ్యమునకుహాని కలుగవచ్చును) చిక్కఁబడని దుష్టస్వభావముగలవారిని గుహలలోపలబంధించియుఁ గారాగారమునఁ బెట్టి పనులు చేయించియుఁ గ్లేశపెట్ట వలయును. అటులైన లొంగుపాటునకు వత్తురు. నేరము చేయువానితోను జేయించువానితోను సహవాసము చేయరాదు. అట్టివాఁడు గృహములోఁ బ్రవేశించిన పామువలె సర్వానర్థములకు మార్గమగును. క్రుద్ధుని యెదుట నెప్పుడు నిలువరాదు. క్రుద్ధుఁడు సర్పమువలె నెదుటనున్నవానిమీఁదనే రోషవిషము విడుచుచున్నాఁడు. ప్రతివిధానము చేయలేని యాతని యాగమనముకంటె ననాగమనము లెస్స.

11. పురోహితసముద్దేశము.

ప్రఖ్యాతకులశీలుని షడంగములతోడి వేదమునందు, గ్రహోత్పాతాది దైవనిమిత్తమున, దండనీతిలోఁ బ్రవీణుని, అధర్వవేదము నేర్చినవానిని, అతి వినీతుని, దైవమానుషములచే సంభవించు నాపదలం దొలఁగించువానినిగా నెన్ని పురోహితుని జేసికొనవలయును. రాజునకు మంత్రిపురోహితులే తల్లిదండ్రులు. కావున వారేదికోరిన నద్దుచెప్పరాదు. దుర్వినయమున బాధింపరాదు. అమానుషములగు నగ్ని, వర్షావర్షములు, మారక దుర్భిక్ష సస్యోపఘాతజంతూత్సర్గ వ్యాధిభూతపిశాచశాకినీసర్ప వ్యాలమూషకక్షోభము లాపదలనఁబడును. రాజపుత్రుఁడు సర్వభాషాలిపులు, గణితశాస్త్రము, పదప్రమాణప్రయోగకర్మముగల నీతివిద్య, రత్నపరీక్ష, సంభోగ, గృహవాద్య (వీణాదికము) రణవాద్య (భేరులు మొదలగునవి) విద్యలు, చక్కఁగ నెఱిఁగి యుండవలయును. అస్వాతంత్ర్యము, ఉక్తకారిత్వము, నియమము, వినీతత, అర్థమునివి గురూపాసనా కారణములు. ప్రతివిద్యాపయోధికుల యెడఁ గ్రిందుఁబడియుండుటకు వినయమని పేరు. పుణ్యప్రాప్తియు, శాస్త్రరహస్యపరిజ్ఞానమును, సత్పురుషసేవయును వినయఫలములు. అభ్యాసము కార్యములయందలి కౌశల్యమును గలిగించును......గురువచనమును మీఱరాదు, అధర్మానుచితాచారముల విషయమై మీఱినను దోషములేదు. ప్రత్యవాయవిషయమై యుక్తాయుక్తములను గురువే యెఱుఁగును. వానికి విరోధముగాఁగాని ప్రతివాదము చేయువాఁడుగాఁ గాని శిష్యుఁ డుండరాదు. గురుజనులు రోషముపొందినపుడుత్తరము పల్కకుండుటయు సేవించుటయు నే దాని కౌషధము. శత్రువుల కెదురు నడచు పురుషుఁడు కీర్తిపడయును గాని గురువుల కెదురునడచువాఁడు పడయఁడు. ఆరాధ్యులకుఁ గోపము పుట్టింపరాదు. అట్లయినచో నాశ్రితులకు మేలు కోరరు. గురువు చెప్పినదాని నతిక్రమించిన నైహికాముష్మికఫలము చేరదు. సందేహములను గురువునకుఁ గోపము కలుగకుండనడుగవలయును. వారి యెదుట యథేష్టముగా నేమియుఁ దినరాదు. ఉక్తి, జాతి, శ్రుతము వీనియందు సమానుఁడైనను నమస్కరింపకుండ నుపాధ్యాయుల నుండి విద్యను గ్రహింపఁజనదు. అధ్యయనకాలమున నాసంగము, (మనసు నింకొకచో నిల్పుట)పారిప్లవముఁ (చాపలము) గూడదు. సహాధ్యాయి నీకంటె బుద్ధి కలవాఁడైనచో వానిపై ననూయపడదు. ప్రజ్ఞాతిశయముచే గురువును జిన్నపుచ్చరాదు. శూరుఁడైనను దనశౌర్యమును తల్లిదండ్రులపైఁ జూపు నతఁడెట్టివాడు ? గురువు సెలవు లేనిది వేఱొక్కచోటికిఁ జనరాదు. ఒంటరిగా దారినడచుటయును, నీటిలో దిగుటయును, గొండయెక్కుటయుఁ దగదు. తండ్రినివలె నొజ్జల నుపచరింపవలయును. గు

ఱభార్యను దల్లివలె మన్నింపఁ జనును. గురుపుత్త్రుం గురువలెఁ జూచునది. కూడఁ జదువువానిని బంధువునట్లు స్నేహము చూపవలెను. పదాఱేండ్ల దనుక బ్రహ్మచర్యము నడపి, పిదప గోదానము (కేశఖండనసంస్కారము) నొనర్పనగును. ప్రతిదినమును దోడివారితోఁ గూడి నేర్చినదాని వల్లించు చుండవలయును. గృహచ్ఛిద్రము (దుస్థితి) లాగంతుకులయొద్ద వెలిపుచ్చవలదు. పరగృహములం దెల్లవారును విక్రమార్కులంతటి వారగుచున్నారు. (తమధనము వ్యయము కాదు కావున) స్వగృహమున నిట్టివాఁడు గొప్పవాఁడు. పరకార్యములలో శీతలుఁడు కానివాఁ డెవ్వఁడు? రాజాసన్నులందఱు సాధువులే. కృపణులను బతిమాలుట కేవల దైన్యప్రకటనమునకే కాని నిష్ఫలము. అర్థార్థియై వచ్చినవాఁడు నమస్కారాదిప్రణయకార్యములచేఁ (ధనములేకుండ) దృప్తినందఁడు. ఆశ్రితులలో నెవ్వరికైనఁ గార్యవశమున లేక విశేషకారణ మేదైన నుండిన నాతనిం బారితోషికాదుల సంభావించునది కాని దర్శనప్రియభాషణాదులచే నేకాంతములాడుచుఁ గనకన్న ప్రేమను రాజు వెలికిఁ దెల్పరాదు. సమవృత్తి గానున్నఁ దంత్రము చక్కఁగ నడచును. భేదము కనఁబడిన నితరులు విరోధింతురు. స్వల్పద్రవ్యము గలవానినుండి సొమ్ముఁ గొనుట చచ్చినవానిం జంపుటవంటిది. పెట్టుకొన్న మొఱకుఁ బ్రతివిధానము నాలోచింపనివానితో మనవిచేయుట యరణ్యరోదనము వంటిది. అవిచారికి యుక్తులు చెప్పుట యంధకదర్పణరీతి యగు. నీచుల కుపకారము చేయుట నీరిలోఁ జల్లిన యుప్పునకు సమానము. విశేషములను గ్రహింపఁజాలని వానియెడలఁ జేసిన ప్రయాసమంతయు నెండిపోయిన వరిం దరించుటకుఁ దుల్యమగును. పరోక్షమం దొనర్చిన యుపకారము నిద్రించువాని పాదము లొత్తినట్లు నిష్ఫలము. సమయము మించినపిమ్మట చేసికొను విజ్ఞాపనము చౌటినేల దున్నినట్లు యగును. ఉపకారము చేసి దానినుద్ఘాటించుట వైరము నెఱపించుట వంటిది. ఫలవంతము గాని (ధనమీయని) రాజప్రసాదము తెల్లపువ్వువంటిది. (తెల్లు తెల్లని పువ్వుపూసినది, పండు పండునని యెదురు చూచుచుండ నిష్ఫలమగును) గుణదోషములను దెలిసికొనకుండ ననుగ్రహనిగ్రహములు చూపుట గర్భిణివేళమునకుఁ బోలిక. ఉపకారాపకారములు రెండును జేతఁగాని వాని యనుగ్రహమును గోపమును దన్నుఁ దాను కేళాకోళము చేసికొనుటకు సదృశములు. స్వగ్రామములోని నరాబిధవులగు స్త్రీలకు భయము పుట్టించునట్లు గర్జించువారు (ప్రగల్భములాడు వారు) గ్రామశూరు లనిపించుకొందురు. (తమయూరు దాటిన గవ్వకు కూరరనుట) విధవ మెడఁగాఁ బసుపుఁ గూడ నుపభోగ్యమైనదే కాని వ్యాధివలెఁ దాను మాత్రమే యనుభవింపఁదగినది కాదు. అమాత్యగర్వము బహుదోషములు గల్పించి

శిక్షించువాఁ డేమిగురువు? ఏమితండ్రి? ఏమిచెలి? చిరకాలము నుండి సేవించు సేవకులను గూడ నల్పదోషమునకు సహింపనివాఁ డేటిరాజు?

12. సేనాపతిసముద్దేశము.

అభిజనాచారము, ప్రజ్ఞానురాగము, శౌచము, శౌర్యము, ప్రభావము, గలవాఁడును బహు బాంధవపరివారుఁడును, నిఖిలోపాయప్రయోగనిపుణుఁడు, సమస్తవాహనములు నెక్కుట, సకలాయుధయుద్ధము చేయుట, అశేషభాషలు మాటలాడుట, వ్రాయుట, నేర్చినయతండు, సకలతంత్రసామంతాభిమతుఁడు, యుద్ధయోగ్యశరీరాకారుఁడు, ప్రభువునకభ్యుదయహితంబులఁ గోరువాఁడు, నిర్వికల్పుఁడు, తనగౌరవమునకుఁ దగినట్లు మర్యాదయు ధనమును బ్రభువుచేఁ గొనుచుండువాఁడు, ప్రతాపము సూచించునట్లేఁబడిన రాజచిహ్నములచే (కంచుక శిరోవేష్టనాదులపై లేక నామాదినోయంతమునను) విరాజిల్లువాఁడు, సర్వక్లేశాయాసముల నోర్చుకొనునట్టివాఁడు, సేనాపతి గానుండఁదగును. అప్రభావము, స్త్రీజితత్వము, ఔద్ధత్యము, మూఢత, వ్యసనస్వభావము, క్షయవ్యయములకుఁ బరస్థలములందుండుటకు సహింపఁజాలకుండుట, తంత్రప్రతీకారము, సంపతితో వైరము, పరులపై నిందలువేయుట, పరుషభాషిత్వము, ఉచితమెఱుఁగకపోవుట, అసంవిభాగిత్వము, స్వాతంత్ర్యముఁ, బొగడినఁబొంగుట, స్వామికార్యవ్యసనోపేక్ష, తోడివారు చేసినకార్యములఁ జెఱచుట, రాజహితముం దలఁచువారిపై నీర్ష్య యివి సేనాపతిదోషములు. నగరవాసితునివలెఁ (నగరమునందలి మంగలి) ప్రజలయెడల ననువర్తనగల రాజపురుషుఁడు చిరంజీవియగును.

13. దూతసముద్దేశము.

నియమించిన కార్యములందు దూత మంత్రివంటివాఁడు. స్వామిభక్తి, వ్యసనము లేకయుండుట, దాక్ష్యము, శుచిత్వము, నిరోగిత, ప్రాగల్భ్యము, సమయస్ఫూర్తిత్వము, క్షాంతి, పరమర్మముం దెలియు శక్తి, జాతియు, నివి ముఖ్యమైన దూతగుణములు. నిస్సృష్టార్థుఁడు, పరిమితార్థుఁడు, శాసనహారుఁడు నని దూతలు ముత్తెఱంగులవారు. ఎవఁడుచేసిన సంధివిగ్రహములు ప్రభువునకు సమ్మతములో వాఁడు నిస్సృష్టార్థుఁడు. కృష్ణుఁడు పాండవులకువలె. దూత తెలిసికొనకుండ శత్రుస్థానమును బ్రవేశింపరాదు. ప్రభువును గలసికొనుటకై వెడలిపోవను జనదు. శత్రువు తన్నవమానము చేసినను స్వకార్యము నిర్వహింపకుండ దూత మరలరాదు గూఢచారులు రాజునొద్దికిఁ జనఁదగదు. పరరాజులచేఁ దొందరగాఁ బంపఁబడిన దూతల నెందుకుఁ బంపినారోయని కారణ

దూరయువలయును. పరులు ప్రయోగించిన కృత్యమునకు శాంతియొనర్చుట, స్వకృత్యోత్థాపనము, కార్యభేదనము, సుతులు, దాయాదులు, బందీకృతులు, వీరిని ధనాదులచే భేదబుద్ధిగలవారింజేయుట, తమదేశములోనికి వచ్చిన గూఢపురుషుల నెఱింగికొనుట, అంతఃపురపాలకుల, నాటవికుల, సంబంధుల, కోశము, దేశము, తంత్రము, మిత్రులు, అంతఃపురము, కన్యారత్న వాహన తీక్ష్ణపురుష (గూఢవధచేయువారు) ప్రయోగములు నిత్యముం బరీక్షించుట యనునవి దూతకర్మములు. దూత పరరాజులమంత్రులు, పురోహితులు, సేనాపతులు, వీరికుపచారములు చేయుచు నమ్మికపుట్టి మెలంగి వారివలన రాజులతలంపులు నంతస్సారమును దెలియునది. అశక్తుఁడగునపుడు తన్నుఁగూర్చి పరులనునిష్టవాక్యములను సహించి యుండవలయును.

గురువును స్వామిని నిందించునపుడు శాంతింపరాదు. దానున్న రాష్ట్రమువిడిచి పరరాష్ట్రమునకుఁ బోయి మరలవచ్చిన నది నాశహేతువు. దూత తాను వీరపురుషులతోఁగూడి శూరజనాంతర్గతుం డగుపరదూత నెఱుంగుచుండవలయును. చాణక్యుఁడు తీక్ష్ణదూతలఁ బ్రయోగించి నందులఁ జంపినటుల వినుచున్నారముగదా! శత్రువు లంపిన జాబులు కానుకలు మున్నగునవి చక్కఁగఁ బరీక్షింపకుండఁ బుచ్చుకొనరాదు. మున్ను ముట్టుకొన్నంతనే శరీరమున విషమెక్కునట్టి సుగంధవస్త్రములం గానుకలంపి కరహాటప్రభువు కైటభుఁడు వసువనురాజును, తాఁకినంతన పాము విసము దేహమునం బ్రసరించునట్లు కల్పించిన రత్నపేటికఁ బంపి కరవాలకరాళుని జంపినట్లు తెలియవచ్చుచున్నయది. మహోపకారముం జేసినదూతను జంపవచ్చును. యుద్ధము పొసఁగినపిమ్మటఁగూడ రాజులు దూతముఖులై యుండవలెను. (దూతలను విడువరాదనుట. వారు పామాముల కుపయోగింతురని) దూతయై వచ్చినవాఁడు చండాలుఁడైనను వధ్యుఁడుకాఁడు, అట్టిచో బ్రాహ్మణదూతను జంపుదురా! దూతను జంపరు కావున నతఁడు హితాహితములగు సర్వవాక్యములను స్పష్టముగాఁ బల్కును. బుద్ధిమంతుఁడైనచో దూతమాటలవలనఁ గుక్క మొఱుగుట వలన తనయొక్కయు నెదుటివానియొక్కయు నుత్కర్షాపకర్షములను లెక్కింపఁడు. కావున నశేషరహస్యములం దెలిసికొనుటకై పరుమాతలకు స్త్రీలను జీతముల నిచ్చియు వానిగుణాచారములు శీలము వీనిం బట్టియు స్వపరబలాబలముల నిర్ణయింపవలయును. విరోధులకు వ్రాయునుత్తరములను నాలుగుచుట్టుచుట్టి మీఁద ఖడ్గముద్రవేయవలయును (దూత "వకీలు" వంటివాఁడు.)

14. చారసముద్దేశము.

స్వదేశమునఁ బరదేశమునఁ గలకార్యాకార్యములం గాంచుటకు రాజులకుఁ జారులే నేత్రములు. చాపల్యము లేక యుండుట, యసత్యమాడకుండుట, ఊహించి పరమర్మములం దెలిసికొనుటయు నివి చారునిగుణములు. చారులకుఁ బహుమానములచేఁ దృప్తిని చేయుటయే కాని వెలజీతముల నిర్ణయము లేదు. బహుమతులు దొరకునను నుత్సాహముచే స్వామికార్యము గావించుటకుఁ ద్వరపడుచుందురు. చారులఁ బంపునపుడేదో యొక సంకేతమును బెట్టి పంపుచుండవలయును. ఆసంకేతము ననుసరించి వాఁడు వాఁడు చెప్పినది సత్యమని తెలిసికొనుచుండవలయును. లేకున్న సిద్ధులు ముగ్గురుఁ గూడి ధనాశచే నేకవాక్యముగాఁ బలికిన సత్యమిది యని తెలిసికొనుటకైతి గాకుండను. చారులు లేని రాజు తమవారిచేతఁ బరులచేత నిందింపఁబడును. యామికులు లేని రాజునకు రాత్రి సుఖమెక్కడిది? కార్పటిక, ఉదాస్థిత, గృహపతిక, వైదేహిక, తాపస, కితవ, కిరాత, అక్షికాలిక, యమపట్టిక, అహితుండిక, శౌండిక, శౌభిక, పాటచ్చర, విట, విదూషక, పీఠమర్దక, నర్తక, గాయక, వాదక, వాగ్జీవ, గణక, శాకునిక, భిషక్, ఐంద్రజాలిక, నైమిత్తిక, సూద, ఆరాలిక, సంవాహక, తీక్ష్ణ, రసద, క్రూర, జడ, మూక, బధిర, అంధ, ఛద్మములు రాకపోకలచేయు చారవర్గములోనివారు. వీరివలనఁ బరవృత్తాంతము తెలియఁబడుచున్నది. పరమర్మజ్ఞుఁడై ప్రగల్భశిష్యవేషముగలవాఁడు కార్పటికుఁడనఁబడును. ఏదో యొక సమయము చూచి తాను గురువుగాఁ బెక్కండ్రు శిష్యులను గూడఁబెట్టికొని రాజుచేఁ బోషింపఁబడుచుఁ బ్రజ్ఞాతిశయము గలవాఁడు దాస్థికుఁడు. గృహపతిక వైదేహికులు గ్రామకూట శ్రేష్ఠులు. కుటిలతపోవిద్యలచే లోకమున దంభము జూపువాఁడు తాపసుఁడు. కితవులు జూదమాడువారు. అల్పాఖిల (పొట్టిపొడుగు) శరీరావయవములుగలవాఁడు కిరాతుఁడు. అక్షికాలిక యమపట్టికులనువారు ప్రతిగృహమునకుఁ బోయి కానిపటములు మొదలగు బొమ్మలగుడ్డలు చూపించువారు. అహితుండికుఁడు పాములనాడించువాఁడు. మద్యగృహాధికారి శౌండికుఁడు. రాత్రులయందు తెరమఱుంగున పలువిధములగు నామరూపములను జూపించువాఁడు శౌభికుఁడు (వేసగాఁడు). పాటచ్చరుఁడు దొంగ లేక బందీకాఁడు. విటుఁడు కుంటెనకాఁడు. అందఱికి నవ్వుఁ బుట్టించువాఁడు విదూషకుఁడు. కామశాస్త్రాచార్యుఁడు పీఠమర్దకుఁడు. గీతాంగపటా (స్త్రీవేషము వేయు వస్త్రములు) దులచే నృత్యవృత్తిగలవాఁడు నర్తకుఁడు. నాటకరంగమందభినయకర్తయు. భోగముపడఁతులకువృత్తినుపదేశించు నాతఁడు గాయకుఁడు. గీతప్రబంధగతివిశేష వాదకఘుస్ చతుర్విధవాద్యము

ల నెఱింగినతఁడు వావదూకుఁడు. వాగ్మి వైతాళికుఁడు (రాజులయొద్ద కీలుగొల్పువాఁడు.) మాగధుఁడును గావచ్చును. గణకుఁడు లెక్క నేర్చినవాఁడు లేక దైవజ్ఞుఁడు (జ్యోతిష్కుఁడు.) శాకునికుఁడు శకునములఁ జెప్పును. భిషజుఁ డాయుర్వేద శాస్త్ర ప్రకారము వైద్యమును శస్త్రకర్మమును తెలిసినవాఁడు. ఐంద్రజాలికుఁడొరులకు వినోదముగా మంత్రతంత్రములను జేయువట్టివాఁడు. నిమిత్తములం దెల్పువాఁడు నైమిత్తికుఁడు; దైవజ్ఞుఁడును గావచ్చును. (వీరివువులను ముందిట్లగునట్లగునని కీడుమేళ్ళను దెల్పువారు.) వంటచేయువాఁడు సూదుఁడు, రుచ్యభక్ష్యముల జేయునతఁ డారాళికుఁడు. ఒడలుఁగాలు పీకులుఁ బిసికి పట్టు వ్యాపారము నేర్చినవాఁడు సంవాహకుఁడు. బరువు మోయువాఁడైన నగును. ధనమునకై కష్టపడి పనిచేసి జీవించువాఁడు తీక్ష్ణుఁడు. రసదులు చరులు. ఎల్లప్పుడు బంధువులందు స్నేహశూన్యుఁడు క్రూరుఁడు. మిగిలినవారు ప్రసిద్ధులగుటచే నిచట వివరింపలేదు.

15 విచారసముద్దేశము.

విచారింపకుండ నొక కార్యమును జేయవలదు. ప్రత్యక్షానుమానాగమములచే వస్తువు యొక్క యథాస్థితిని దెలిసికొనుటకు విచారమనఁబడును. ప్రత్యక్షమనఁగాఁ దాను జూచినది. ప్రజ్ఞావంతులకు తాముకన్నులతోఁ గాంచకుండఁ దెలిసికొన్నంతన ప్రవృత్తి నివృత్తులు కలుగవు. స్వయముగా గనుఁగొనినను నొకప్పుడు మనస్సున సంశయము విపర్యాసము మోహమును గలుగుచుండఁగాఁ బరులు చెప్పినదాని నమ్ముట యెట్లు? ఎవఁడు ప్రత్యక్షోపలబ్ధవస్తువును గూడ సాధువిమర్శ చేసి కార్యము నాచరించునో వాఁడు విచారజ్ఞుఁడు. అతిరభసముగ నొనర్చిన కార్యము లనర్థమును బుట్టించుట కాక్షేపణ యేమి? విచారింపకుండ నొనర్చి పిమ్మట దానికిఁ బ్రతివిధానము చేయఁబోవుట నీరు పోయినపిదప సేతుబంధము చేయుటవంటిది. చేయఁబడిన పనిని బట్టి రెండవపని నూహించుట యనుమానము. చేసినకార్యములో నొకభాగమును బట్టి ముందు చేయఁబోవు పని నంతయు విచారింపవలెను. ఆకారము, శౌర్యము, ప్రజ్ఞ, సంపద, ఆయతి, వినయము, నివి రాజపుత్రుల భావిరాజ్యసూచకములు. స్వభావమునకు వికారదర్శనమే ప్రాణుల భవిష్యచ్ఛుభాశుభములకుఁ జిహ్నము. ఒకకార్యమున దృష్టబుద్ధియగువాని ప్రయత్నము రెండవదానిం జేయుట యందేలనమర్థము కాదు. ఆప్తులగు పురుషులుపదేశించినది యాగమము. అనుభూతానుమితశ్రుతార్థములను సందేహములేకుండఁ జెప్పు పురుషుఁడాప్తుఁడు. యుక్తియుక్తము కాని వాక్యముచ్చరింపఁబడిన నుచ్చరింపఁబడనిదియట్టిదే. వక్తయొక్క గౌరవమును బట్టియే యతఁడుపలికిన మాటకును గౌరవము

కలుగును, గాని స్వతస్సిద్ధముగా మాటకు గౌరవములేదు. మితంపచుల (కృపణుల) ధనము, చండాలవాటికలోని నూతినీరితరవర్ణములకుపయోగింపనియట్లు తమసంతానమునకుపయోగింపదు. లోకము గతానుగతికము. (ఒకరినిజూచి యొకరాచరించునది.) గోవధము చేయుబ్రాహ్మణుని సదుపదేశములు చేయుకులటను లోకము సదుపదేశములందుఁ బ్రమాణముగా నంగీకరింపదు.

16 వ్యసనసముద్దేశము.

వ్యసనము మనస్సును మరలించి శుభములం దొలఁగించునది కావున దానికాపేరు కలిగెను. అది సహజమని యాహార్యమని రెండువిధములు. సహజవ్యసనము (జన్మముతోఁ గూడఁ బుట్టినది.) ధర్మకార్యములచేఁ బొడమిన యభ్యుదయములను, అధర్మజనితప్రత్యవాయములను బోధించునుపాఖ్యానములచేతను యోగ్యపురుషులచేతను (యుక్తులు నేర్చిన పురుషులచేతను) శాంతించును. పరిచితుఁడును, ననుకూలమైన యుపాయముచే మనస్సునం దగిలియున్న వ్యసనమునుండి విరక్తిం బుట్టించు నేర్పరియు యోగ్యపురుషుఁ డనఁబడును. శిష్టజనసహవాసమున దుష్టజనసంగమునఁ బురాతనమహాపురుషులచారిత్రములచేఁ గల్గిన గాథలవలన నాహార్యమగు వ్యసనముం బ్రతిబంధింపవచ్చును. అనవరతస్త్రీసంబంధము గలయతఁడు నిశ్చయముగ నపుంసకుండగును. ఘాతుకత్వము సర్వనష్టమును గలిగించును, మధుపానరతుఁ డొడలు తెలియనికతన మాతృద్రోహమును జేయఁగలఁడు. వేఁటాడువాఁడు చోరసర్పవిరోధిదాయాదులలో నెవ్వరికైన నాహారమగును. జూదమాడువానికకృత్యములేదు; తల్లియింటికడ మృతివొందినను ద్యూతమును మానఁడు. పిశునుఁడు కపటముచే సంపత్తిని నశింపించును. పగటినిద్ర నిద్రపోవుచున్న రోగసర్పమును లేపుఁ గఱ్ఱవంటిది. అతని కార్యములన్నియును చెడును. పరనిందకంటెను సకలజనులతో వైరముపూనుటకు వేఱొండు మందులేదు. గీతవాద్యములయం దాసక్తియే ననుఁ మానప్రాణములను ధనంబును హరింపదు? ఎక్కుడు చూపోపమి గలవారనర్థమును బుట్టింపకుండఁ దమపని విడువరు. పరదారనిరతుఁడు తనభార్యను విడుచును, ఒకప్పుడు చంపివేయఁగలఁడు. కన్యాదూషణము రావణాదులకు శిక్షాహేతువైనది. అర్థదూషణముచేఁ గుబేరుఁడైన భిక్షగాఁడగును. అర్థదూషణమువలన నతివ్యయము, లేదా యపాత్రవ్యయము. అకారణ వాక్పారుష్యములచే గడ్డిపోచైనం జారదు. మనుష్యులఁ జెప్పనేల. నిష్కారణభూతాపమానముం జేసిన యిల్వలుఁడు వాతాపి యనువారలగస్త్యునిచే భక్షింపఁబడుట విదితమ్ముయున్నదిగదా! దోషము ననుసరించి కోటిధనము పుచ్చు

కొనినను బ్రజ దుఃఖపడదు. అన్యాయముగ గడ్డిపరకయైనఁ బోవుటకొప్పదు. ట్టుం జంపి పండ్లుగొనరాదు. ప్రజలవిభవమే రాజునకుఁ బెద్దధనాగారము. కావున రాజు యుక్తాయుక్తముగా ధనము వారివలన గ్రహింపఁదగును. రాజు చేపట్టు గడ్డియైనను బంగారగును. దేనిచే నొరుల మనసు నొచ్చునో యామాటకే వాక్పారుష్యమని నామము. భార్యను, బిడ్డలను సేవకులను గూడ వినినంతన మనశ్శల్యమువలె నుండనివాక్యములతో గౌరవింపఁజనును. అక్రమముగ వధించుట, దుఃఖపెట్టుట, ధనము గొనుట యనునవి దండపారుష్యమనంబడు. ఈవ్యసనములలో నొకదానిం దగిలినవాఁడే చతురంగబల సంపన్నుఁడైనను ప్రభువు చెడుచుండ నీపదునెనిమిదింటిం దగులుకొనినవాఁడు చెడుటకు వింతయేమి.

17 స్వామిసముద్దేశము.

ధార్మికుఁడు, కులాచారాభిజనావిశుద్ధుఁడు ప్రతాపవంతుఁడు న్యాయవృత్తి గలవాఁడును స్వామియనంబడును. కోపప్రసాదములకంటె స్వతంత్రుఁడై తన్నతిక్రమించిన జనులను దండించువాఁడును స్వామి. సర్వప్రకృతులును (ప్రజ మంత్రులు మొదలగువారు) స్వామితోనున్నయవి. తలంచిన తలంపును వినియోగించుకొనుటకు స్వామిలేనివారు చాలరు. మొదలులేనిచెట్టునందు బుద్ధిశాలుల యత్నమేమి చేయఁగలదు? అసత్యమాడువాని సర్వసుగుణములు వినాశమొందును. వంచకులకు ధనము, పరివారము, దీర్ఘాయువు నుండవు. లోకమునకు ధనమిచ్చువాఁడు ప్రియుఁడు. అడిగినవాని మనస్సు చిన్నపుచ్చనివాఁడే దాత. ఉపకారము చేసి నిస్పృహులగుటయుఁ ఓప్పిట ప్రత్యుపకారము చేయునేమో యని భయపడుటయును ననార్యగుణముల యలోకసామాన్యమగు మనస్థైర్యము. ఉపకారి కుపకారము చేయుట దాపుడు ధనమునకు వడ్డినిచ్చుటవంటిది. పరులసొమ్ము తిని ప్రత్యుపకారముచే వారిని సంభావింపనియెడల జన్మాంతరమందును వాఁడు ఋణపడియుండును. పాలియని యావేల? ఆశాపూర్తి చేయని స్వామిప్రసాదమేటికి? క్షుద్రుల సహవాసముగల స్వామి పామున్న గేహమువలె నెరికిని బనికిరాఁడు. కృతఘ్నున కాపదలో నొక్కఁడును సాహాయ్యము చేయఁడు. విశేషజ్ఞుఁడు కాని స్వామిని బుధులాశ్రయింపరు. తనపట్టతాను నింపుకొనువానిని భార్యయైన విడుచును. ఉత్సాహము లేకయుండుటయే సర్వదుఃఖములును వచ్చుటకు దారి. శౌర్యము, కోపము లేకయుండుట, శీఘ్రకారిత్వము, సాయాసములయందుఁ బ్రవీణత యను నివి యుత్సాహగుణములు. అన్యాయవృత్తి గలవాని సంపద చిరకాలముండదు. న్యాయ్యపు

న్యాయముగ హిత మహితముగఁ జేయువాఁడు తమవారిచేఁ బరులచేఁ గొట్టఁబడును. స్వామియాజ్ఞవలననే యైశ్వర్యమును బడయును దదాజ్ఞ యెవ్వరును దాఁటఁగూడదు. ఆజ్ఞోల్లంఘనఁ జేసిన పుత్రునిగూడ సహింపరాదు. ఆజ్ఞవెట్టనిరాజు చిత్రపటములోని యట్లె యుండుం గాని వానివిశేష మేమియు నుండదు. ఒకసారి రాజాజ్ఞోల్లంఘనము చేసి శిక్షింపఁబడినవాఁడు మరలనట్లే చేసినచో నుత్తమసాహసదండమును విధింపవలయును (ఉత్తమసాహసదండమనగా 1000 పణములుగాని 1108 గాని యపరాధము విధించుట) నేరములేనివానికి శిక్షవిధించిన యాయధికారి కాశిక్షయే విధింపవలయును పరమర్మభేదనముం జేయు నసత్యవాది నుపేక్షింపరాదు; అట్టిది యించుకంతయును బనికి రాదు. వేషమును వానివృత్తాంతమును తెలియకుండ నెవ్వనిని భజింపఁగూడదు. ప్రభువు వికారస్వభావము గలవాఁడయినచో వికారచేష్ట లేలయుండవు? అధర్మపరుఁడగు రాజునకు ధర్మముం దలంపనివాఁ డెవ్వఁడు? రాజవమానించినవాఁ డందఱిచే నవమానింపఁబడును. పూజింపఁబడినవాఁడు పూజింపఁబడును. ప్రజాకార్యమును దానే విచారింపవలయును. ప్రభువందఱకు సమయానుగుణముగ దర్శనసులభుఁడు కాఁదగును. దుర్దశగలరాజు సేవకజనులచేఁ గార్యవిపర్యాసముం బొందుచున్నాఁడు, విరోధులచే నెమకొనఁబడుచున్నాఁడు. శ్రీమంతులవ్యాధివర్ధనమునకన్న వైద్యులకును రాజులవ్యసనవర్ధనముకంటె నియోగులకును జీవనోపాయము లేదు. కార్యార్థులైనపురుషులను లంచగొండులు దోచుకొనియెదరు. లంచములం గొనువారికి భూతబలిం జేయుఁగాదు- లంచమే యన్నిపాపములకు నాగమనద్వారము. లంచమువలనఁ జీవించువారు తల్లిస్తనముం గూడ గ్రహించుచున్నారు. లంచముం బుచ్చుకొనుటచేఁ గార్యాభియుక్తుఁడగు స్వామి విక్రయనొనర్చుచున్నాఁడు. లంచముచే రాజునకైనలాభము రాజమందిరములను ధ్వంసముచేసి యినుపమేకును గడించుటవంటిది. రాజు లంచముం గొని పనిసెలవిచ్చుట యెవ్వరికిఁ బ్రియము! దేవతలు గూడ దొంగలతోఁ జేరినచోఁ బ్రజలకుఁ గుశలమెక్కడిది. లంచముచే నర్థోపాయమును గనఁబడుచు దేశము, కోశము, తంత్రము మిత్రమును భక్షించుచున్నాఁడు. రాజన్యాయ్య మొనర్చుట సముద్రము తన హద్దు దాఁటుటవంటిదియు, సూర్యుఁడు చీఁకటిని గొందుటవంటిదియుఁ, తల్లి బిడ్డలను దినుటవంటిదియు నగు కలికాలవిజృంభణము. రాజవిశిష్టకాలమునకుఁ గారణుఁడు. రాజు న్యాయపరిపాలనము చేయుచుండెనేని జనులకు దిక్కులు కామధేనువులంటివి. వర్షములు సకాలమున గురియును. సర్వేతిబాధలును శాంతించును. దిక్పాలురందఱును నరనాయకుననువర్తించెదరు. దానిచే నారాజు మధ్యమలోకపాలుఁడైన నుత్తమునిగా నెన్నుదురు. వేఁట

బాధములు మున్నగు వ్యసనములు లేకయే ధననష్టమునొందినవానికి రాజు మూలధనము నిచ్చి సంభావింపవలయును. రాజునకు సముద్రావధియగుభూమియే స్వకుటుంబమును వంశవర్ధనక్షేత్రములే కళత్రములు, కార్యార్థులకుపకృతిచేయఁదలఁపనివాఁడువారిచ్చుకానుకలం గ్రహింపరాదు. ఆగంతుకులతోడను నోర్వలేనితనము గలవారితోడను పరిహాసము లాడఁగూడదు. పూజ్యుల నెదిరించి భాషింపఁదగదు. చేతఁగాని భృత్యులను బహుమతు లిచ్చెదమని యాసచూపి కష్టపెట్టఁజనదు. పురుషుఁడు ధనమునకు దాసుఁడుగాని పురుషునకు గాఁడు. ధనహీనుఁడెవ్వఁడు చులకన గాఁడు? సర్వధనములలో విద్యయే యొరులకు హరింపరానిదగుటను గూడ వచ్చునదగుటను ప్రధానధనము. నది సముద్రునిఁ వలె విద్య నీచోపగతయయ్యు వానికి దుర్దర్శనుఁడగు రాజుం గూర్చును. పిమ్మట భాగ్యమూలం జేర్చును. సమస్తజగత్స్థితిపరిజ్ఞానముం గూర్చు విద్య పండితులకుఁ గామధేనువు. లోకవ్యవహారముం దెలిసిన మూర్ఖుఁడైనను సర్వజ్ఞుఁడగు. లోకజ్ఞానములేని ప్రాజ్ఞుఁడు నవమానముం బొందును. పరులకు బోధించువారే ప్రాజ్ఞులు. అనుపయోగమగు సముద్రములోని నీరెంతయున్న నేమి.

18 అమాత్యసముద్దేశము.

చతురంగబలయుతుఁడైనను రాజు మంత్రిలేనిచో శోభిల్లఁడనిన నొక్కనిమాట చెప్పవలయునా? ఒక్కనికిఁ గార్యసిద్ధి కాదు. ఒక చక్రము తిరుగునా? గాని యెదురుగానున్న యగ్ని కట్టెలున్నను మండునా? స్వప్రతిష్ఠాపకర్తలవలనను దానమానములవలనను రాజుతోఁగూడ నుత్పత్తివిపత్తులుగలవారలే యమాత్యులు. ఆయ వ్యయ స్వామిరక్షాతంత్రపోషణమే యమాత్యుని యధికారము. ఆయవ్యయములయందు మునికపుండలువే నిదర్శనము. (మునికమండలువు వెడల్పునోటితోఁ ద్రగ్గకుండుపు నిండునట్లు త్వరగా నీరుపీల్చి జలము నిచ్చునప్పుడు తనచిన్నరొమ్మువెంట కొంచెముగా నిచ్చును.) ఆయమన ద్రవ్యోత్పత్తిక్రమము. వ్యయమన ప్రభువునానతి ననుసరించి సెలవుచేయుట. ఆయమును బాగుగా నాలోచించి వ్యయముచేయనివాఁడు కుబేరుఁడైనను సన్న్యాసియగును. స్వామియన రాజవాక్యము, తచ్ఛరీరము తద్ధర్మము, తత్కళత్రాపత్యములును నగును. తంత్రమన చతురంగబలము. క్రూరస్వభావుని, అశుచిని, వ్యసనిని, హీనకులుని, బలసత్పక్షము గలవానిని, మరలింపఁదరముగానివానిని, అతివ్యయము చేయువానిని, అల్పాదాయము గలవానిని, విదేశములనుండి వచ్చినవానిని అతిలోభులమైనవాని నమాత్యునిగాఁ జేసికొనరాదు. క్రూరస్వభావుఁడు పరుషచే నభియోగింపఁబడి దాను జచ్చును లేదా

స్వామిని చెడపును. బలవత్పక్షుఁడు తాను నియోగింపఁబడిన పనియందుండియు జలప్రవాహమువలె మత్తగజమురీతిని నృపవృక్షమును వ్రేళ్లనుండి పీకివైచును. అల్పాదాయముగలవాడు నతివ్యయము చేయువాడును రాజద్రవ్యమును హరించును. విదేశములనుండి వచ్చినవారి కర్థాధికారమిచ్చిన నుండియుండి యెందో పోయెదరు. లేదా యపకారము చేయుదురు. స్వదేశస్థుని కర్థాధికారమిచ్చిన వాఁడు ధనముహరించినను నూతిలో వేసిన ధనమువలె నెప్పటికైన దొరకఁగలదు. అతికోపములుగలవాని లాభమపేక్షించుట త్రాతిలోనుండి వస్త్రముం దీయుటవంటిది. స్వామియందుఁగల దోషములను చెప్పగా గ్రహించుటకును సుగుణములున్న నన్నుగ్రహించుటకు సమర్థుఁడైనవాఁడె యధికారి. అమాత్యుఁడు బ్రాహ్మణుఁడు, క్షత్రియుఁడు, సంబంధి వీరధికారులు గారాదు. బ్రాహ్మణుఁడు స్వజాతిస్వభావముచే ధనమిచ్చిననిచ్చును లేదా! యూరకుండును. క్షత్రియుఁ డభియోగమునఁ గత్తిపట్టుకొనును. జ్ఞాతిభావముచేత సంబంధి సమవాయాతిక్రమణముగ ధనమంతయు భ్రమింగివేయును బంధువులు శ్రౌత మైత్ర యౌన భేదములచే సంబంధులు మూఁడు తెఱఁగులు. పితృపైతామహక్రమముగవచ్చువాఁడు శ్రౌతుఁడు. తానుకూర్చుకొన్నవాఁడు తనంతట వచ్చినవాఁడు మైత్రుఁడు. యోనిసంబంధముగలవాఁడు యౌనుఁడు. మైత్రాసులయందు సంబంధాంతరాసక్తియుండగూడదు. అపరాధమున్నపుడు శిక్షించి పిదప పశ్చాత్తప్తుఁ డగువాని కధికారమీయరాదు. మానవంతు నధికారిం జేసిన నధికారి నష్టము చేయుచు నిరవగ్రహముగ సంచరించును. చిరకాలము నుండి సేవించుచున్నవాని కధికారమిచ్చిన రాజునకపకారము చేయుటకు శంకింపఁడు. ఉపకారముచేయు స్వభావముగలవాఁ డధికారియైనచో నాయుపకారము పేరుపెట్టి సర్వధనము హరించును. చిన్నతనమునుండి తనతో నాడుకొనుచుండువాని కధికారమునిచ్చిన నతిపరిచయముచేఁ దానే రాజని వర్తించును. లోన దుష్టస్వభావముగలవాఁ డధికారియైనయెడల సర్వానర్థముల నుత్పాదించును. శకుని, శకటాలు లిందులకు దృష్టాంతము. స్నేహితుఁ కధికారము రాఁగా నవశ్యము ధనమిత్రనాశనమగును. మూర్ఖాధికారియున్న, రాజు ధర్మార్థయశస్సులకు సందేహమగును. అనర్థనరకపాతములు నిశ్చయము. స్వామిప్రసాదముచే గర్వించని యధికారి చిరకాలము వర్ధిల్లును. తనకు క్లేశము గలిగినను రాజునకు సౌఖ్యమును గార్యసాధనములు జేయుని పరిజనములో నేమిపని. గడ్డిపఱక తెరికొనితిను నేనుఁగునను సుఖమెక్కడిది? అస్త్రనిపుణులు పనులయందు నియోగింపఁబడి విపరీతకార్యములం జేయుదురు. కావున వారిని దినదినమును బరీక్షింపనగును. అమాత్యులనునమ్ముట పిల్లలను పాలకొఱకుఁ గాపుపెట్టినట్లు. "బుభుక్షితవిడాలికేనియోగినాం" అని పెద్ద

లు చెప్పుదురు. అనఁగా నైశ్వర్యవృద్ధి మంత్రుల చిత్తవికారముం జేయుననుట. ప్రతిపురుషుఁడు నాయకులాభములచే సాధ్యుఁడగును. అతిసమృద్ధుఁడగు కృచ్ఛ్రసాధ్యుఁడు స్వామిపదాభిలాషి. భక్షణము, ఉపేక్షణము, అశ్రద్ధ, ప్రజ్ఞాహీనత్వము, ఉపరోధము (అడ్డగింత) వ్యాప్తార్థాప్రవేశము, ద్రవ్యవినిమయము నివి యమాత్యదోషములు. రాజ్యతంత్రము బహ్వాధికారముఖమున నిర్వహింపఁదగినది. స్త్రీలవిషయమున ధనవిషయమున స్వజాతీయున కధికార మీయరాదు. స్వపరదేశముల నపేక్షింపని యధికారమనిత్యము. ఆదాయక, నిబంధక, శస్త్రనాశకు లగు రాజ్యాధ్యక్షులే కరణములు. ఆయవ్యయవిపర్యాసము కలిగినపుడు నేర్పుగల కరణములచేఁ దన్నిశ్చయమును జేయఁదగును. నిత్యపరీక్షణమును వేఱొకయుద్యోగమునకు మార్పుట, ప్రతిపత్తిదానము నియోగులవిషయమున సర్పగ్రాహణోపాయము. పీడింపకుండ నియోగులనుండియు దుష్ప్రణములనుండియు నంతస్సారము వెడలదు. తఱచుగ నియోగులను నుభయపూర్వకాహ్వానము చేయుచున్న రాజులకు సువర్ణవర్షము కురియును. మాటిమాటికి బిందుచుండిన స్నానవస్త్రము (కొల్లాయిగుడ్డ) దళముగా నెట్లుండును. దేశమును బీడింపకుండ బుద్ధిచేతను బురుషకారముచేతను వెనుకటిపన్నులను బెంచుచు ధనమానముల నొందఁదగు. ఎవ్వఁడే పనియందుఁ గుశలుఁడో వాని నాపనియందే నియమింపఁదగును. సేవకుల కార్యనిబంధనహేతువులు బుద్ధిపురుషకారములేఁ గాని స్వామిప్రసాదము గాదు. చూడకుండఁ జేయువాఁడు శాస్త్రవేత్తయైనను గర్మలయందు విషాదముం జెందును. ఆపత్ప్రతీకారమునం గాక మఱొక్కప్పుడు రాజునకు నివేదింపకుండ నింతయుఁ గార్యముం జేయరాదు. కపటచౌర్యాదులవలన నకస్మాల్లాభముం బొందిన వణిజుని మూలధనమాత్రావశిష్టునిగాఁ జేయువలయును. మూలధనముకంటె ద్విగుణాధిక లాభముగడించు వ్యాపారి రాజునకు ధనాగారమువంటివాఁడు. నియోగులు పరస్పరకలహముం జెందుట రాజులకు నిధిలభించుటయే. నియోగులలక్ష్మి ప్రభువుల రెండవ ధనపుఁగొట్టు. అన్నిటిలో ధాన్యసంగ్రహము గొప్పది. మనుష్యులకు జీవికాధారప్రయత్నముకంటె నితరము వ్యర్థము. విశేషధనము నోటఁబెట్టుకొన్నను ధాన్యమువలెఁ బ్రాణత్రాణమును జేయఁజాలదు. ధాన్యములలోఁ జిరకాలముండునవియాఢ్యు. ప్రాఁతధాన్యమిచ్చి క్రొత్తధాన్యముగూడఁగొనుచుండవలెను. అన్నిరసములలో లవణరసముత్తమము. ఎన్నిరసములంగూడిన యాహారమైనను లవణమిళితము కానిచో గోమయతుల్యము.

19 జనపతిసముద్దేశము.

బహుధాన్యహిరణ్యసంపదచే రాజిల్లునది రాజ్యము. రాజున కధికారము కోశము ను వృద్ధిని నిర్దేశించునది దేశము. వివిధవస్తుప్రదానముచేత స్వామిగృహమున గజాశ్వాదికము విశేషింపఁజేయునది విషయము. సర్వకామములం దీర్చుటచే నరపతి హృదయమండనముఁ జేయునది మండలము. వర్ణాశ్రమాచారలక్షణమునకుఁ గాని ద్రవ్యోత్పత్తికిఁ గాని స్థానము జనపదము. జనపతి యుత్కర్ష కారణమున హృదయదారణము చేయునది దారకము. అమాత్యసమృద్ధిచే స్వామిని సర్వవ్యసనములనుండి నిర్గమింపఁజేయునది నిర్గమము. జనపద మనఁగా:-అన్యోన్యరక్షకమైనదియు, బంగారు మొదలగు ఖనిజధనమును ఏనుఁగులు గలదియు, అతివృద్ధులు పతిహీనులు లేని గ్రామములతో నిండినదియు బహుపదార్థయుతము, ధాన్యహిరణ్యములచే లాభము నెంచు సంగడులు గలదియు పంటలకు వసులయాధారము కలది పశువులకు జనులకు హితమైనదియు, శ్రేణులు, (వడ్రంగి పాలేఁడు మంగలి చాకలి మాల మాదిగ రాళ్లుచెక్కు పనివాండ్రు, శిల్పులు) శూద్రులు సేవ్యగాండ్రుం గలదియు, విషతృణోదకము (జబ్బుచేయు నీరును గడ్డియుఁ గలది) చౌడు, రాళ్లు, ముండ్లు గిరిగహ్వరములు గర్తములు వర్షాధారమునం బండు భూములు సర్పములు, చెంచులు, మ్లేచ్ఛులు మిక్కుటముగఁ గల యూళ్లును స్వల్పసస్యోత్పత్తియుఁ దయుఫలాధారమును దేశదోషములు. దున్ననినేలను విత్తుచోటను వర్షాధారమునం బండు పొలములుగలచోటను సదా దుర్భిక్షము వాటిల్లును. క్షత్రియు లెక్కుడుగాఁగల గ్రామములలోఁ బ్రతిదినమును స్వల్పవిషయములలోఁ గూడ యుద్ధములు జరుగుచుండును. బ్రాహ్మణులు విశేషము నుండిరేని రాజులకు విధిగా నీయవలసిన ధనమైనను లబ్ధవ్యముచేఁ బ్రాణముపోయినను స్వాంతవచనములచే నీయరు. విదేశస్థుఁడు వచ్చి ముఖ్యోద్యోగముగాని మఱి యేదిగాని కోరినపుడు వాఁడుపద్రవకారియని తెలిసె నేని దానమానములచే నితరదేశములకుఁ బంపివేయవలయును. పరదేశప్రజ వచ్చి చేయు నుపద్రవము స్వల్పమైనను రాజునకు విశేషధనవ్యయకారణము. సస్యమిని గింజలు పాలు పోసుకొనుతఱి నుపద్రవము కలిగినచో నది జనులకు దుఃఖప్రదము. వరికుప్పలు నూర్చు దినములలో రాజసేనాప్రచారము కలిగిన దుర్భిక్షము రాకమానదు. ప్రజలకుఁ గల్గినబాధలన్నియు రాజు కోశమును క్షీణింపఁజేయును. ఒకవేళ సేనాదికముచే నుపద్రవము జెందినప్రజకు రాజునష్టమిచ్చి యనుగ్రహింపనగు. మర్యాద నతిక్రమించినచో ఫలవంతమగు భూమియు మహారణ్యమగును. రాజు బీదవారిం గూడ ననుగ్రహించి కూడఁగట్టుకొనవలయును సంగ్రహించిన యనుపమేకమైన మొకప్పు డుపకరించును ఎల్లప్పు

డుఁ బ్రజల కేదియో యిసుమంత యుపకార మొనర్చుచుండుటయే ప్రజల యభివృద్ధి కుపాయము. నగరంబుననున్న యాపణవీథి (బజారు) న్యాయముగాఁ బరిపాలించుకొన్నచో నదియే రాజునకుఁ గామధేనువగు. రాష్ట్రమునందలి గ్రామములలోని ప్రజలకుఁ గడుపునిండగ నన్నమున్నచో రాజునకు దచ్చతురంగబలంబులకును నభివృద్ధి యగుటకు సందియము లేదు. గొప్పయాలమునందయు హిరణ్యాదికమును కోశాగారాభివృద్ధికి హేతువులు ఆవులచిన నలువంకల కెంతదూరము వినఁబడునో యంతపరిమాణముగల భూమి దేవాగారంబులకును బ్రాహ్మణులకును నొసగుదాత కెందును లోపము రాదు ప్రతిగ్రహీతయు సంతసించును. ఒకఁడు తృణకంటకాదిభేదనముం గావించి బాగుపఱచె నింకొకఁడు దానికిఁ బ్రాకారము నిర్మించె నింకొకఁడందిల్లుఁ గట్టుకొనియె. నింకొకఁడది ధర్మశాలఁ గావించె. నిందెవ్వరికిం దెక్కువ బలమున్నదన్నచో నొకరికన్న నొకరు క్రమక్రమముగా బలవంతులు రాజచిహ్నము ధరింపకుండ నెవ్వఁడును మండలము నుండి పోరాదు రారాదు. ప్రవేశించువానిం గాని పోవువానిం గాని పరీక్షింపకుండ సీమాధికారి విడువరాదు. ఒకపలాశాధిపతి (పర్తకుని వేసము) పణ్యవస్తుగ్రాహి వేషముఁ దాల్చిన భటులచే మండలమంతయుం బ్రవేశించి చిత్రకూటముం గ్రహించెనని వినుచున్నాముకదా! ఖేటకఖడ్గసహాయుఁడైన మదురుఁడు కాంచీపురాధిపతిని లోఁగొనియెనని విందుము. వయ్యేల రాజాభియోగముకంటె సర్వజనవిశుద్ధి హేతువు మఱొండు లేదు.

20. దుర్గసముద్దేశము.

దేని నెదుర్కొనుటకు శత్రువులు దుఃఖపడుదురో యది దుర్గము నాఁబడు. విజిగీషువగు రాజునకు శత్రుజయోద్యోగవిషయమై కష్టము లేకుండఁ జేయునది దుర్గమని కొందఱిమతము. ఆదుర్గము స్వాభావికమనియు నాహార్యమనియు రెండువిధములు. స్వాభావికమనఁ బర్వతప్రాకారాదులు స్వతస్సిద్ధములుగాఁ గల ప్రదేశము. ఆహార్యమనం గల్పితంబులగు తాదృశప్రాకారములు కలది. ఉచ్చనీచప్రదేశంబులును వహ్నిప్రజ్వలనోపాయంబును నింధనోదకసమృద్ధియు ధనధాన్య రసాదిసమృద్ధియుఁ బ్రవేశనిర్గమసాధనంబులును గలిగి వీరపురుషులచే సంరక్షింపఁబడుటయే దుర్గసంపద యనఁబడు. ఆదుర్గప్రదేశమున శత్రువుల కీసమృద్ధులు లభ్యింపకుండవలయును. ఆదుర్గప్రదేశము పరాధీనమున కాస్పదము. దుర్గములేని రాజు సముద్రమధ్యమున నోడనుండిపడినవానికిం బోలె నాపత్కాలమున వేఱ యాశ్రయము లేదు. తగిన సన్నాహము దానికిం దగిన యుపాయము. తంత్రములు పన్నుట దోషములు కల్పించుట ఘాతుకపురుషప్రయోగము నను నివి పరదుర్గలంఘనోపాయములు.

21. కోశసముద్దేశము.

సంపదాపదలు రెండింటియందును స్వామికిఁ దంత్రాభ్యుదయముం గూర్చుచు ధనముంగూర్చుకొనునది కోశము నాఁబడు. రత్నములు బంగారు వెండి విస్తారముగా నుండుట. వ్యవహారోపయోగముగల పెక్కువస్తువులుండుట ఆపదవచ్చినపుడు తటస్థమగు మహావ్యయంబున కోర్చుటయుఁ గోశలక్షణములు. రాజును గోశమే రక్షించునది. రాజునకుఁ గోశమే ప్రాణములుగాని ప్రాణములు ప్రాణములుగావు. కోశహీనుఁడగు రాజు రాష్ట్రము శూన్యమగునను భయంబునఁ బౌరులను జానపదులను నన్యాయముగాఁ దోచు. రాజనఁగాఁ గోశమేకాని రాజశరీరముకాదు. ఎవనిచేత ధనముకలదో వాఁడు విజయి, ధనహీనుఁడు భార్యచేఁగూడఁ విడువఁబడును. ఇతరులు విడుతురని చెప్పనేఁటికి. పురుషుఁడెన్నఁడును గులాచారమువలన సేవ్యుఁడుకాఁడు. విత్తమున్నచో సేవ్యుఁడగును. విత్తముగలవాఁడే మహాకులీనుఁడు సదాచారసంపన్నుఁడు, పరులను సంతసపెట్టని మహాకులీనతయు సదాచారంబును వ్యర్థంబులు. నీరులేకపోయిన నెంతపెద్దచెఱువైన నేమి, దేవాగారములయు బ్రాహ్మణులయు ధర్మాధికారులయు సత్రాధికారులయు పతితకులయు ధనవంతులును సంతానరహితులు నగు విధవలయు గ్రామాధికారులయు గణికలయు ననుపయోగియగు ద్రవ్యంబును రాజు కోశార్థమై బల్మినైన హరింపవచ్చును. మంత్రులయు ప్రజలయు ననుపయోగిద్రవ్యమేనియుఁ బ్రార్థనాపూర్వకంబుగఁ గ్రహించి కోశపూర్తిఁ గావింపవలయు.

22. బలసముద్దేశము.

ద్రవిణదానంబువలనను ప్రియభాషణంబువలనను నత్యాచారనివారణంబువలనను రాజుం గాపాడుంగాన బలమని చెప్పంబడు. చతురంగములయందును నేనుఁగులు ప్రధానాంగము. ఏనుఁగునకుఁ దన యవయవములే యాయుధములు. ఇతరబలమున కట్లుకాదు. రాజులవిజయమునకు దంతులే ప్రధానములు. ఒక్కయేనుఁగు సహస్రయోధులను జంపఁగలదు. వేయిమంది యోధులు తన్నుఁగొట్టినను నలయదు జాతి కులము వనప్రచారము. దంతావళములకు ముఖ్యమయినది కాదు. శరీరము బలము శౌర్యము శిక్ష తదుచితమగు సామగ్రియుఁ బ్రధానంబులు శిక్షింపఁబడని యేనుఁగులు రాజుల యర్థప్రాణములు హరించునవి. శిక్షితములగు నేనుఁగులున్నచో సుఖముగాఁ బ్రయాణముఁ జేయవచ్చును. శత్రుపురముల మర్దింపవచ్చు. పరవ్యూహములు భేదింపవచ్చు. నదులు మొదలగువానికి వానకట్టఁగా నుపయోగించుకొనవచ్చు. వెయ్యేల మాటలాడుట తప్ప నితరవి

నోవములన్నియుఁ బడయవచ్చును. హస్తిబలము సైన్యమునకు నడనేర్చిన యాకారము అశ్వబలప్రధానుఁడగు రాజునకుఁ గదనకందుకక్రీడఁ గావించు సిరిప్రసన్నయగు, దూరస్థులగు మాత్రుఁ గూడఁ జేతికి దొరకుదురు. ఆపదలయందుఁ దురంగములే మనోరథసిద్ధి (పాఱిపోవుట) కిఁ గారణములు. వెళ్ళుట పాఱుట యెదుర్కొనుట పరసైన్యభేదము. ఇవి తురంగసాధ్యములు. సమమైన భూమియు ధనుర్వేదపారంగతులయి ప్రహారకులగు ధానుష్కులు గలరాజునకుఁ బరవిజయము మన సెంతటిది. రథములచే మర్దింపఁబడిన సైన్యమును సుఖముగా జయింపవచ్చును.

ముందు మౌళికులయు దరువాత భృతకులయుఁ బిమ్మట శ్రేణీగతులయుఁ బరఁపడి మిత్రులయు ననంతరమున నాటవికులయు బలమును బ్రోవుచేయుటకు రాజు ప్రయత్నింపవలెను. నితరబలమును నుత్సాహముకొలఁదిఁ జేర్చుకొనుటయును. విజిగీషువు విజయయాత్రయందుఁ బరసైన్యమున దగ్గించుటయందే ప్రయత్నింపుటయు మిత్రభావంబును గత్తిదెబ్బలకోర్చుటయు నస్త్రప్రత్యస్త్రముల నెఱుఁగుటయు స్వభావశూరత్వంబును ననురక్తత్వంబును నను నివి భటగుణములు. మూలబలమునకు విరోధము రాకుండ నితరబలమును దా నర్థదానంబునను సన్మానంబునను ననుగ్రహింపవలయు. ఆపదయందును బాఱిపోనిదియు నపరాధము జేసినను ద్రోహచింతలేనిదియు నొరులకు నశ్లేష్యమయినదియు మూలబలము, ప్రభుసన్మానము సైన్యమున కుత్సాహముఁ గలుగఁ జేసినట్లు ద్రవ్యవ్యయము కలుగఁ జేయదు. స్వయముగా విమర్శింపకుండుట. ఆశ పెట్టి ద్రవ్యమీయకుండుట. ఇచ్చుటకుఁ గాలయాపనముఁ జేయుట వ్యసనములనుండి మరల్పకుండుట. యుత్కృష్టకార్యమొనర్చినప్పుడు సన్మానింపకుండుట ననునివి సైన్యమునకు విరక్తికారణంబులు. తానువిమర్శింపక పరులచే విమర్శింపఁజేయఁబడు సైన్య మర్థతంత్రములకు దూరమగును. ఆశ్రితభరణంబునందును స్వామి సేవయందును ధర్మానుష్ఠానమందును భోజనమునందును శయనంబునందును ధర్మానుష్ఠానమందును బుత్రోత్పాదనమందును ప్రతినిధులు పనికిరారు. ఎంతయిచ్చిన భృత్యుఁడు సంపూర్ణకామనోరథుఁడగునో యంతద్రవ్యము బహుమాన మొసఁగరాదు తనద్రవ్యమును ఖర్చుపెట్టుకొనివానిని రాజు దండింపరాదు బుద్ధిమంతుఁ డెవ్వఁడు తనయింటికిఁ దాను గన్నముద్రవ్వికొనును, కాలమున వర్షించని మేఘమెందులకు. ఆశ్రితులను వ్యసనమునుండి మరల్పని రాజు పనికిమాలినవాఁడు. కార్యాకార్యము తెలిసిగిన రాజు సెఁదగ్గఱ ప్రాణవ్యయమైన సరకుఁగొనక సేవింపఁడు.

23 మిత్రసముద్దేశము.

సంపదాపదలు రెండింటియందును విడువనివాఁడు మిత్రుఁడనంబడు, కారణంబు లేకుండ రక్షింపబడినవాఁడును రక్షించినవాఁడును నిత్యమిత్రుఁడు వాఁడు వంశపరంపరా సమాయాతుఁడు కావలయు. మఱియు శ్లాఘ్యసంబంధుఁడు కావలయును. జీవనాధారమునకై యెవ్వఁడు మైత్రి నెఱపునో! వాఁడు కృత్రిమమిత్రుఁడు. ఆపదలయందు విడువకుండుట ద్రవ్యమునెడఁ గాపట్యములేకుండుట స్త్రీలయెడఁ బరమశుచియగుట కోపానుగ్రహముల యందుఁ బ్రతికూలాప్రతికూలతలు లేకుండుట. ననునివి మిత్రగుణములు. ద్రవ్యమొసఁగినఁ బ్రణయముఁ గనపఱచుట విపత్తునందుపేక్షించుట శత్రువులతో సహవాసముచేయుట మోసపుచ్చుట అతివినయము ననునివి మిత్రదోషములు, స్త్రీలతోడి చెలిమి వివాదపడుట సర్వదాయాచించుట. అన్యోన్యదోషము లాకర్ణించుటయు నివి స్నేహము చెడుటకుఁ గారణములు. పాలకంటె మైత్రిగల వస్తువు వేఱొండులేదు. కలసినంతమాత్రమున నీటినిఁ దనతో సమానమయినదానివలెఁ జేసికొనుచున్నవి, నీరముకంటెను మిత్రములేదు. తానుకలసినంతమాత్రమున క్షీరమును వృద్ధిపఱచును మఱియు వ్యసనము తటస్థించినతఱిఁ దానుక్షీణించును. తిర్యగ్జంతువులునైత మేదోయొకయుపాయమునఁ బ్రత్యుపకారముఁ జేయుటయందు వ్యభిచరింపవు మనుజులుమాత్రమట్టివారుకారు కృతఘ్నమగునొక నూతఁగ్రోఁతియు సర్పంబును సింహంబును నొకజూదరి దైవయోగంబునం జేసి పడిరి, ఆదారిఁబోవు బాటసారియొకఁడు దయాళుండై వారినుద్ధరించెనఁట పిదప ఘాతుకములగు తిర్యగ్జంతువులును నతని బహూకరించి చనినవనియు జూదరిమాత్రము వానితో మైత్రిఁ గావించి యుజ్జయినీపురంబున నొకచోట నిద్రించియుండగా వాని ద్రవ్యమంతయు హరించెననియు నొకయుపాఖ్యానము కలదు. మఱియు నాడీజంఘుఁడనువాఁడు గౌతమునిచేఁ జంపఁబడియె నని యుపాఖ్యానము కలదు.

24 రాజరక్షితసముద్దేశము.

రాజు రక్షింపఁబడిన నందఱు రక్షింపఁబడుదురు. కావున సౌమ్యుఁడగు రాజు నందఱు రక్షింపుచుండవలెను. వంశపరంపరితముగాఁ బితృపితామహుల నాటనుండియు వచ్చు వంశమందు జన్మించినవాఁడును శకితుఁడును ననురక్తుండును గృతవిద్యుండును నగువాని రాజు తనశరీరసంరక్షకునిఁగా నుంచుకొనవలయును. మానమర్యాదలను ద్రవ్యంబును నీని యన్యదేశీయుని రక్షకునిఁ జేయరాదు. స్వదేశీయుఁడైనను నపకారమొకప్పుడు పొందిన వానినిఁ జేర్చరాదు.

మనోవికారమునకు మందులేదు. తల్లియుఁ బిచ్చిదైనచో రాక్షసికాదా! ప్రసిద్ధులు తెలివితేటలు గలవారైనను మంత్రులు చిత్తవికృతిగల రాజు నాపదనుండి తప్పింపలేరు. సమస్తావయవోపేతుఁడైనను దేహి గతప్రాణుఁడైనచో ధన్వంతరియంతటి వైద్యుఁడేనియు నేమిచేయఁగలఁడు, రాజునకు స్త్రీలాసన్నులు దాయాదులంతకంటె నాసన్నులు గావున మున్ను స్త్రీల వలనను పిదప దాయాదులవలనను దరువాతఁ బుత్రులవలనను రక్షింపఁబడవలయును. క్రోతిమొదలు చక్రవర్తివరకు స్త్రీలకొఱకై సమస్తకష్టములు పడుదురు స్త్రీలులేనిచో నేమియున్నను మృతాలంకారములు కావున స్త్రీలు క్షీరసముద్రతీరస్థలివలె విషమునకును నమృతంబునకును గూడ నాటపట్టులు. మొసలికోరలవలె నాండ్రు సహజముగ దుస్స్వభావము కలవారు. కావున వారిని వశపఱచుకొనుట దేవతలకేనియు నశక్యము రూపవతియు సౌభాగ్యవతియు సదాచారవతియు నిర్దుష్టయు నగు భార్య గొప్పపుణ్యము చేసినవారికిఁగాని లభింపదు అతికామము కలిగి మన్మథునకు వశవర్తినులగు కామినుల రక్షింప నెవ్వరికినిఁ దరముకాదు. పరపురుషులకుఁ జూపింపకుండుట. యవసరమైనచో సంభోగించుట. సర్వసాధారణముగా ద్రవ్యమొసఁగుట దర్శనాలాపములయందు సర్వసాధారణమగు వృత్తి కలుగుటయు నివియున్నచో నేకాంతయు నపరాధముఁ జేయదు. ఈప్సితార్థసిద్ధియందు స్త్రీలు కామధేనువులవంటివారు పరగృహీతలగు స్త్రీలయందు ప్రియత్వమును శత్రుత్వమును గూడఁ దలంపఁగాదు. కారణవశంబున నాంతరీయకముగా (వదలుటకు శక్యముకాకపోవుటచేత) తటస్థమైనచో, వేపచెక్క తిన్నట్లనుభవింపవలెను. ఋతుస్నాతయగు స్త్రీ సంభోగపాత్రురాలు. ఋతుస్నాతాపరాధము మహానర్థకరము. ఋతుస్నాతాపరిత్యాగముఁ గావించినవానికిఁ భ్రూణవిముక్తి లేదు స్త్రీదూషకుడునగును. అపకారముఁ జెందిన స్త్రీలు తాము చత్తురు లేదా పతినిఁ జంపుదురు స్త్రీలు చేయుటకు వెనుఁదీయు కార్యమే లేదు పెండ్లియాడకుండుట మంచిదికాని పెండ్లియాడి భార్యాపరిత్యాగముఁ గావించుట మంచిదికాదు. దున్ననివానికి పొలమేల. సవతినిఁ దెచ్చిపెట్టుట భర్తయయోగ్యత తిరస్కరించుట సంతానములేకపోవుట చిరవిరహము నివి స్త్రీలకు విరక్తి గారణములు. స్త్రీలకు సహజంబగు గుణముగాని దోషముగాని లేదు. ఎటువంటిపతి దొఱకిన నట్టివాండ్రగుదురు. అనువాండ్రకు దాస్య మాడువాండ్రే చేయుదురు. పక్షులుగూడ నితరపక్షిసంయోగమును దమయాండ్ర కంగీకరింపవు. మనుష్యులమాట చెప్పవలయునా! వంశవృద్ధికొఱకును దనర్థపరిహారముకొఱకును నాప్తలోకమునకు బాధకలుగకుండుటకును స్త్రీలు ప్రయత్నపూర్వకముగా రక్షింపఁబడుదురుగాని యుపభోగార్థము కాదు. యథాకామముగా కామి

మల్లగు వేశ్యలను జేరఁదీయుట యనర్థములకు గారణము. మఱియు నశుభములు తెచ్చిపెట్టుపని. దౌవారికుఁడు లేని రాజద్వారమునం బ్రవేశించుట కెవ్వరు సంకోచింతురు. కంచమువలె వేశ్యలు సర్వసామాన్యలు. వారియందు హర్షామర్షములు పొందవలసిన యవసరమే లేదు. రాజు పరిశుద్ధురాలగు తల్లికడుపున జన్మించినవారును గిల్లు గడప దాటనివారును నగు స్త్రీలతో సంభోగింపవలయు. రాజునకు పరస్త్రీగృహప్రవేశము కప్పకు వల్మీకప్రవేశమువంటిది. రాజెంత యవసరమైనను స్త్రీగృహమునుండి తీసికొనిరాబడిన పదార్థము తినరాదు. తా నాస్వాదించు వస్తువులు విషయమై స్త్రీలను నియోగింపరాదు. స్వాతంత్ర్యము వహించినస్త్రీలు చేయని దుష్కార్యములు లేవు. మణికుండలయను పట్టమహిషి నిజరాజ్యమునం దనకు స్వాతంత్ర్యమును గోరినదై విషదూషితమగు మద్యగండూషమిడి భర్తయగు నజరాజుం జంపె. విషమిశ్రితమగు లత్తుక యధరంబునకుం బూసికొని వసంతమతి యనునది శూరసేనాధిపతిం జంపె. దశార్ణదేశములయందు వృకోదరియనునది విషోపలిప్తమగు మేఖలామాణిక్యముచే నదనార్ణవు నుక్కడంచె. వాడియుంచుగల యద్దమున మదిరాక్షి యనునది మగధదేశంబున మన్మథవినోదునిం గడపె. చండరస పాండ్యదేశంబున కొప్పునం దాచిన కత్తిచే ముండీరుని గండడంచెను. స్త్రీలు క్రీడాసుఖములయెడల నమృతరూపము వంటివారును కల్లునూతివంటివారునుఁ గూఁడ నగుచున్నారు. వారిసుకృత్యదుష్కృత్యములు నిర్ణయించుట కెవ్వఁ డధికారి. స్త్రీలకు సంతానముం బెంచుట యందును గృహకర్మలయందును శరీరసంస్కారంబందును శయనావసరమందునుం దప్ప దక్కినపనులయందు స్వాతంత్ర్యమీయరాదు. స్త్రీలయందిడిన ప్రేమను ఱంపమువలె భర్తల హృదయమర్మచ్ఛేదము చేయకుండయూరకే పోదు. స్త్రీవశుండయిన పురుషుఁడు నదీప్రవాహమధ్యపతితమగు పాదపము వంటివాఁడు. పురుషుని చేతిలోనున్న యాఁడుది ఖడ్గముష్టివలె కలుగఁజేయని యానందము లేదు. పెక్కుస్త్రీసంతానముం గనరాదు. స్త్రీలకు శాస్త్రవ్యుత్పత్తి గలుపరాదు. సహజముగ జన్యమైన శాస్త్రజ్ఞానము గూఁడ స్త్రీలయందును శస్త్రధారులయందును విషమించును. వేశ్యాసక్తి ప్రాణమానద్రవ్యములకు హానిచేయును. వేశ్యలు ధనమనుభవింతురుగాని మనుష్యుల ననుభవింపరు. ధనహీనుఁడగు మన్మథునందైనఁ బ్రీతి యుంచరు. వారికాంతిలకు విస్తారము ధనమొసంగువాఁడు తుదకు దుఃఖ మనుభవించును. ఎవ్వఁడు తనధనముచే వేశ్య నర్థఫలిం జేసి యా ధనమును తుట్టతుదకితరులకు ధారవోయించునో వాఁడు పశువులకుం బశువు. అధికద్రవ్యమొసఁగి వేశ్యననుభవించువాఁడు చిరకాలము సుఖ మనుభవింపఁడు. అనుభవించినను దానియందు పెక్కనర్థములు గలవు. వే

శ్య నెంతకాపాడినను పరపురుషసేవనరూపమైన నిజప్రకృతి వీడదు. ధనాసక్తచే పరపురుషులను సేవింపకమానదు. కడుపునిండినను కుక్క యెముకలను పీకకమానదు. పంచదారకలిపినపాలు పోసినను పాముకోరలయందు విషము పుట్టకమానునా? కోతికి వేయిమంది శిక్షచెప్పినను చాపల్యము పోవునా? వేము చెఱుకుపానకములో మూంచినను చేఁదే. దుష్టశీలురం గారవించుట సత్కులీనులకు కోపకారణము. కోశవృద్ధి దాయాదులకు వికారము గలుగఁజేయును. శుభారంభములచే శరీరమునకు కారుణ్యముఁ దెచ్చుకోవలయుఁ గాని వేఱుతెఱంగున తెచ్చుకోఁజనదు. రాజు కొడుకునకైనను సత్కులీనునకైనను భక్తియును విశ్వాసంబును వ్యభిచారాభావంబును నేర్పవలయును. ఉచితకర్మములయందు నియోగింపవలయును. ప్రాణబాధయు బహుజనవిరోధంబును మహాపాతకంబును వచ్చుకార్యములందు దప్ప నితరకార్యములయందు బుత్రుఁడైనను రాజాజ్ఞ జవదాటరాదు. బలవత్పక్షముగల శత్రుగ్రహము నెడల నాప్తపురుషవిశ్వాసము నుంచవలయు. లేదా, గూఢక్షేపముగల దూతవలనఁ దెలియవలయు. దుర్బుద్ధిగల సుతునియందుగాని బాంధవునియందుగాని దురభినివేశము వదలవలయు. కుమారుఁడు సజ్జనసేవ్యుఁడు కానిచో నతఁడు దుష్పుత్రుడని తలఁచవలయు. క్షేత్రబీజముల వైపరీత్యము సంతానమునకు వికారము గలుగఁజేయును. కులశుద్ధియు, దంపతుల కన్యోన్యప్రీతియు మనోనైర్మల్యంబును దోషమూషితముగాని సమయంబును విద్యాలక్ష్మలను గలుగఁజేయు మంత్రముచే పరిపూతముగు పరమాన్నము భుజించుటయు నను నివి యుత్తమపురుషజన్మంబునకు కారణములు గర్భసుఖంబును జన్మకర్మంబును సంతానమునకు దేహలాభాత్మలాభములయందు కారణమగును. జాతియోగ్యంబగు సంస్కారములేనివానికి రాజ్యమందును (సన్యాస) ప్రవ్రజ్యయందును నధికారములేదు. యోగ్యుఁడైన నితరుఁడు లేనియప్పుడు పుత్రోత్పత్తివరకు వికలాంగుండు గూఁడ రాజపదమున కర్హుండు. రాజపుత్రులకు సాధుసంపాతమైన విజయము నయము నభ్యుదయమును దూషింపదు. చెదకొఱికిన కఱ్ఱవలె నవినీతుండగు రాజు రాజ్యమభియోగమాత్రంబుననే భంజించుటకు శక్యమగును. ఆప్తులచేతను విద్యావృద్ధులచేతను సంస్కరింపఁబడని రాజపుత్రులు సుఖమారులు. తల్లిదండ్రుల నవమానించు రాజపుత్రుల కభిముఖములగు సంపదలుగూఁడ విముఖములగు. ఎవనిజన్మ దురపవాదోపహతమో వానిరాజ్యము కాల్పనా? ఏకార్యమునందును రాజపుత్రులు తండ్రియానతి మీఱరాదు. రాముఁడు క్రమమునందుగాని విక్రమమునందుగాని తక్కువవాఁడా? యతఁడేల తండ్రిమాటంబట్టి వనవాసము చేయవలయు. తనయిచ్చవచ్చినట్లు నడచు కొడుకునకు తండ్రి యేల శత్రువగు, ఎప్పు డపా

ద్రకర్మము చేయునో వాని యాత్మను వాఁడే చంపుకొనుచున్నాఁడు. తండ్రియందు రాజ్యభారమున్న రాజపుత్రులే ధన్యులు. సుఖము కలుగఁజేయని సంపద యెందుకు. అధికవ్యాసంగము పండలకొలఁది దుఃఖములను కలిగించును. అఫలారంభము లెవ్వనికి సుఖావహములు? లాతివారి పొలము దున్నిన ఫలమేమి. దానిపంటకు క్షేత్రాధికారియే యధికారిగదా? కొడుకులు, తమ్ములు, సవతితమ్ములు, పినతండ్రులు, జ్ఞాతులు, దౌహిత్రులు, నాగంతుకులు, వీరియందు దాయప్రాప్తియెడల నొకన్నిటికంటె నొకరు తక్కువవారు. ఎండిపోయిన మొగము, నల్లని మొగము, పలువిధములగు వాక్కులు, మిగుల చెమటపట్టుట, మాటిమాటి కావలించుట, శరీరకంపము తొట్రుపాటు. వాహ్యాక్రోశకణము, ఆవేగము, పరిభూమినివాసము, ననునివి దుష్కృతము చేసిన రాజునకును చేయుచున్న రాజునకును చేయఁబోవు రాజునకును లక్షణములు.

25 దివసానుష్ఠానసముద్దేశము.

బ్రహ్మముహూర్తమున లేచి చేయఁదగినకార్యము లాలోచింపవలయును. సుఖనిద్రచే సుప్రసన్నమగు మనంబున యాదార్థములగు సర్వబుద్ధులను బ్రతిఫలించును. ఉదయసంధియు సాయంసంధియు ధర్మకార్యాలోచనలోఁ గడపవలయు. ఉదయమున లేచినవెంటనే తన మొగము నాజ్యమందుం గాని యద్దమందుం గాని చూచుకొనవలయును లేచినవెంటనే నపుంసకుని వికలాంగుని రజస్వలాంగనను గనరాదు. సంధ్యాకాలములయందు శుచియై జపించువానిని దేవతలనుగ్రహింతురు, నిత్యతముగా దంతధావనముఁ జేసికొనినంగాని ముఖశుద్ధికాదు, శారీరకకృత్యములకంటె నితరకార్యవ్యాసంగ ముఖ్యపదికాదు. వేయియుగములు కాచుకొనియున్నను తరంగములులేని సాగరమున స్నానము దొరకునా! వ్యాయామనిద్రాస్నానభోజన స్వచ్ఛందవృత్తికాలములను నితరకార్యవ్యాసంగంబునఁ నతిక్రమింపరాదు. శుక్రమును మలమూత్రములను నిశ్వాసమును బ్రతిబంధించుటవలన నశ్మరీభగంధరాది రోగములు తటస్థించును గంధలేశమేనియు లేకుండునట్లుగా మృత్తికచే శౌచవిధి చేయవలయును బహిర్దేశమునకుం బోయినవెనుక నాచమనముఁ జేయకుండ గృహప్రవేశముఁ జేయరాదు, దేహమునకు వ్యాయామము రసాయనకల్పమైనది. క్షయరోగికి నజీర్ణరోగికి వాతరోగికి నధికభోజికిని వ్యాయామము పనికిరాదు శరీరాయాసకారియగు క్రియకు వ్యాయామమని పేరు దేహమునకుఁ జెమ్మటపట్టు పర్యంతము వ్యాయామముఁ జేయవలయునని శుక్రాచార్యులు చెప్పిరి. శాస్త్రవాహనాభ్యాసంబున వ్యాయామము సఫలముఁ జేయవలయును తనబలము నతి

క్రమించిన వ్యాయామమువలన సర్వాపదలు జనించును, వ్యాయామము చేయనివారికి జఠరాగ్ని దీపనముగాని యుత్సాహముఁగాని దేహదార్ఢ్యముగాని కలుగదు. ఇంద్రియాత్మ మనస్సులకు సూక్ష్మావస్థయె నిద్ర నాఁబడు, సుఖనిద్రఁ జెందినవారికింద్రియములు సుప్రసన్నములగు, పగలు పదియవభాగంబున నిత్యము స్నానమాచరింపవలయును ధర్మార్థకామములయందు శుద్ధిలేనివారినిఁగాని దుర్జనులంగాని స్పృశించినచోఁ దప్పక స్నానమాచరింపవలయు. శ్రమ చెమ్మట మాంద్యము నివిపోవుటయే స్నానమునకుఫలము. దేవగురు ధర్మోపాసనములులేనిస్నానము జలచరస్నానము వంటిది. ఆకలియుఁ దప్పియుఁ గొన్నతఱి నభ్యంగస్నానముఁ జేయరాదు. ఆతపతప్తుని జలావగాహనము మాంద్యంబును దలనొప్పియు ఘటించును. ఆకలియగు తఱియే భోజనకాలము. ఆకలిలేనితఱిఁదిన్న యమృతము విషమగు, జఠరాగ్నిని వజ్రాగ్నిఁగావించువానికి జీర్ణదోషముండదు. అన్నముఁదినక ద్రవద్రవ్యముపయోగించువారి జఠరాగ్ని నశించును. ఒక్కసారి యెక్కువనీరు త్రాగువారికిని జఠరాగ్ని నిలువదు ఆఁకొన్నతఱిని దినకున్న నన్నద్వేషమును దేహపరిశ్రమంబును గలుగును ప్రదీప్తమగు నగ్నియందేది యింధనము కాదు ఎవఁడుమితభోక్త కాఁడో వాఁడు సర్వాపదలు భుజించును. విరుద్ధమైనదియుఁ బరీక్షింపఁబడనిదియుఁ జక్కఁగా నుడకనిదియు రుచిరానిదియు నగునన్నము తినరాదు అకాలమందును దినరాదు. అల్పభోక్తను ననుకూలుని నాకలిఁగొన్నవానిని నతిథియుని భోజనకాలమున దగ్గఱనుంచుకొనరాదు. పంక్తియందున్నవారందఱితో సమానముగ భుజింపవలయును గాని వెనుకఁబడరాదు. సాయంకాలమున కాఁకలిగాకుండ ద్వివారభోజియు మఱునాఁటియుదయమున కాఁకలిగాకుండ నేకవారభోజియు భుజింపరాదు. అంతియేకాని భుక్తిపరిమాణము విషయమయి యింతయని సిద్ధాంతములేదు. ఎంతజీర్ణమగునో యంతయే భుజింపనగు. అపరిమితభోజి దేహమునకును జఠరాగ్నికిని నాపదఁదెచ్చిపెట్టుకొనును. దీప్తమగు నగ్నికిం దగినంత భుజింపకుంటయు ననారోగ్యకారణమే! అతిభోజికన్న పరిణామము దుస్తరము. శ్రమార్తునకు భోజనంబును పానంబును జ్వరము దెచ్చును. పానీయమునకుం దగినంత వెలితిగా భుజింపఁదగు. భుజించినవెంటనే వ్యాయామము గాని మైథునము గాని సర్వోపద్రుతికిఁ గారణములు, అలవాటయినచో విషమునైతము పథ్యమగును. అలవాటులేకపోయినను బథ్యవస్తువుం దినవచ్చుం గాని యభ్యస్తమైనదు నపథ్యముఁదినరాదు. బలవంతునకు సర్వము పథ్యమేయని తలఁచి కాలకూటముఁ దినరాదు ఎంతశిక్షితమైనను నభ్యస్తమైనను నొకానొకసమయంబున విషము చంపఁగలదు. అనభ్యస్తమైనను నమృతమన్నఁ జంపదు. ఆగంతులకు నతిథులకును నాశ్రితు

లను విభజించి యొకటి తక్కినయది మెసంగవలయు. దేవుని గురువును ధర్మంబును సేవించువాఁడు కుటిలమతి గాఁడు. మనోనిరోధము సర్వేంద్రియములను బంధింపఁ జేయును. పురుషులకు స్వతంత్రవృత్తి పరమౌషధము. స్వచ్ఛందచారులగు నేనుగులు కాననములందే రోగమును లేకుండ జీవించుచున్నవి కదా! సరసమగు స్వేచ్ఛాలాపమొకటియుఁ దాంబూలభక్షణ మొకటియు నీరిదే సర్వకాలము సేవించుచున్నను సుఖముఁ గలుగఁజేయునవి. చిరకాల మెత్తగు ప్రదేశమున నిలుచున్నచో రక్తము ప్రవహించు నాడులు శిథిలములగును. చిరకాలము కూర్చున్నచో జఠరాగ్ని మందమగును. మనసు స్థూలమగును. వాక్కు ముద్దయగును. శరీరమునకు బొంద పెరుగును. శరీరమునకు విస్తారముగాఁ జెమ్మటపట్టించినచో శీఘ్రకాలములోనే ముదిమివచ్చును. దేవగేహములను దేవశూన్యములం జేయరాదు. దేవుఁడు గురుఁడు ధర్మువు లేనివానియందుఁ బ్రీత్యయనుండరాదు. క్లేశకర్మవిపాకాశయపరామృష్టుఁడు కాని పురుషవిశేషమె దేవుఁడు, అర్హన్, అజః, అనంతః, శంభుః, బుద్ధః, తమోంతక యను విశేషనామములా దేవునికే కలవు ఆత్మసుఖమున కవరోధము కలుగకుండ రేఁబవళ్లు విభజించి సర్వకార్యములు నెరవేర్చుకొనుచుండవలెను. ఏకార్యమునకును కాలనియమము లేకుండరాదు. కాలనియమములేని కార్యము మరణసమానము ఆత్యంతిక కార్యములకుఁ గాలనియమము పనికిరాదు. అవశ్యకర్తవ్యమగు కార్యమునకుఁ గాలయాపన చేయరాదు. రా జాత్మరక్షణమునందెన్నండు నేమఱియుండరాదు ప్రతిదినము సవత్సయగు ధేనువునకుం బ్రదక్షిణము జేయకుండ ధర్మాసనమెక్కరాదు. అధికారి గానివాఁడుగాని పిలువఁబడనివాఁడుగాని రాజసభకుఁ బోరాదు. ఆరాధనీయుఁడగు వాని నెదురుగాఁబోయి నమస్కరింపవలయు. దేవగురు ధర్మకార్యములు స్వయముగాఁ జేయవలయు. కుహకులతోడను నాస్తికులతోడ సావాసము చేయరాదు. విలాసకొఱకేనియుఁ బ్రాణులకుఁ దాపకరంబగు పనిచేయరాదు. తల్లియైనను బరస్త్రీతో రహఃప్రదేశమందుండరాదు. ఎంతకోపమువచ్చినను మాన్యుల నవమానింపరాదు. వారిమాట నతిక్రమింపరాదు. శోధింపకుండఁ బరస్థానమునఁ బ్రవేశింపరాదు. కూర్చుండరాదు. స్వజాతిప్రియ్యముచే వాజీణంపని వాహనాదిక మెక్కరాదు మంచిగాఁ బరీక్షింపకుండఁ దీర్ఘమునుగాని పతితునిగాని సన్న్యాసినిగాని నమ్మరాదు. హెగ్గశికాండ్రచేఁ బరిశోధింపఁబడని మార్గమునం జనరాదు. విషనాశకంబగు మణినిగాని యౌషధంగాని సేవింపరాదు. విషవైద్యుని విద్యనెన్నడును గరంమునం దాల్పరాదు. మంత్రియు వైద్యుండును జ్యోతిష్కుఁడును లేకుండ నెన్నఁడును గొలువుచేయరాదు. తానుపయోగించు ప్రతిపదార్థమ్మును పరీక్షయందు

ను నన్యసుఖమందును బరీక్షించి భుజింపవలయు. తానుచేయు సర్వకార్యంబులను న వ్రుతయోగంబునఁ జేయవలయు. ఆంపజీనిఁ దనతో సమానముగాఁ జూచుకొన్నచో నెవరికిని ద్వేష్యుఁడు కాఁడు. పరిజనము దినము శకునము వాయువు నివి వ్యతిరేకముగా లేకుండుటయే భావికార్యసిద్ధిని సూచించును. రాత్రిగాని పవలుగాని నొక్కఁడును సంచరింపరాదు పుత్రోవాక్యయుక్తకర్మంబులను నియమముగాఁ జరుపవలయు. నక్షత్రదర్శనపర్యంతము సంధ్యోపాసనచేయవలయును. తరువాత సముద్రములే స్తనములును ధర్మమె మూఁపయు నుత్సాహమె తోకయు వర్ణాశ్రమంబులే కణంబులును నయప్రతాపంబులే కొమ్ములును సత్యశౌచంబులె కన్నులునుగాఁ గలిగి న్యాయమార్గాభిముఖియగు నీభూమి యనువావును నేను బరిపాలించుచున్నాఁడ. ఎవ్వఁడు దీనికపరాధము గావించునో వానిని నేను బరిశీలించుచున్నాఁడ సహింపను. అనుసీమంత్రము ననుసమాధియుండుఁడి కొంతకాలము జపింపవలయును.

పురుషసంగము నపేక్షించని కాంతతో సంగమింపరాదు. ప్రథమప్రకృతిగలస్త్రీలకనురాగము రహస్యము. ప్రియసంతతమగు కేశము ముఖ్యము. ద్వితీయప్రకృతిగలవారికి మృదుపవనంబును వశ్యాలంబునగు ప్రికేశము కావ్యము. తృతీయప్రకృతిగలవారికి సురతోత్సవమే ప్రధానము స్త్రీపురుషులకు సమయోగముకంటె వేఱుపరీక్షణమంత్రములు లేవు. సమయోగమనఁగా నొకరీతికృతియు నొక్కరీతి యుపదేశఁబును నొకరీతి వైదగ్ధ్యంబును నొక్కరీతి స్వాభావికధర్మంబులును గలుగుటయే. అకాఁగొన్నవానితోడను దప్పికకలవానితోడను బుభుక్షువిమోచనాకాంక్షితోడను నాస్తినితోడను సంగమించిన నిర్దుష్టముగు సంతానము బడయదు. సంధ్యాకాలంబునందును పగటియందును దేవాగారములయందును నుదకములయందును మైథునముఁజేయరాదు పర్వసంధులయందును గ్రహణగ్రస్తుడలందును గులస్త్రీలతో రమింపరాదు. యీవిధికపవాదశాస్త్రములేదు. రాజు పరస్త్రీయింటనుండెన్నఁడను దాసితోఁగూడుండరాదు. వంశమునకుఁ బాత్రమునకును వృత్తమునకు వివక్షయు వితవయసునకును దగిన వేషంబును సమాచారంబును నెవని గుర్తింపఁజేయుడు. వరిశ్రమ చేయకుండఁగను బరిశోధింపకుండఁగను రాజపులమువంశేస్తువు బరిశీలింపరా దేహస్థులు బయటికిఁ దీసికొనిపోరాదు. కుంతలాధిపతి దూతవేషధారియై పల్లాణనరేంద్రుని జంపినట్లును నశ్వపతి విషదిగ్ధమగు మేఁకకొమ్ముచేతఁ గుశస్థలాధిపతిని జంపినట్లును వినుచున్నారము. అవిశ్వస్తులయందుండు నెక్రియయు సిద్ధింపదు.

26 (సదాచారసముద్దేశము.)

అతిలోభ మతివిశ్వాస మత్యనుగ్రహము నీమూటిచేతను బృహస్పతియంతవాఁడైనఁ బంచింపఁబడును. జంపఁబడును. బలవంతునితో విరోధపడినవాఁడు దేశాంతరమునకు లేచిపోవలయు లేదా వానితో సంధిఁగావించుకోవలయును కాని యన్యథా క్షేమోపాయము లేదు. దేశాంతరమునకు లేచిపోయినవానికిఁ బౌరుష మెక్కడిది? తనస్వరూపము తెలియకుండ సంచరించినచో వాఁడు గొప్పవాఁడైనను దక్కువవాఁడే. ఆర్తులకు ధర్మబుద్ధి మెండుగ నుండును. ఎవ్వఁడు స్వయముగా ధర్మమందుఁ బ్రవర్తించునో వాఁడు నిరోగుండు. వ్యాధిగ్రస్తునకు దైన్యముకంటె నెక్కువ మందు లేదు. ఎవ్వని జన్మము దురభావముల పాలుగాదో వాఁడు మహాభాగ్యశాలి. మందమతులు పరాధీనంబులగు వస్తువులందు స్వోత్కర్ష వెలిఁబుచ్చుకొనుచుందురు. భయసమయంబులం దేడువక ధైర్యమవలంబింపవలయు. రణమందును శరసంధానంబునందును మోహపడు నతఁడేటి ధానుష్కుఁడు. మరణమందును మనస్సంధానమందును మోహపడు నతఁడేటి తపస్వి. కృతికిఁ బ్రతికృతి చేయనిచో నైహికాముష్మిక ఫలంబులు రెండును లేవు. శత్రువువలననైనను మంచిమాట గ్రహింపనగు. కలహకారిత్వము నప్రీతి పడఁదీయుటయు దుర్మతుల ధర్మము కాని సజ్జన ధర్మము కాదు. ఎవఁడు లబ్ధమగు సంపదచేతనే సంతసించి మఱలఁ దద్విషయకప్రయత్నముఁ గావింపఁడో వానికి సిరి యభిముఖి కాదు. వైరానుబంధ మెవ్వఁడు పశమింపఁజేయఁడో వానికి వంశవృద్ధి యెట్లగు. భీతులకభయదానము కన్నఁ బరమగు దానము లేదు. ఉత్సాహము కామితార్థములను నొసఁగుచుండును. అందఱికిని కల్పవృక్షప్రాయుఁడగు ప్రభువు తనయెడల వంధ్యుఁడగుటకుఁ గారణము తన దురదృష్టమో తన యపరాధమో యని తలంపవలె. ఎవఁడు మూలధనమును వృద్ధిపఱుపకుండ ననుభవించునో వాఁడత్యంత దుఃఖితుఁడగును. మూర్ఖదుర్జన పతితులతోడి సహవాస మెవ్వనికిని శ్రేయస్కరము కాదు. హరిద్రారాగమువలె నెవ్వని చిత్తానురాగము వ్యాపింపనో వాని సంతోషమితములకు ఫలకారి కాదు. తన కొలఁది యెఱుంగకుండఁ బరాక్రమించినచో నెవ్వఁడు పరాభవముఁ జెందకుండు. పరిభవమునకు శాంతియెన్నఁడును బ్రతిక్రియ కాదు. ప్రత్యపన్యాసమే ప్రతిక్రియ కాని అసమయకోప మెంతవిశ్వాసమున్నను పరిజనమునకు వైరస్యము కలుఁగఁజేయును. చచ్చినవారివిషయమయి యేడ్వఁ జనదు. వారికిం దగిన యుత్తరక్రియలు జరుపఁదగు. అట్లుచేయక యేడ్చినచో కన్నీటి బిందువులె ప్రేతల హృదయంబుల కంగారంబులగు. నట్లేడ్చినచో వాఁడు

మునకల బ్రతికి లేని దుఃఖింపవచ్చును. చిరకాలము శోకము హృదయమునం జేర్చుకొన్న చో నది ధర్మార్థ కామముల కుద్వాసన చెప్పును. తానుపదిద్రిఁడయ్యు నెవ్వఁడు విషయములం దభిలాషపడునో వాఁడు కింపురుషుఁడు. అపరిచితులయెడఁ బ్రియపూర్వ కానురాగముఁ గన్పఱుచువారు దేవసమానులు. ఈలోకమున్నంత శాశ్వతమగు కీర్తి సంపాదించినవారు మృతులయ్యును మృతులుకారు. ఎవని కీర్తి చేత భువనంబులు ధవళీకృతంబులు కావో వాఁడు భూభారమునకై జన్మించినవాఁడు. పరోపకార పారీణులకు శరణాగతుల|యెడఁ|బరీక్ష ననదు. అభిచారక్రియల వలనఁ బరాభిఘాత చేయుట మహాపాతకి లక్షణము. ఏరాజునకు విద్విట్పక్షములయందుఁ గాని విశ్వస్తపక్షములయందుఁ గాని గుణగ్రహణ పాటవ్యముండదో వానికి విజయంబును నభ్యుదయంబును నెట్లు ఘటిల్లించును. పరోపద్రవంబును నష్టంబును జేయుతృష్టియుండదో తనకుటుంబము నామిత్రియుంట సంరక్షింపవలయును. పరస్త్రీ పరద్రవ్యముల రక్షించుట వలన లాభములేమిగాని వానికేదేని నష్టమువచ్చినచో గొప్ప ననర్థము మాత్రము కలదు. ఆత్మను రక్తునిఁ బరిత్యజింపరాదు. తనకున్నంతయే వానికిచ్చి సంతోషపఱుప వలయును. ఆత్మశ్లాఘయుఁ బరనిందయు గల భృత్యుఁడున్నచో నెంతపరివారమున్న రాజైనను గొలది కాలములో నేకాకియగును. అపరాధమునకు దగినదండము నపుత్రమిత్రులయెడలనైనను చేయవలయును. పన్ను దేశమునకుఁ దగినట్లు గ్రహింపవలయును. ప్రతిపత్తికిఁ దగినట్లు మాటాడవలయు. ఆదాయానుగుణముగా వ్యయము చేయవలయును. ఐశ్వర్యమనురూపముఁగా విలాసము జూపింపవలె. సహాయానురూపముగాఁ గార్యమారంభింపఁదగు. ధనమునకును శ్రేష్ఠకును దగిన త్యాగమొనరింపఁదగు. సంతోషియే సుఖి. రజస్వలాసంగము చేయు వతఁడు చండాలునికంటె నధముఁడు. సిగ్గుపడఁదగు కర్మము లజ్జాశూన్యముగాఁ జేయరాదు. ఎవనికి సచ్చరిత్రయావరణమై యుండదో వాఁడు దివ్యాంబరధారియయ్యును దిగంబరుఁడే. సచ్చారిత్రవంతుఁడు దిగంబరుఁడయ్యు దివ్యాంబరధారియే. ప్రతివాదసంకోచము గలవానికిఁ గార్యసిద్ధికాదు. వృత్తిహీనమూలకంబై నధికమగు దరిపాయనము లేదు. నిర్భాగ్యులకు పరోపకారమె వృత్తి. పరాధీనమగు భోజనముకన్న నుపవాసము మేలు. వర్ణసంకరము లేని దేశమందు నివసింపవలెను. ఎవఁడు పరలోకమును బరిగణింపఁడో వాఁడు పుట్టంధుండు. ప్రేమయు విద్యయు సత్యంబును వాత్సల్యంబును నశోభవాక్యంబులును ప్రాగల్భ్యమును నిలుపునే కాని ప్రాణ్మాణవ శత్రుత్వము నిలుపదు. నిస్పృహులకుఁ బరాపేక్ష యేటికి. ఆశాక్లేశ మనుభవించువాఁడేఁ పురుషుఁడా! ఎవనిచిత్తము శాంతపరాగముకాదో వాఁడెగ్రహస్థుండు. ఎవనిది

త్తమ్మజ్ఞానోపహతముకాదో యతఁడే నంయమి. పురుషునకు శీలమలంకారముకాని శరీరమునకు బలువగు నగలును జెమ్మటపుట్టఁజేయు నంబరములును నలంకారములు కావు. ఆపకారముఁజేయువాని కుపకారము చేయుటయే చంప్రట నిర్ధనులకుపకారము చేయునివాఁడు పురుషుఁడు కాఁడు. యాచకులకుపయోగింపని సంపద మరుభూమివంటిది. రాజునకుఁ బ్రజాపరిపాలనమే యజ్ఞముకాని పశుహింస కాదు. రాజునకున్న బలమును ధనస్సును నిరపరాధి శిక్షణమునకై కాక శరణాగతరక్షణమునకై యుపయోగింపనగు.

27 వ్యవహారసముద్దేశము.

మనుజునకుఁ గళత్రమనగా స్వరూపమున కనుపసంకెలి కాకున్నను దానికంటె దృఢమగు బంధనము, తల్లి, భార్య, సంతానము, ఈనల్గురును బ్రతిపురుషుఁడునుఁ బోషింపఁదగినవారు పోషకులు లేక తగినవయస్సు రాక క్లేశపడు నితరసంతానముఁగూడ శక్తికొలఁది పోషించుట గృహస్థునకు విధి. దానముగాని తపముగాని ప్రాయోపవేశనముగాని తీర్థోపాసనకు ఫలము. తీర్థోపవాసులకు దేవతాద్రవ్యమపహరింపకుండుట. రాక్షసులకుఁ గారుణ్యమువంటిదియు దురాచారులకుఁ బాపభీరుత్వమువంటిదియు నసంబద్ధము. ధర్మరాహిత్య మతినైష్ఠుర్య మతివంచకత్వమును తీర్థవాసులకుండు సహజధర్మములు. ఏరాజు తగినసమయమునఁ బ్రభువుల సన్మానింపఁడో యతఁడు కుత్సితప్రభువు. చతురంగసంకోచము చేయువాఁడును సమయమునవచ్చినపుడు ధనమడుగువాఁడును కుత్సితభటుడు. అట్టిమిత్రుండును గుత్సితుఁడే. ధనమువలనఁ బ్రేమచూపించు కామిని కుత్సితురాలు. తనకు సుఖకరముగాని దేశమును వ్యసనకాలమునందనుసరింపని బంధువును సత్యాచారశూన్యుఁడగు మిత్రుండును నతిథులకు బెట్టకుండఁ దిను భోజనమును సమయమునకుఁ దగి నుపయోగింపఁబడని ప్రేమయుఁ జెప్పినట్లు వినని యు డాంబికమ్మగు నాచారమును ధనసంపాదనయు వినయంబులేని పుత్రుండును. జితేంద్రియసంపత్తి మదాంధత్వము వినువని జ్ఞానంబును, పరోక్షమందు నిందింపు సౌజన్యంబును సత్పురుషులకునంతోషమిడని సంపదయు, దప్పిపోడుచు నుపకారంబును గుత్సితంబులు. ఇరువురను నతిశాభిమానులయినను బండితంమన్యులైనను మూర్ఖులైనను లుబ్ధులైనను ననహనము శలవారైనను వారికిస్నేహము కుదురదు. ఒక్కనిదానియందుంబలె స్వదత్తద్రవ్యమందు మరల నభిలాషపడరాదు. అభిజాతులుపకారమునచ్చి మరల దానిస్మరించుటకు మూగవారు సత్పురుషులు పరదోషములు వినుటకుఁ జెవిటివారు. అదృష్టపరులు పరకళత్ర

ములం జూ మటకు గ్రుడ్డివారు. శత్రువైనను నింటికివచ్చినచో సత్కరింపవలయునన్న చో నీతులవిషయమయి చెప్పవలయునా!

తనయింటఁ దామరొన్న ధననిక్షేపమునుం బోలెఁ దనచేసిన ధర్మమును దాను ప్రకటింపరాదు. మనప్రమాదముల వలనఁ జేసినదోషముల గురువులకు దెలిపిన పిదప నే ప్రాయశ్చిత్తము. దేవగురు ద్విజాతిథులను శ్రీమంతులు కాయక్లేశపడి సత్కరింపఁజనదు. విభవానుసారముగ సత్కరింపజేసినం జాలును. నీచుల కువరమధ్య లాలన మొనరించినను కొంగలకుం బలె వికార మొనరింపకుండుట తటస్థింపదు. ప్రత్యుపకారాపేక్ష లేకుండ నెప్పుఁడితరుల కుపకారమొనరించునో యతండు ధన్యుఁడు, తెల్వి లేనివాని వైరాగ్యంబును సన్యాసిపటుత్వంబును ఇంద్రియపాటవము లేని విలాసమును వేశ్యారతుని సదాచారంబును తెలిసికోదగిన వస్తువును తెలిసికోలేనివాని తత్త్వవిచారంబును మహాత్ములకు రకణ్యాల ప్రాయంబులు, శస్త్రము లేనివానితోడను శాస్త్రములేనివానితోడను నెవఁడెదిరించునో వాఁడు మహాపాతకి. పుత్రశిష్యులను బంధువుల గృహంబునకు బోయినట్లే యొక్కొకప్పుడు కార్యసిద్ధికై నీచులను నాశ్రయింపవలెను. కార్యార్థి పరదోషము బరిగణింపఁడు. గృహదాసీసంగమును గృహమును గృహిణిని గృహపతినిం గూడ నశింపఁజేయునది. వేశ్యాపరిగ్రహము దేవద్విజ బాంధవుల కుచ్చాటనమంత్రము, జార లోకుల పాపము. తనభార్యరతీదేవి వంటిదయినను గిట్టకున్నది. పరకీయ కుక్కవంటిదైనను రంభయగుచున్నది. ఒక్కదానిని పెండ్లాడినవాఁడే సుఖి. స్త్రీవ్యసని కైనను, నభిసారికల యందున్నంతసుఖము వేశ్యల యందు లేదు. వేశ్యలయందలి వ్యసనమున ధనమా! పోవును దైన్యమా! తటస్థించును దాని యిచ్చవచ్చినట్లు తిరుగుటా సంప్రాప్తమగును, అస్తరణము, కంబళి ఆవు, గాడిద, పెండ్లి కూడిన పెండ్లము. ఏపని చెప్పినను వెనుదీయక సేయు పరిచారకుఁడును నెవ్వనికి సుఖము సేయును. యతి నృపతి వేశ్య! చాకుఁడు భాండసుఁడుఁ వీరింటికి వచ్చుట నష్టమునకే గాని లాభమునకు గాదు. లుబ్ధునకెన్ని సుగుణము లున్నను వ్యర్థములు. ఫలింపని యాచ్నా దైన్య మెందులకు. దారిద్ర్యముకంటె లాఘవకారి లేదు. దానివలన మహత్త్వముగూడ శంకనీయ మగుచున్నది. తనయభిలషితము నెరవేరకున్నను ధనవంతునిం గుఱించి లోకము సంతోషించుచుండు, రత్నహిరణ్య పూతమగు జలముకంటె శుద్ధిచేయు పదార్థము లేదు. బందీమోచనము దీనపరిపాలనము కలయుత్సవమే యుత్సవము. అతిథులకును బరిజనులకును మృష్టాన్నమిడిన దినములే పండుగ దినములు. అధర్మకార్యములు సేయక ధర్మకార్యములు చేసిన తిథులే తిథులు. అకృత్యములు చేయని దీర్ఘయాత్రయే దీర్ఘయాత్ర. వయోవిద్యోచితమగు సమాస్థానము సేయించు

పాండిత్యమే పాండిత్యము. ఇతరులకు నొప్పితగులకుండఁ దనకార్యమును నెఱవేర్పఁజొనుసేయుటే నేర్పు. సర్వజనసమ్మతంబగు లౌకికజ్ఞానమే లౌకికజ్ఞానము. పరుషోక్తియుఁ బరోద్వేగంబును లేని వాచాలత్వమే వాచాలత్వము. యౌవనదోషంబున నెవ్వాదకెంవని ధైర్యమే ధైర్యము. ఆదానము పరవశీకరణముగల సౌభాగ్యమే సౌభాగ్యము. విద్వాంసులులేనిసభ మహారణ్యముగాని సభకాదు లోకమంతటికి నిష్టముగానితనయిష్టమెంచునకు. పరసంబంధము సహింపనిరాజు మహాదుష్టుఁడు. వ్రాఁతకంటె మాట ప్రమాణమైనది కాదు. తెలియని వ్రాఁతయందు విశ్వాసముంచఁజనదు. స్వామిద్రోహము, స్త్రీహత్య శిశుహత్య, యనుమూఁడు మహాపాతకములకు ఫలము తత్కాలముననే సంభవించును. దుర్బలునకుఁ బలవంతునితో విగ్రహము తెప్పలేకుండ సముద్రములో దిగుటవంటిది. బలవంతునియొద్ద వికృతసేయుటకంటె మరణకారణము లేదు. ప్రవాసము చక్రవర్తులకేని సంతాపకరము. చాలదారిబత్తెము. మతికనుకూలమగు పరిజనము వాజియు సువిహితంబులు సాధనంబు కలప్రవాసి విదేశంబులందెంత మాత్రము దుఃఖపడఁడు.

28 వివాదసముద్దేశము.

రాజు గుణదోషములకుఁ ద్రాసుకఱ్ఱవంటివాఁడు. సమస్తజనులకును గుణదోషములే గౌరవమును లాఘవమును దెచ్చునవి. రాజధికారులయెడల సమవర్తియైనచో సత్ఫలమనుభవించును. ఆత్మునివలె యథావస్థితమగు నర్థమును బ్రకటించువారు సభ్యులు. వ్యవహారముఁ జూడనివారును వినినవారును బ్రత్యర్థులను లంచము నపేక్షించువారును సభ్యులు కాఁజనదు. లోభపక్షపాతములవలన యథార్థమును మఱుగుపఱచు సభ్యులును సభాపతియును మానహానియు ద్రవ్యహానియు నొందుదురు. సభాపతి తనకు శత్రువగుచోట కవానమే పనికిరాదు సభ్యులకును సభాపతికిని తిన్నని బుద్ధిలేనిచో జయమెట్లుఘటించును. వివాదమొనరించి సభకురాకుండుట పిలిపించినఁ రాఁబోవుట మొదటిమాట తరువాతిమాటను బాధించుట పరోక్తులకు నిరుత్తరుండగుట యుక్తియుక్తమగు మాట నంగీకరింపకుండుట స్వదోషమును గప్పిపుచ్చుట పరునిదోషము లుదాహరించుట యథార్థవాదమందు నుపేక్షించుట మొదలగునవి సభాపతిపరాజితులకుఁ జిహ్నములు. సాక్ష్యముకంటె భుక్తము. పత్రముకంటె సాక్ష్యము ప్రబలమైనది. భుక్తమనగా ద్వాదశసంవత్సరపరిమితము. ఆక్షేపముగల భుక్తంబును నష్టసాక్ష్యమును కూటలిఖితమగు పత్రంబును వివాదము తీర్చుటకుఁ జాలవు. బలాత్కారముగను నన్యాయముగను రాజబలముననుజేసిన ప్రమాణము కాదు. వేశ్యయుఁ గితవుం

దును. చెప్పిన సాక్ష్యము గ్రంథానుసారముగను కాలానుసారముగను బరికించి నమ్మద లయును. అసత్యరూపమగు వ్యవహారమునకు విచారణమె యనవసరము. ధనన్యాసవిష యకమగు వివాదము పురుషునియందలి ప్రామాణ్యము ననుసరించి నిర్ణయింపవలెను. లేదేని దివ్యప్రమాణవచనముల నిర్ణయింపఁదగు. గ్రంథమర్యాదలు లేనిసాక్షి దివ్య ప్రమాణవచనములును నమ్మరాదు వాదిప్రతివాదులుభయులకును నమ్మదగు సాక్షి ప్రమాణవాక్యములు నమ్మవచ్చును. విటులయు లింగులయు నాస్తికులయు దురాచారులయు దైలికప్రమాణ వాక్యములు నమ్మరాదు. వారిసాక్ష్యము కార్యసిద్ధికిఁ గార్యసిద్ధికిని గూడఁ బనికిరాదు. ప్రత్యక్షులను ముఖ్యోక్తులనుఁ బరీక్షించి తీర్పుచెప్పలెను. పరవిప్రలాపమున్నచో యుగాంతరములకైనను వివాదసమాప్తి కాదు. సభలోఁ భూమిపైఁ గూర్చుండరాదు. సాక్షులన్యోన్యము మాటలాడుకొనరాదు. జానపద పౌరవ్యవహారముల యెడల వివాదము కలిగిన రాజావలననే తీర్పుఁజెందవలెను. రాజపరీక్షితమగు దానియందు దోషముండదు. రాజశాసనమును రాజమర్యాదను నతిక్రమించిన వానికి సర్వస్వాల ఫలంబగు దండనము విధింపవలెను. దుర్మార్గులకు దండనేతరమగు నివారణోపాయము లేదు. కట్టెవంకర పొయ్యియె తీర్చును. దరిద్రినెల్లరును బరాభవింతురు. నరకమగు దారువు చీల్పఁబడినట్లు వక్రదారువు చీల్పఁబడదు. అపరాధులను క్షమించుట సమర్థునకుఁ దప్పకాదు గాని తన్నెదిరించినవానిని క్షమించుట యనమర్థత్వమనిపించుకొనును దుష్టపాలిత్యముగల రాజులజూచినఁ బాములజూచినట్లు జనులు భయపడుదురు. బహునాయకము ననాయకయు నగుసభఁ జొరరాదు. పరప్రవేశముగల గోష్ఠి తలఁపరాదు. స్వనిందా పరిహార మాత్రమే సజ్జనులకుఁ బరనింద. ప్రతివచో ముఖంబునను రాజస్తుతి యనవసరము

అర్థసంబంధము గాని దుస్సహవాసము గాని కలహము గాని యాకస్మికార్థలాభము గాని ప్రాణములతో పాటుసంపాదించిన పూర్వార్జిత ద్రవ్యమునుగూడ నశింపఁజేయును. బ్రాహ్మణులు హిరణ్యమునుగాని జన్నిదమునుగా స్పృశించియు క్షత్రియులు శస్త్రములనుగాని, రత్నములనుగాని, భూములనుగాని, వాహనములనుగాని, జీనులనుగాని, స్పృశించియు. గోమట్లు ధనగోపన స్థానమునుగాని, బిల్లవానింగాని, కాకిణి హిరణ్యములనుగాని, మట్టియు కూమ్రిలు పాలుగాని, విత్తులుగాని. పుట్టలుగాని, తాకియు శిల్పులెవ్వరే క్రియవలన జీవింతురో తత్క్రియా సాధనములను స్పృశించియు యితులిష్ట దేవతాపాదములు స్పృశించియుఁ జేసినశపథము దివ్యశపథ మనఁబడును. కోశము తంతులములును తులాదండములను స్పృశించి చేయు శపథంబు దివ్యంబునాఁ

బడు. అర్థ్యులచే తడితోలుమీఁద నెక్కించి శపథముఁ జేయింపవలెను. కిరాతులచే వింటిబడ్డను దాటించుటయే దైవికప్రమాణము, ఉంచుకొన్న లంజెసానియు గోపశీలుండగు పరిచారకుఁడును దనవానియొద్ద నుద్యోగంబును నియోగిమైత్రియు శాశ్వతంబులు కావు. అన్న విక్రేత యింటి యాహారమునకుంబలె లంజెసానులయందభిరుచి రుచిశూన్యము. ఎవ్వఁడేవస్తువు నెంతప్రేమించునో వానికిదానివలన నంతపరితాపంబును గలదు. రాజునకేమి గంటలో చాకలివానికి గాడిదయునంతే. మూర్ఖునకుఁ గలిగిన యాగ్రహము పాయముచేయకుండ నురలదు. మూర్ఖునకు శాంతోపదేశము దూదికగ్నివంటిది. మూర్ఖునకు కథ్యోపపత్తి గలుపుట యుద్దీపనదండమువంటిది. మండుచున్న క్రోధాగ్నికి శాంతవచనంబులింధనంబులు గాని జలంబులు కావు. అంధుఁడంధులను గొంతెఁద్రోచినట్లు మూర్ఖసహవాసము మాధ్యమును బెంచును. స్వభావనిర్గుణంబగు వస్తువునందుఁ బక్షపాతమున నెంతమంది గుణవర్ణన చేసినను గుణవత్త్వము రాదు. మేక మెడచన్నులనుండి పాలెవ్వఁడు పితుకఁగలఁడు.

29 షాడ్గుణ్యసముద్దేశము.

సమవ్యాయామములు యోగక్షేమములకుఁ గారణములు. కర్మప్రారంభములకుపాయాన్వేషణమే వ్యాయామమనంబడు. కర్మఫలప్రాప్తివిషయమయి యుపాయాన్వేషణము క్షేమసాధనంబగు శమమనంబడు. దైవంబును మనుష్యప్రయత్నంబును గలసి కార్యసిద్ధికి మూలంబులు. దైవమున ధర్మాధర్మంబులు. మానుషప్రయత్నము చింత్యము. దైవమచింత్యము. తలపకుండ సంప్రాప్తించిన యర్థానర్థములు దైవాయత్తములు. బుద్ధిపూర్వకముగ హితప్రాప్తియు నహితపరిహారంబును మానుషాయత్తంబులు. మనుష్యప్రయత్నలభ్యములయందును దైవాయత్తత లేకపోలేదు. దైవమున్నను మనుష్యప్రయత్నము లేకున్న భద్రములేదు. దైవాయత్తమని యూరకున్నచో విల్లంబులతో దుగునా! ప్రయత్నముఁ జేయు వాని కర్థానర్థప్రాప్తియందు సందేహముగాని దైవముమీఁదనే భారముంచి ప్రయత్నముఁ జేయనివానికి మాత్రమనర్థమే తటస్థించును. ఔషధమును గాయున్నునకుంబోలె దైవపౌరుషములకు బరస్పరసంబంధము కలదు. ఆసంబంధమే కార్యసిద్ధిసాధనము. యోగక్షేమముల నిష్పత్త్యుపాయమే నీతియనంబడు. దుర్నీతి విపత్తునకు హేతువు, త్రిమూర్తిస్వరూపుఁడగు రాజుకంటెఁ బరమగు దైవములేదు, బ్రహ్మచర్యాశ్రమమువలంబించి పరబ్రహ్మమునందు నిష్ఠాతబుద్ధియై గురుకులము నాశ్రయించి తెన్నగా విద్యలు సంగ్రహించి కౌమారము నాశ్రయించిన రాజపుత్రుఁడు బ్రహ్మయగును. రాజ్యలక్ష్మీపట్టాభిషేకముఁ జెంది తనగుణములవలన ప్రజా

నుత్సాహము గలుగఁజేసికొను రాజు నారాయణమూర్తి యనఁబడు. "నావిష్ణుః పృథివీప
తిః" యను వచనమిటనియుండె వర్తించును. ప్రతాపమను తృతీయలోచనము నవలంబిం
చి పరమైశ్వర్యముతో రాష్ట్రకంటకులగు నసురులను శత్రువులను దానవులను జయింపఁ
దలఁచిన విజిగీషువగు రాజు పరమేశ్వరమూర్తి నాఁబడు. ఉదాసీనుఁడు మధ్యముఁ
డు విజిగీషువు, అమిత్రుఁడు, పార్ష్ణిగ్రాహుఁడు, ఆక్రందుఁడు, ఆసారుఁడు, అంతర్ధి యను
వారు మండలాధిష్ఠాతలగు రాజులు. వీరికిఁ గల లక్షణములు వేఱు. విజిగీషు మండలమునకు
ముందును వెనుకను బ్రక్కను గోణములయందును గల మండలమందుండియు నిగ్రహిం
చిన మధ్యముల నిగ్రహించుటయందును గలసివచ్చినవారి ననుగ్రహించుటయందును
సమర్థుఁడై యుండియు గారణాంతరమున విజిగీషులై యితరుఁడు వచ్చినను నుదాసీన
భావము చే నుండువాఁ డుదాసీనుఁడు నాఁబడు. ఉదాసీనుని వలె నేప్రక్క మండల
మునందుండియుఁ దాను విజిగీషువుకంటె నధికబల సమన్వితుఁడయ్యు నొకానొక కా
రణమున మాధ్యస్థ్యము వహించియుండువాఁడు మధ్యస్థుఁడు నాఁబడు. రాజ్యము పురుష
కారము దైవబలము. ద్రవ్యము చతురంగబలము. నీతివిక్రమములను గలవాఁడు, విజిగీ
షువనంబడు. విజిగీషువునకు హితమగు కార్యముఁ జేయుచు ప్రతికూలుఁడగువాఁడే య
మిత్రుఁడు. మిత్రలక్షణమింతకుమున్నే వివరింపఁబడినది. విజిగీషువు దాడివెడలనున్న
ప్పుడుగాని వెడలినపిమ్మటఁగాని కోపమును బుట్టించువాఁడు పార్ష్ణిగ్రాహుఁడు. విజి
షునకుఁ దరువాతి శత్రు వాక్రందుఁడు. పార్ష్ణిగ్రాహాక్రందుల కమిత్రుండాసారుం
డు. అరివిజిగీషువుల మండలములకు మధ్యస్థంబగు మండలమునందుండి యుభయులచే
జీతముఁగొనువాఁడంతర్ధి యనఁబడుచుఁ బర్వతాటవ్యాదుల నాశ్రయించియుండు.
లుబ్ధుఁడును క్షుద్రుడును విరక్తులగు ప్రకృతులు గలవాఁడును ననుగుణ స్వభావము
కలవాఁడును నన్యాయశీలుండును వ్యసనముగ్నుండును ప్రతికూల మిత్రామాత్యమంత్రి
సేనాపతి సామంతాదులు కలవాఁడునునగు శత్రువుపై దాడివెడలనగు. అరి అశ్రయ
శూన్యుఁడై యున్నప్పుడును దుర్బలాశ్రయుఁడై యున్నప్పుడును నుచ్ఛేదనీయుఁడు
గర్షణీయుఁడును పీడనీయుఁడును నగు. సమాభిజనుండును సహజశత్రువిరుద్ధములగు ల
క్షణములు కలవాఁడును విరోధయితయు నగువాఁడు కృత్రిమశత్రువు. శత్రువునకుఁ
దరువాతివాఁడు మిత్రుఁడేకాని యామిత్రత్వము శాశ్వతముకాదు. అవసరమే మి
త్రత్వామిత్రత్వములకుఁ గారణములుగాని యాంతర్యానంతర్యములు కావు బుద్ధిబల
ము మంత్రశక్తి యనఁబడు. చెవులపిల్లి సింహమును జంపుటయే బుద్ధిబలమునకు దృష్టాం

తము. ప్రభుశక్తి యనఁ గోశదండబలంబులు. దీనికి శూద్రకమహారాజును శక్తికుమారుండును నిదర్శనములు. ఉత్సాహశక్తి యనఁ బ్రారంభించినకార్యమునకై విక్రమబలంబున వెనుదీయకుండుట. దీనికి రాముఁడు దృష్టాంతము. అభివృద్ధిగాఁ శక్తిత్రయసంపదకలవాఁడు గొప్పవాఁడు. బలవంతుఁడు, శక్తిత్రయహీనుఁడు హీనుఁడు. సమానశక్తిత్రయసంపద కలవారు సమానులు. సంధివిగ్రహయానాసనద్వైధీభావసంశ్రయములు షడ్గుణములు. అందుఁ బణబంధమే సంధి. అపకారము విగ్రహము. దాడివెడలుట యానము. ఉపేక్షయే యాసనము. శరణుఁజొచ్చుట సమాశ్రయము. ఒకనితో సంధి చేయుచు రెండవవానితో విగ్రహించుట గాని యొకనితోడనే సంధిసేయుచు విగ్రహించుట గాని ద్వైధీభావము. హీయమానముగు పణబంధము కలవానితో సంధిచేయఁదగు. వాఁడు పరిణతంబగు నర్ధంబున మర్యాదోల్లంఘనము సేయఁడని వానితో సంధి యుచితము. అతివృద్ధిమయంబునందాత్మరక్షణము లేదని విగ్రహింపనగు. నన్నితఁడు జయింపలేఁడు నేనితరులను జయింపలేను నవస్థయందుత్తరకాలమునం గాలమున్నచో నాసనముచితము. రాష్ట్రకంటకులు లేకున్నను బశ్చాత్కోపము లేకున్నను గుణాతిశాయియే సర్వాతిశాయి. తనమండలమును రక్షింపకుండఁ బరమండలముపై దాడివెడలుట బట్టకట్టుకొనక తలపాగ పెట్టుటవంటిది. గ్రీష్మవానికిఁ గాలిసంకెలవంటిది. శక్తిహీనుఁడు ప్రబలనాశ్రయింపఁదగు. బలవంతునకు భయపడి దుర్బలు నాశ్రయించుట యేనుఁగువలని భయమున నాముదపుచెట్టెక్కుటవంటిది. అస్థిరుం డస్థిరు నాశ్రయించుట నదిలోఁబడి కొట్టుకొనిపోవువాని నింకొకఁడు కొట్టుకొనిపోవువా నాశ్రయించుటవంటిది. మానికవమానముకంటె మరణము మేలు. పరులు యిచ్చవచ్చినట్లు తినుచు నాత్మవిక్రయమును చేసికొనుట మేలుగాదు. ముందు మంచిదశ రాఁబోవునని యెఱిఁగినప్పుడేదియో యొకసంబంధమున వారిని సమాశ్రయించుట యుక్తము. రాజకార్యములను గాలనియమము లేదు. రాజకార్యములు మేఘములవలె బయలుదేరుచుండును. ఉదాసీనులయెడలఁ గాని శత్రువులయెడలఁ గాని సంధివిగ్రహములకంటె ద్వైధీభావమే మంచిది. యిద్దరు బలవంతుల నడుమనున్న శత్రువు రెండుసింగములకు నడుమనున్న యేనుఁగువలె సుఖసాధ్యుఁడగును. తనరాజ్యము సమర్పించుటకంటెఁ బన్నిచ్చుచుండు నిరాజ్యము తనయధీనమందుంచుకొనుట మంచిది. పన్నిచ్చుట యనిత్యము. బోయినచో రాజ్యము మరలరాదు. బుద్ధిపూర్వకముగా విత్తకుండినను భూమ్యాశ్రయణ చేసిన విత్తుమొలచి చెట్టై పెరుగుచుండు. భూమిని బరిత్యజింపని రాజేల పెరుగఁడు ఉపాయమూలముగా విగ్రహించుచుఁ బ్రకృతిమండలమును ననురాగముతోఁ బెంచు

గా నల్పదేశముకలవాఁడైనను గొందికాలములో సార్వభౌముండగును. ఎవ్వనికి భూమి కులపాలిక కాదు. వీరభోజ్యవసుంధర. సామదానభేదదండములని నాలుగుపాయములు. గుణకీర్తనమనియు సంబంధోపస్థానమనియుఁ బరస్పరోపకార ప్రదర్శనమనియు నాయతిప్రదానమనియు నాత్మోపసంధానమనియు సామము పంచవిధము. నాద్రవ్యమంతయు నీది నేను నీవాఁడను నేను నీయిచ్చవచ్చినట్లు వర్తింతును అని తనయాత్మను సమర్పించుట యాత్మోపసర్పణ మనిపించుకొను. బాలధనమునుఁ గాపాడుకొనుటకై యల్పద్రవ్యము నొసఁగి సమాధానపఱచుకొనుట దానమనఁబడు. విషాదిప్రయోగంబుల వలనను గుణాగ్రబుద్ధిగల గూఢచారులను శత్రుసైనికులఁగాఁ జేసియు శత్రుపక్షమువారికి నన్యోన్యకలహజననంబగు క్రియఁ గావించుటయే భేదము. చంపుట బాధించుటయు ద్రవ్యము హరించుటయు దండమనంబడు. శత్రుసమీపమునుండి వచ్చినవానిం జక్కఁగాఁ బరీక్షింపవలయు. మంచిబుద్ధికలవాని ననుగ్రహింపవలయు. అరణ్యమందుఁ బుట్టినను నౌషధము క్షేమకారియేగదా! గడ్డగూబవలె నల్పజంతువైనను శత్రుసంబంధియగు జంతువు గృహప్రవేశముఁ గావించెనేని దంతియును బాధచేయును. మిత్రహిరణ్యభూమిలాభములలో నొకటికంటె నొకటి యెక్కువది. భూలాభమువలన హిరణ్యలాభంబును హిరణ్యమువలన మిత్రలాభంబును గలుగును. కానసమర్థుఁడైనయెడల హిరణ్యభూమిలాభములకంటె మిత్రలాభమె గొప్పది. ఒక్కొక్కతఱి భూమికంటెను మిత్రునికంటెను హిరణ్యమె గొప్పదగును. శత్రువునితో మైత్రి చేయవలసిన యెడ వాని వంచింపకుండునట్లుగాఁ జేయవలెను. సిద్ధార్థమును గూఢాపాయమున నపహరణముఁ జేయఁజాలరేని సర్వశంకాదురపవాదము తటస్థించును. దుర్జనునకథమప్రవాహముఁ గావించియు మాన్యులచే నుపదేశముఁ జేయించియు నుపశమింపఁజేయవలెను. శత్రునీచకులకు గూఢముగఁ దానము జీతములిచ్చుచు స్వాధీనపఱచుకొవలెను. శత్రువుల దాయాదులకు భూమియిచ్చి లోఁబఱచుకొనవలెను. ఒకనిభూమి యింకొక్కనికి నిచ్చుటకు గొప్పప్రయత్నము కావలెను. సత్యమగు శపథము పరవిశ్వాసజనకము. ప్రధానపురుషాది నిగ్రహమువలను హేతువగును. అనర్థములు మూర్ఖగ్రములవంటివి. సూచీముఖమున పెద్దదారముఁగూడఁ బ్రవేశించును. క్షయమనఁగాఁ బుణ్యపురుషనాశమే. హిరణ్యధాన్యాదినాశము వ్యయము. స్వామిద్రోహము కాకుండునట్లుగాఁ దగిన లాభమపేక్షింపవచ్చును. రాబోవు నర్థమునకుఁ గాలహరణముఁ జేయరాదు. ఎన్నఁడు ద్రవ్యము దొరకునో యని సర్వశుభగ్రహనక్షత్రశుద్ధమగుకాలము గడుపువలెనే గడుపుచుండి చిక్కినట్లు ద్రవ్యముచేతనే ద్రవ్యమార్జింపవలెను. బుద్ధిపోవు

వంబులు ఏవ్యాజమునఁ గాలవు. పెక్కుమంది కలసి తనకపకారముఁ జేయఁదలఁచినను వారందఱకిని నొక్కసారి దండము విధింపరాదు అప్పుడప్పుడొక్కొక్కనికే శిక్ష విధింపవలయును. నూర్గురి నొక్కసారి చంపరాదు వేయిమంది నొక్కసారి దండింపరాదు. ఏభూమియందు రాక్షసకృత్యములు జరుగునో యాభూమి రాజన్వతి. ప్రభుత్వం దోషశోధన ముత్తరకాలావరోధకము కాదేనిఁ జేయఁదగు. ఉత్తరకాలార్ధసంబంధము గల యర్థ మనర్థమే కాదు. భూతభవిష్యద్వర్తమానకాల సంబంధమువలన లాభము త్రివిధంబు నాఁబడు.

30 వివాహసముద్దేశము.

పండ్రెండుసంవత్సరముల పెండ్లికూతురు పదియాఱువత్సరముల పెండ్లికొడుకును వివాహమునకు యోగ్యులు. ఇరువురును లోకవ్యవహారయోగ్యులు కావలయును. వివాహపూర్వకంబగు వ్యవహారము నాల్గుజాతులవారికిని సాంకర్యాభావమునఁ గులీనత్వమును సంపాదించును. ముందు మాటలు జరుగుటయుఁ దివస మగ్నిదేవద్విజసాక్షికముగా యథావిధి పాణిగ్రహణమె వివాహమనంబడు. తల్లిదండ్రులు మొదలగువారు కన్యను యథాశక్తి నలంకరించి దానపూర్వకముగా వరునకిచ్చిన వివాహము బ్రాహ్మమనంబడు. "నీవు యావజ్జీవమీమహాభాగమునకు సహధర్మచారిణివి కమ్ము" అనినియోగించి కన్యాప్రదానము చేసిన పెండ్లి ప్రాజాపత్యమనంబడు. గోమిథునమును గట్నమిచ్చి చేసిన పెండ్లి యార్షము. ఋత్విజునకు యాగదక్షిణగాఁ గన్యనిచ్చినవివాహము దైవము. ఈనాలుగువివాహములును ధర్మ్యములు. తల్లిదండ్రులయు లేక బంధువులయు ప్రామాణ్యము కలిమిఁ బరస్పరానురాగపూర్వకముగా నన్యోన్యసమయపూర్వకముగా వధూవరులే చేసికొన్న పెండ్లి గాంధర్వము. దానమునఁ బందెముగాఁ గన్యకనొడ్డిన పెండ్లి యాసురము, బలాత్కారకన్యాహరణము రాక్షసము. సుప్తమత్త కన్యాహరణము పైశాచికము. ఈనాలుగువివాహములు నధర్మములుకాని యధర్మ్యములుకావు. వర్ణభేదంబున వానికిని నంగీకారము కలదు. వధూవరుల కిరువురకును శుభలక్షణములు. శుభప్రదములు కనీనికలయందు లోమములును సన్ననిపిక్కలును వంకరలేని తొడలును, కటి నాభి జఠరము కుచములు శిరము వీనియందు శుభలక్షణములు లేమియు భుజంబుల నలుపును తాలుజిహ్వాధరంబులయందారుపచ్చని రంగును యెచ్చుతగ్గుదంతములును గండములయందు గోఁతులును చెవుల కెచ్చుతగ్గును. అతిలఘుత్వాసాధిక వయోధిక కుబ్జవామన కిరాతాంగత్వంబును. వసమానజన్మదేహత్వము ననునివి కన్యాదోషంబులు. కన్యకంజూచు

కొలుసవయఁసుగాని దూతగాని వరబంధువులుగాని తా తాత్తుగ గన్యాగృహమునకుఁ బోవు నప్పటికి కన్యస్నానము చేయుచున్నచో రోగగ్రస్తురాలగును. ఏడ్చుచున్నచో మగనిం జంపును. నిదురఁబోవుచున్న నల్పాయుష్కురాలగును. విచారించుచున్న దుఃఖితయగు. ఇంటలేకున్న లంజయగు. కలహించుచున్నఁ బరిజనద్వేషిని యగు. అక్రమదర్శన మతి కనిష్టురాలగు. గావున నట్టి కన్యను బెండ్లియాడరాదు. పాణిగ్రహణకాలంబునఁ బాణి శిథిలమయినచో వరునిఁ గన్య పరిభవించును. వరుఁడు తన మొగమువంకఁ జూడకున్నప్పుడు వికాసితలోచనయై వరునిం జూచు కన్యక ప్రచండయగును. ఏకశయ్యయందున్నతఱి లాలింపని వరుని స్త్రీ పశువుగఁ దలఁచును. లాలింపకుండ బలాత్కారగ్రహణము గావించినచో స్త్రీ యాజన్మవిద్వేషిణి యగు. ధైర్యముఁ జాతుర్యము లేనివాఁడు కన్యకను బొందనోపఁడు. సమానమగు కులీనత సమమగు నైశ్వర్యము భిన్నమగు గోత్రము కల వధూవరులకే వివాహసంబంధము న్యాయము. కన్య తనతండ్రికంటె నల్పైశ్వర్యవంతుండగు మగనిం గణింపదు. దరిద్రుని కన్యకను భాగ్యవంతుండగు వరుండును బరిగణింపఁడు. వారి కన్యోన్యానురాగము కుదురదు. దరిద్రునకు గొప్పవారితో సంబంధము వ్యయకారణ మవజ్ఞాకారణ మసంతుష్టికారణముగను బరిణమించును. అవిశుద్ధకన్యాపరిగ్రహముకంటె వేశ్యనుంచుకొనుట మంచిది. అట్టికన్యక జన్మమే గర్హణీయమగును. ధనవంతుఁడు లోభియైనచోఁ బరిచారకులేమి చేయుదురు మామిడిచెట్టు పండియున్నను వాకిలిఁగొన్న చిలుకలేమి సేయఁగలవు. రెస్సుగా వరింపఁబడినదయ్యుఁ బాణిగ్రహణము కాకున్నంతవఱకుఁ గులీనతాసంకరము కలిగినచో నాకన్యను వివాహమాడక విడువవచ్చును. ఆనులోమ్యముగా బ్రాహ్మణులకు నాల్గుజాతుల కన్యలును క్షత్రియునకు మూడుజాతుల కన్యలను కోమటికి రెండుజాతులవారును వివాహయోగ్యులు. మాతులకన్యావివాహము దేశకాలముల నపేక్షించియున్నది. అవిభిన్నమగు సంతానము. అనురాగము గృహవార్తలందుఁ జెప్పినట్లు వినుట. వంశమునకును జాతికిని దగినయాచారము దేవద్విజాతిథిసత్కారము సేయుట బంధులకు కార్యములే దారసంగ్రహమునకు ఫలములు. కావుననే పెద్దలు "గృహిణీ గృహముచ్యతే" అన్నారు. గృహమన గృహిణియేకాని తలుపులు ద్వారబంధములు దూలములు మొదలగు కాష్ఠసంఘాతము గృహముకాదు. గృహకృత్యములు చక్కఁగా నెరవేర్చుకొనుట. అసంతృప్తము కాకుండఁ బదార్థములు వాడుట గృహకృత్యములయందుఁ దప్పఁ దక్కినవ్యవహారములయందు స్వాతంత్ర్యములేక యుండుట సదాచారము. తల్లివంటి స్త్రీలతోఁగూడ నంతఃపురమందుండుట యనునవి స్త్రీరక్షణోపాయములు. వేశ్యలు

సర్వసామాన్యలు. వారితో నభిజాతుండు రమింపఁడు. ఇచ్చినకొలఁదిఁ బ్రేమఁజేయుట సత్కరించినకొలఁదిఁ బరోపభోగ్యలగుట. శక్తిలేనిచోఁ బరిభవించుట లేక చంపుట. ఎంతయుపకారముఁజేసినను నాత్మప్రియురాలు కాకుండుట. ఒకగడియ దేవతచేయున్నను నాఁగడియలో బరునితో సంగమించుట మొదలగునవి వేశ్యాస్త్రీలకుఁ గలాగతములగు ధర్మములు.

31 ప్రకీర్ణకసముద్దేశము.

ఇఁకఁ బ్రకీర్ణకసముద్దేశముం జెప్పుచున్నాను. సముద్రమువలెఁ బ్రకీర్ణములగు సూక్తిరత్నముల నిండఁ జొన్పుటచే నిదియవ్వాఙ్మయంబునం బరగుచుండె. వర్ణపద వాక్య ప్రమాణప్రయోగ విజ్ఞాన గౌరవ మెఱింగిన సుమతియు సుముఖుండును సువ్యక్తగంభీర మధురధ్వనియుఁ బ్రగల్భుండును బ్రతిభాశాలియు నూహాపోహశాలియు నవధారణావగమకుశలుండును నక్షరములు వ్రాయుటయుఁ జదువుటయు నేర్చినవాఁడును సంధివిగ్రహిక లక్షణములు కలవాడగును. కథావిచ్ఛేదంబును దొంతరపాటును ముఖవైరస్యంబును నవేక్షణంబును స్థానత్యాగంబును జక్కఁగఁ జేయఁబడినదానియందును గూడ దోషోద్ఘాటనంబును, మౌనంబును నసహనంబును గాలయాపనంబును నాకాదర్శనంబును, నసత్యాలాపంబును విరక్తలక్షణంబులు. దూరావేక్షణంబును ముఖప్రసాదంబును బ్రశ్నలయం దాదరంబును, ప్రియవస్తువులను స్మరించుటయు, పరోక్షమందు గుణగ్రహణముఁ జేయుటయు, తత్పరివారమును శ్లాఘించుటయు దదనునయప్రవృత్తియు ననురక్తలక్షణములు, చెవులకింపును బాగ్యవిరుద్ధముగాని యర్థాతిశయంబును, శుభవాక్యరస సంపన్నతియు, ననన్యాసాధారణ వచనోద్ధతియు, ననన్వయ విరుద్ధత్వంబును ననునివి కావ్యగుణములు. అతి పరుషవర్ణ విన్యాసంబును నసహిత యతియు ననిన్వితార్థంబును నపశబ్దపదోపన్యాసంబును నభీష్టయాభిధానాతిశయాన్యాసత్వంబులును ననునివి కావ్యదోషంబులు, కవులష్టవిధములు కలవారు. మనఃప్రసాదమును గళాకౌశలంబున సుఖముగఁ జతుర్వర్గముం దెలియుటయు సంసారంబునం గీర్తియుఁ గవిసంగ్రహమునకు ఫలంబులు. ఆలాపశుద్ధియు మాధుర్యంబును బ్రయోగవైదగ్ధ్యంబును మార్దవంబును ననుముఖుండును దనువుం బులకితముం జేయుటయు, రాగాంతర సాంకర్యాభావంబును గృహీతరాగనిర్వాహంబును మనోరంజకత్వము ననునివి సంగీతలక్షణములు, సమత్వము మవాలములో గలియుటయు, గాయకభావము ననుసరించుటయు, మార్దవంబును వ్యక్తయతి ప్రయోగంబును, శ్రుతిమధురత్వంబు ననునివి వాద్యగుణంబులు, మా

ఘునందును నభినయమునందును నృత్యంబునందును, సమమగు సముద్యోగంబును, సంగీతము ననుసరించుటయు, మృదువగు నభినయంబును రసోచితమగు హావభావములు గన్పఱచుటయు నృత్యలక్షణములు. దుర్మార్గుల ప్రస్తావనయందును నెప్పుడు దుర్వచనముఁ బలుకఁడో వాఁడు మహాత్ముఁడు. ఎవని యింటికిఁ బోయి యతిథులు కృతార్థులు గాకుండ మరలుదురో వాఁడు నిర్భాగ్యగృహస్థుఁడు. ఋణగ్రహణమున ధర్మంబును సుఖంబును లేదు. ద్రవ్యము యాచకులకిచ్చినఁ దఱుఁగును గాని విన్యతిరుగదు. దాత ఋణమిచ్చినచో వానికిఁ బరితాప మత్యాసన్నమై యుంటయు గలవాఁడును బరాభవంబును నిచ్చినద్రవ్యము మరల రాకుండుటయుఁ దటస్థించును, దాత గానివాఁడు మరలఁ దనయిచ్చిన ద్రవ్యము వచ్చువరకును స్నేహమును సౌజన్యంబును బ్రియభాషణంబును పాఘత్వంబును విడువఁడు. ఏ అసత్యమువందుఁ బరోపకారంబును స్వార్థలాభంబును లేకో యది యసత్యము కాదు. శాస్త్రమున కన్నంతను నసత్యమువలని భీతిలేదు, ద్రవ్యము కొఱకుఁ దల్లినైనను జంపుటకు వెనుదీయఁడు. అసత్యమునకుఁ జంకఁడు, వివాహముకంటె సకలానర్థ నిదానము మఱొకటిలేదు గాని వధూవర నిర్వాహము మాత్రము దైవాయత్తము. రతి కాలంబునఁ బలుకఁదగనిమాటలులేవు, ఒకటియు జరుగనది కాదు, గాని యంతమాత్రమున దాంపతుల ప్రీతి చెడదు. ప్రీతిసౌమ్యము గాని కలహము గాని రతికైతవము గాని యున్నచో దంపతులయనురాగము చెడును. ఎప్పటి కప్పుడు సంపాదించుకొను సైన్యముగల రాజునకు జయమెక్కుడిది. వాని ప్రాణార్థస్త్రీలయందుఁ గళ్యాణమెక్కుడిది కృతార్థులగుదమక వంశమును సంతతియెడల విషయముఁ బాపుదురు. కూడజన్మించిన దేహమయినను జీవునితో వెంటరాదన్నచో నిఁక నన్యులు వత్తురా! అశుభమునకుఁ గాలహరణమే ప్రతీకారము. పక్వాన్నంబువలనం బలె స్త్రీలవలనను దేహతాపోపశాంతియే ప్రయోజనము. అనురాగ విరాగములేల. గడ్డిపోచతోనైనను బ్రయోజనమున్నప్పుడు కరపాదధారియగు మానవునివలనఁ బ్రయోజనముండదా! ఎవరు వ్రాసిన కమ్మనైనను మఱువరాదు. రాజునకు సమయము వచ్చినప్పుడవియే ప్రధానములు. సంధివిగ్రహాదివ్యాపారంబును సర్వజగద్వ్యాపారంబును దమ్మాలముగ జేయున్నది. నీతి విదులు పుష్పయుద్ధమునైన నంగీకరింపరు. శరయుద్ధము నంగీకరింతురా! పెక్కురను పోషించువాఁడే రాజు. అర్జునవృక్షము పండినసేమి! ఎండినసేమి. త్యాగి కల్పవృక్షమువలె సర్వజనంబాధలను సహించును. రాజులు పర్వతములవలె దూరసౌందర్యము గలవారు. నటప్రక్కలకు దేశవార్తలన్నియుఁ దెలియుదఱు పాఠకులున్న దేశములే రమణీయములు. ధనమును బంధువులను లేనివానికి దాను

ద్యసంచారముగల దేశంబును మహారణ్యమువంటిది. శ్రీమంతున కరణ్యంబును రాజధా
నియే. ఆసన్నవినాశుండగువానికి మతివిపర్యాసము కలుగును. పుణ్యవంతునకు కా
ర్పణ్యదశయే లేదు. అనుకూలదైవమున్న విపదలను ద్రోచి సమస్తసంపదల నొసంగును.
అనహానుండును బీదనుండును గృతఘ్నుండును దీర్ఘకోపియుఁ గర్మచండాలురు. ఔ
రసుఁడు క్షేత్రజుఁడు దత్తుఁడు కృత్రిముఁడు గూఢోత్పన్నుఁడు అపవిద్ధుఁడు నను
నార్గురుపుత్రులును దాయాదులు పిండదానంబునకు యోగ్యులు. కానీనుఁడు సహోఢుఁ
డు క్రీతుఁడు పౌనర్భవుఁడు స్వయందత్తుఁడు శౌద్రుఁడు ననునార్గురును దాయాదులు
కారు. పిండదానంబునకుం దగరు. కొన్నిదేశములందుఁ గొన్నికులములందు దాయభా
గప్రాప్తి స్త్రీసంతానమునకు గలదు. యతికులమున శిష్యులకే కాని తనూజులకులేదు. అ
త్యుపచయము కలవాఁ డెవ్వని కవమానము సేయఁడు. భృత్యావరోధము రాజునేదండిం
చుటవంటిది. రతికాలంబునను మంత్రానుష్ఠానసమయంబును హోమము సేయుతఱిని భో
జనము సేయువేళను నెవ్వనిని నెవ్వఁడును సమీపింపరాదు. ఎంతపరిచయమున్నను జతు
లయందైన విశ్వాసముంచరాదు. మత్తదంతి నెక్కినఁ బ్రాణాపాయము వచ్చును. అతి
వినోదమంగభంగముఁ గావింపక తీరదు. ఆస్తిలేనివాని ఋణమును బరిచర్యచేయించు
కొని తీర్చుకొనవలెను. యతులయెడను బ్రాహ్మణులయెడను క్షత్రియులయెడను పూ
ర్వోక్తవిధి తగదు ఆశనము నెడలను శయనము నెడలను యథాలాభసంతుష్టి లేనివాని
కిఁ దనయాత్మయే వైరి. మహామునివలె సర్వాన్నములు తించు సర్వక్లేశము లనుభవించు
చు సర్వప్రదేశములందు శయనించువాని కసాధ్యమగునది లేదు. ఆడుదానియనురాగ
మువలె సంపద యెవ్వరికిని స్థిరము కాదు. అన్యులమీఁది తంత్రములు చెప్పువారు రా
జులకు ప్రియముగ నిష్టులగుచుందురు. నీచుఁడు పరనిందచే స్వోత్కర్షఁగాఁ దలఁ
చును. అల్పత్వబృహత్త్వములు గుణమువలనం దెలియఁదగుఁ గాని పదార్థప్రమాణమువల
నఁ దెలియవు. కలుషమనీషులు నిర్నిమిత్తముగా మహాత్ములుగారు. ప్రకృతిచే శీతల
మగు జలము సైతముష్ణమగుట వహ్నిప్రభావము. చిరకాలస్థాయియైనను గార్యార్థి లె
స్సఁగా నారాధింపవలెను. కాని యార్థికవ్యవహారముం జేయరాదు. శుభాశుభకర్మ
ములు రెండును సత్పురుష పురస్సరముగాఁ జేయువానికి నాపదలును నపవాదలును రా
వు. సంపదలలో సంపదలును విపదలలో విపత్తులును వచ్చుచుండును. దుష్టాధికారియుఁ
గార్యాధికారియుఁ బరసంబాధమును విచారింపఁడు. శాస్త్రవేత్తలును స్త్రీలును ననుభూతగు
ణులై పరమాత్మను రంజింపఁజేయుదురు గాని ప్రసిద్ధిలో వాఁకిఁబనిలేదు. చిత్రగతుం
డగు రాజాంగుండ దిరస్కరింపరాదు. క్షత్రియతేజము గొప్ప ఘనగనదేవత. యనఁద

గు. కార్యముఁ బ్రారంభించి యాలోచించుట తలపాగ పెట్టుకొన్న పిదప నక్షత్రపరీక్ష యడుగుటవంటిది. అగ్ని సేవనము వలనఁ జోరశత్రుసేవనము వలనను సత్వరకాలంబున భయము కలదు. నూతనభటులకు ప్రీతి మెండు. అప్రాప్తార్ధమును విషయమై యందరు దాతలే, తల్లి పరిత్యజించిన బాలునిఁ దల్లియె పోషింపవలయుంగాని యితరులెవ్వరు పోషింపనేరరు.

ఇది. సకలతార్కికచక్రచూడామణి చుంబిత చరణుండును రమణీయపంచ పంచాశన్మహావాదివిజయోపార్జితకీర్తి మందాకినీ పవిత్రిత త్రిభువనుండును పరమతపశ్చరణరత్నోదన్వంతుండును నగు శ్రీనేమిదేవ భగవానులకు శిష్యుండును వాదీంద్ర కాలానల శ్రీమన్మహేంద్రదేవభట్టారకునకు దమ్ముండును .... తార్కికచక్రవర్తి వాదీభపంచానన వాక్కల్లోలపయోనిధి కవికులరాజ ప్రభృతి ప్రశస్తిప్రశస్తాలంకారుండును, షణ్ణవతిప్రకరణయుక్తి చింతామణి త్రివర్గ మహేంద్రమాతలి సంజల్ప యశోధర మహారాజచరిత మహాశాస్త్ర వేధః స్రష్టయునగు శ్రీమత్సోమదేవసూరిచే సంస్కృతభాషయందు రచింపఁబడి శ్రీ ... సూర్యరావుచే తెలుగు వచనరూపముగా వ్రాయంబడిన నీతివాక్యామృతము సమాప్తము.

